

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BÖLÜMÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL
GELİŞME POLİTİKALARI**

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Abdullah Salahaddin ÖNEN**

**Tez danışmanı
Doç.Dr.Hikmet KAVRUK**

**Ankara
2007**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Abdullah Salahaddin ÖNEN'e ait "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde
Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları" adlı çalışma, jürimiz
tarafından Kamu Yönetimi
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof.Dr.Vahit DOĞAN

Üye: Doç.Dr.Hikmet KAVRUK (Danışman)

Üye: Yrd.Doç.Dr.İhsan KELEŞ

ÖNSÖZ

Dünyanın giderek global bir köy halini aldığı günümüzde, ülkeler arasındaki temel farklılıklar önemini yitirirken; aynı sınırlar içerisinde yer alan bölgeler arasındaki farklılıkların soğurulması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Söz konusu globalleşme sürecinde bölgesel entegrasyonların en büyüğü ve kapsamlısı olan Avrupa Birliği; bölgesel odaklı gelişimi desteklemekle birlikte, bölgeler arasındaki hali hazır yapının da mümkün olduğunca homojen bir yapıya kavuşmasını öngörmekte ve bu yönde ekonomik yardım programları yürütmektedir.

1963 yılından bu yana süre gelen Türkiye–Avrupa Birliği ilişkilerindeki son dönemin ışığında, Avrupa Birliği'nin gütmüş olduğu söz konusu bölgelerarası farklılıkların giderilmesi daha büyük bir önem kazanmaktadır. Ayrıca 2004 yılında yaşanılmış olan 5. Genişleme ile birlikte Avrupa Birliği'nin mevcut yapısındaki bölgesel farklılıklar dolaylı olarak artış göstermiştir. Söz konusu farklılıkların tam olarak giderilememesine rağmen 1 Ocak 2007 tarihinde yaşanan 6. Genişleme dalgası ile birlikte Birliğe Bulgaristan ve Romanya da dahil edilmiştir. Görüldüğü üzere, bir dönemin 6'lar Avrupasından 27'lere ulaşan Birliğin; yapısında yaşanılacak/yaşanılan bölgesel farklılıklar kaçınılmaz olacaktır. Bu anlamda kendi içerisindeki bölgesel farklılıkları en aza indirebilmiş bir Türkiye, Birliğe üyelik yolunda önemli bir engeli aşmış olacak ve bölgesel güç odağı olma yolunda önemli bir adım atmış olacaktır.

Çalışmalarım süresince yardım ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım sayın Doç. Dr. Hikmet KAVRUK başta olmak üzere, sayın Prof.

Dr. Vahit DOĞAN ve çalışmalarına katkı sağlayan enstitümüzün diğer değerli hocalarına sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca eğitim sürem boyunca her zaman yanımda, çalışmalarımda beni yüreklendiren aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Ocak 2007, Ankara

Abdullah Salahaddin ÖNEN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ.....	vii
KISALTMALAR CETVELİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE, BÖLGESEL DENGESİZLİK KAVRAMLARI VE UNSURLARI

1.1 BÖLGE KAVRAMI VE UNSURLARI.....	3
1.1.1. Bölge.....	3
1.1.2.Ekonomik Yapı Açısından Bölge Ayırımı.....	4
1.1.2.1.Homojen(Türdeş) Bölge.....	5
1.2.2.2.Polarize(Kutuplaşmış) Bölge.....	6
1.2..2.3.Plan Bölge.....	7
1.1.3.Ekonomik Gelişme Düzeyine Göre Bölge Ayırımı.....	9
1.1.3.1.Gelişmiş Bölge.....	10
1.1.3.2.Az Gelişmiş Bölge	11
1.1.3.3.Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge.....	13
1.1.3.4. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge.....	13
1.1.3.5.Endüstriyel Gerileme Nedeniyle Az Gelişmiş Bölge.....	14
1.2. BÖLGESEL DENGESİZLİK ÇEŞİTLERİ VE SAKINCALARI.....	15
1.2.1.Bölgesel Dengesizlik Kavramı.....	15
1.2.2.Bölgesel Dengesizlik Çeşitleri.....	20

1.2.2.1.Coğrafi Dengesizlikler.....	21
1.2.2.2. Ekonomik Dengesizlikler.....	22
1.2.2.3.Sosyal Dengesizlikler.....	23
1.2.3. Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları.....	23
1.2.3.1.Bölgesel Dengesizliğin Yararları.....	24
1.2.3.2. Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları.....	25
1.2.3.2.1. Bölgesel Dengesizliğin Ekonomik Sakıncaları.....	25
1.2.3.2.2. Bölgesel Dengesizliğin Sosyo-Politik Sakıncaları.....	26
1.3. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI İLKELERİ VE STRATEJİLERİ.....	28
1.3.1. Bölgesel Kalkınma Politikası.....	28
1.3.2.Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri.....	28
1.3.2.1.Sosyal Karlılık İlkesi.....	29
1.3.2.2. Kalkınma Kutbu İlkesi.....	30
1.3.2.3. Halkın Katılımı İlkesi.....	31
1.3.3. Bölgesel Kalkınma Stratejileri.....	32
1.3.3.1. Büyümeye Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi.....	33
1.3.3.2.İstikrara Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi.....	34
1.3.3.3. Eşitliğe Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PLANLI KALKINMA DENEYİMLERİ

2.1.TÜRKİYE’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN BÖLGESEL EŞİTSİZLİĞİ GİDERİCİ POLİTİKALAR.....	37
2.1.1.1923 - 1950 Dönemi.....	37
2.1.2.1950 - 1960 Dönemi.....	41
2.1.3.Planlı Dönem.....	42
2.1.3.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963- 1967).....	43
2.1.3.2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968- 1972).....	46

2.1.3.3.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977).....	49
2.1.3.4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983).....	52
2.1.3.5.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989).....	53
2.1.3.6.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994).....	55
2.1.3.7.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000).....	57
2.1.3.8.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	59

2.2.PLANLI DÖNEMDE YAPILAN BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ..... 61

2.2.1.Doğu Marmara Projesi.....	61
2.2.2.Zonguldak Projesi.....	62
2.2.3.Antalya Projesi.....	64
2.2.4.Çukurova Bölgesi Projesi.....	65
2.2.5.Keban Projesi.....	66
2.2.6.Zonguldak–Karabük–Bartın Bölgesel Gelişme Projesi.....	67
2.2.7. Doğu Anadolu Projesi.....	69
2.2.8.Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi	73
2.2.9.Marmara Bölge Planı.....	76
2.2.10.Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi.....	78
2.2.11.Güneydoğu Anadolu Projesi.....	81
2.2.12.Köydes Projesi.....	83

2.3.KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER (K.Ö.Y)..... 85

2.4.TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMADA KULLANILABİLECEK FİNANSMAN POLİTİKALARI.....89

2.4.1.Kalkınmada Öncelikli Yörelere Verilen Teşvikler: Yatırımlarda Devlet Yardımları(2002).....	91
2.4.1.1.Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası.....	91
2.4.1.2.Yatırım İndirimi.....	92
2.4.1.3.KDV İstisnası.....	93
2.4.1.4.Vergi, Resim ve Harç İstisnası.....	93

2.4.1.5.Kredi Tahsisi.....	94
2.4.2.Kalkınmada Öncelikli Yörelere Verilen Destekler: Yatırımların ve İstihdamın Teşviki(2005).....	95
2.4.2.1.Gelir Vergisi Stopajı Teşviki.....	96
2.4.2.2.Sigorta Primi İşveren Payı Teşviki.....	96
2.4.2.3.Enerji Desteği.....	97
2.4.2.4.Bedelsiz Arsa ve Arazi Desteği.....	97

2.5.TÜRKİYE’DE ORTAYA ÇIKAN BÖLGELERARASI FARKLILIKLAR VE MEVCUT DURUM.....104

2.5.1.Bölgesel Farklılıkların GSYİH Rakamlarına Göre Analizi.....	106
2.5.2.Bölgesel Farklılıkların Genel Bütçe Gelirlerine Göre Analizi.....	108
2.5.3.Bölgesel Farklılıkların Nüfus Rakamlarına Göre Analizi.....	110
2.5.4.Bölgesel Farklılıkların Eğitim Göstergeleriyle Analizi.....	116
2.5.5.Bölgesel Farklılıkların Sağlık Göstergeleriyle Analizi.....	118
2.5.6.Bölgesel Farklılıkların İstihdam Göstergeleriyle Analizi.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGE POLİTİKALARI VE TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

3.1.AB BÖLGE POLİTİKALARI.....	124
3.1.1.Roma Antlaşması’nda Yer Alan Düzenlemeler.....	125
3.1.2.Avrupa Tek Senedi’nde Yer Alan Düzenlemeler.....	126
3.1.3. İkincil Mevzuat.....	127
3.1.4.Maastricht Antlaşması.....	129
3.1.5.Gündem 2000.....	130

3.2.AB BÖLGESEL POLİTİKA ARAÇLARI VE DİĞER MALİ ARAÇLAR.....137

3.2.1.Yapısal Fonlar.....	142
3.2.1.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu.....	143
3.2.1.2.Avrupa Sosyal Fonu.....	144
3.2.1.3. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu.....	145
3.2.1.4. Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı.....	146
3.2.2. Diğer Mali Araçlar.....	147
3.2.2.1. Uyum Fonu.....	147
3.2.2.2.Avrupa Yatırım Bankası Kredileri.....	148
3.2.2.3. Yeni Topluluk Aracı.....	151
3.2.2.4. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Kredi ve Yardımları.....	151

3.2.3.AB'ye Aday MDAÜ'nin Katılım Öncesi Mali Yardım Kapsamında Faydalandıkları Programlar.....	153
3.2.3.1.PHARE Programı.....	153
3.2.3.2.ISPA Programı.....	154
3.2.3.3. SAPARD Programı.....	154
3.2.4.AB'nin Türkiye İçin Uyguladığı Mali Yardım Programları.....	155
3.2.4.1. Doğu Anadolu Kalkınma Programı.....	155
3.2.4.2. TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop), TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat), TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum) Bölgeleri Kalkınma Programı.....	156
3.2.4.3. TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars), TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli), TR52 (Karaman, Konya) ve TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgeleri Kalkınma Programı.....	156
3.2.4.4. Interreg III/A Türkiye ve Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Projesi.....	157
3.2.4.5.Türkiye ve Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı.....	158

3.3.BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI, AB'DEKİ BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE TÜRKİYE.....	159
3.3.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	159
3.3.2. AB Üyesi Bazı Ülkelerdeki Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye.....	162
3.3.2.1.İngiltere.....	162
3.3.2.2.İrlanda.....	163
3.3.2.3.Avusturya.....	163
3.3.2.4. İtalya.....	164
3.3.2.5.Türkiye.....	165
3.4.TÜRKİYE'NİN AB BÖLGESEL POLİTİKASINA UYUMU.....	167
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA.....	174
ÖZET.....	184
ABSTRACT.....	185

TABLOLAR

<u>Tablo No:</u>	<u>Tablo Adı:</u>	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1	DAP Bölgesine Ait Bazı Temel Göstergeler	71
Tablo 2	DOKAP Bölgesine Ait Plan ve Hedefler	75
Tablo 3	Yıllar İtibariyle K.Ö.Y	87
Tablo 4	Teşvik Türleri ve Uygulama Şekilleri	99
Tablo 5	Türkiye’de Teşvik ile İlgilenen Kurumlar	100
Tablo 6	Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	101
Tablo 7	Bölgeler İtibariyle Yapılan Kamu Yatırım Harcamaları	103
Tablo 8	Bölgesel Dengesizliklerin GSYİH Rakamlarına Göre Analizi	106
Tablo 9	Bölgesel Dengesizliklerin Genel Bütçe Gelirlerine Göre Analizi	108
Tablo 10	Bölgesel Dengesizliklerin Nüfus Rakamlarına Göre Analizi	110
Tablo 11	Bölgelerin şehirleşme,nüfus artış,yoğunluk ve Doğurganlık Oranları	113
Tablo 12	Bölgesel Dengesizliklerin Eğitim Göstergeleriyle Analizi	116
Tablo 13	Bölgesel Dengesizliklerin Sağlık Göstergeleriyle Analizi	118
Tablo 14	Bölgesel Dengesizliklerin İstihdam Göstergeleriyle Analizi	120
Tablo 15	2007 yılı Nuts Bölgeleri Sayısı	133
Tablo 16	AB Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Kişi Başı GSYİH Oranları	134
Tablo 17	AB Üyesi Ülkelerde ve Türkiye’de İşsizlik Oranları	135
Tablo 18	AB İçinde En Geri Kalmış ve En Gelişmiş Bölgeler	136
Tablo 19	AB Üyesi Ülkelerdeki Hedef 1 ve Destekleme Bölgeleri	139
Tablo 20	Türkiye’nin AYB’den Faydalandığı Krediler	150

KISALTMALAR

A.B	:Avrupa Birliği
A.B.D	:Amerika Birleşik Devletleri
ABKF	:Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.m	:Adı geçen makale
AKÇT	:Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
ATO	:Ankara Ticaret Odası
ATYGF	:Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
AYB	:Avrupa Yatırım Bankası
BA	:Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKP	:Beş Yıllık Kalkınma Planı
DAP	:Doğu Anadolu Projesi
DOKAP	:Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
EURADA	:Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği
FAO	:Dünya Tarım Gıda Örgütü
GAP	:Güneydoğu Anadolu Projesi
GİDEM	:Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi
GSMH	:Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ISPA	:Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı

İDT	:İktisadi Devlet Teşekkülleri
JICA	:Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı
KDV	:Katma Değer Vergisi
KOBİ	:Küçük Orta Boy İşletmeler
KÖY	:Kalkınmada Öncelikli Yöreler
MAM	:Marmara Araştırma Merkezi
MDAÜ	:Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NUTS	:İstatistiki Bölgesel Birimler Sınıflandırması
OHAL	:Olağanüstü Hal
OSB	:Organize Sanayi Bölgeleri
OTP	:Ortak Tarım Politikası
s	:Sayfa
STK	:Sivil Toplum Kuruluşu
vb	:Ve benzeri

GİRİŞ

Bölgelerarası farklılıklar günümüzde her ülkenin büyük bir sorunu haline gelmiştir. Bunun sonucunda ülkeler, kendi bünyesinde bulunan bölgeler içindeki farklılıkları giderme çabasına girişmişlerdir. Kimi bölgelerde ekonomik eksiklikler, kimilerinde ise sosyal ve kültürel eksiklikler bulunmaktadır.

Ayrıca bu farklılıklar, hükümetlerin geri kalmış bölgelerde yaşayan insanlara sağladığı veya sağlayamadığı hizmetlerden de kaynaklanmaktadır. Sonuçta, arka planda kalan bir bölge sonra daha büyük bir tehlike oluşturarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde de bölgelerarası farklılıklar mevcuttur. Bundan dolayı 1963'lü yıllardan itibaren planlı kalkınma çalışmaları başlatılmıştır. Bölgeler arasındaki farklılıklar Avrupa Birliği üyesi ülkeler içerisinde de mevcuttur. Bu sebepten ötürü, AB bir bölgesel politika geliştirmiştir. Birliğe yeni katılan ülkelerin bünyesinde bulunan geri kalmış bölgelerin entegrasyonu için bölgesel politika çalışmalarına çok büyük önem vermektedir. Türkiye'de Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak bu politikaları uygulamak zorundadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki bölgeler arasındaki farklılıkların sebepleri, nasıl oluştukları, çözülmesi için hangi önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca devletin de yardımı olmadan bu farklılıkların önüne

geçilmesinin imkansız olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmaların ise yetersiz olduğu , gerekli hedeflere ulaşamadığı vurgulanmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmamın ilk bölümünde; ilk olarak bölge kavramı ve çeşitlerinin tanımları yapılmıştır. Daha sonra ise, ekonomik gelişme düzeyine göre bölge ayrımlarından bahsedilmiştir. Bölgesel dengesizlik çeşitleri ve bu dengesizliklerin yol açabileceği sakıncalar ele alınmıştır. Son olarak da, bölgesel kalkınma politika ilkeleri ve stratejilerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise; Türkiye’de planlı dönem öncesinden günümüze kadar bölgelerarası farklılıkların giderilmesi için devletin uyguladığı kalkınma planları ele alınmış ve bu zamana kadar uygulanan bölgesel kalkınma projeleri anlatılmıştır. Ayrıca devletler tarafından gerekli yardımların yapılması amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yöre sınıflandırılması tanımı yapılarak hangi tür yardımların yapıldığı açıklanmıştır. Son olarak da, günümüzde bölgeler arasındaki mevcut ekonomik ve sosyal farklılıklar rakamsal olarak gösterilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise; Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerden söz edilmektedir. "Avrupa Birliği Bölge Politikaları ve Türkiye’ye Etkileri" başlıklı bu bölümde Avrupa Birliği’nin Bölge Politikaları’ndan söz edilmektedir. Ayrıca, üye ülkelerin faydalanması amacıyla uygulanan ve kullanılan fonlar, aday ülkeler ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri için uygulanan fonlardan bahsedilmiştir. 1950’lerden beri AB üyesi ülkelere faaliyet gösteren kalkınma ajanslarının işleyişinden ve Türkiye’deki altyapısından söz edilmektedir. Son olarak da, AB destekli uygulanan mali yardım programları ele alınarak Türkiye’nin AB bölgesel politikasına uyum konusu ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE, BÖLGESEL DENGESİZLİK KAVRAMLARI VE UNSURLARI

I- BÖLGE KAVRAMI VE UNSURLARI

A- Bölge

Bölge kavramının tüm dünyada kabul edilen ortak bir tanımı yoktur. Özellikle yaşanan küreselleşme olayı, ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimlerle birlikte bölge kavramını da tartışılır hale getirmiştir.¹ Bölge kavramı konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra kimi bilim adamları belirli bir bölge tanımını kabul etmişler, kimileri ise kabul etmemişlerdir². Birçok bölge tanımı yapılmıştır.

Bunları şöyle açabiliriz:

Genel olarak bölge, yan yana gelmiş birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan sınırları çizilmiş bir birimdir.³ Pierre Bauchet'e göre ise bölge, bir eş davranış alanıdır. Yani, bölgenin sınırlarının o bölge içindeki faaliyetler ve malların başka yerden satın alınmaya başlandığı yerler olduğunu söyler".⁴

¹ DPT, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara , 2000, s. 7

²TUNBUL, Mete, Bölge Planlama Çalışmaları İçin Geçerli Olabilecek Bir Bölge Ayırımı Önerisi, DPT, Nisan, 1991, s. 3-4

³ DPT, a.g.e, s. 7

⁴TUNBUL, Mete, a.g.e, s. 3-4

Bölge sözcüğü çeşitli anlamlarda da kullanılmaktadır. Örneğin; bir mahalleye, kente, bir ile, birkaç ilden oluşan yörelere, birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçalarına ve hatta kıtalara bile bölge adı verildiği görülmüştür. Bu amaçla son zamanlarda bu karışıklıklardan kurtulmak için artık bölge sözcüğü yerine “mekan” sözcüğünün kullanılması tercih edilmektedir. Bölgeye, genellikle kentten geniş fakat bir ülkenin tamamından daha küçük mekan parçasıdır da denilebilir.⁵ Yani bölgeler kendilerine özgü ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler taşıyan ülke parçalarıdır.⁶

Bölgeyi bir bütünün parçası veya bağımsız bir ülkenin fiziki bir parçası olarak ta nitelemek mümkündür.⁷ Ayrıca bölgelerin belirlenmesinde nüfus, iş gücü ve bölgeye göre hizmet imkanları kriter olarak kullanılır. Bölge sınırları coğrafi, ekonomik, sosyal ve idari ölçülere göre de çizilebilir.⁸

B- Bölgelerin Ekonomik Yapı Bakımından Ayrımı

Bölge sınırlandırılmaları yapılırken ve bölgelerin özellikleri belirlenirken bölgeleri ekonomik yapıya göre incelemek büyük önem taşır. Ekonomik yapı özelliklerine göre bölgeler üç başlık altında toplanır. Bu ayrım ise belirli bir zamanda ve mekanda bölgelerin durumlarını göstermekte, aynı zamanda da ekonomik yapıyı belirli bir süre içerisinde değerlendirmeye ihtiyaç

⁵ ERYILDIZ, Semih, “Bölge-Kent ve Çevreye Kültürel Yaklaşım Avrasya Megapolü Olarak İstanbul”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982 , s. 74

⁶ GÜNDÜZ, Ali, Yılmaz, “Türkiye’de Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Politikalar, Güneydoğu Anadolu Projesi Örneği”, Banka ve Yorumlar Dergisi, Sayı:6, Haziran, 1990, s. 41

⁷ TOKGÖZ, Erdiñ, “Türkiye’nin Kalkınmasında Bölgesel Dengesizlikler ve Güneydoğu Anadolu Projesi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1-2, 1985, s. 393

⁸ İSBİR, Eyüp, Şehirleşme ve Meseleleri, Gazi Büro Yayınları, Ankara, 1991, s. 161

duymamaktadır. Bu bölge çeşitleri: homojen, polarize ve plan bölge olmak üzere üçe ayrılır.⁹

1- Homojen (Türdeş) Bölge

Bölge kavramları arasından en basiti olarak nitelendirilen homojen bölgeler, özellikleri birbirlerine çok benzeyen mekanlardan oluşur. Bu mekanlar bir veya birden fazla karakteristik özelliklerin belirli sınırlar içerisinde olduğu bölgelerdir.¹⁰ Homojen bölgelerin birbirleri arasındaki benzer özellik taşımalarında bir takım kriterler mevcuttur. Bunlar: iktisadi faaliyetin şekli, coğrafi durum, gelir seviyeleri, üretilen mal ve hizmetlerin cinsi, nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri gibi kriterlerdir.¹¹ Ancak bu bölgelerin öğeleri olan yerleşme birimleri arasında işlevsel bir bağıllık bulunması zorunlu değildir.¹²

Aynı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki iller homojen alanı oluştururlar. Ancak bazen iki il homojen alan içerisinde bulunurken homojen bölge kapsamında olmamaktadır. Örneğin; İstanbul ile Ankara homojen alan oluşturmalarına karşın, komşu iller olmadıklarından homojen bölge oluşturmazlar. Ancak ülkemizin doğusu genellikle az gelişmişlik bakımından birbirine benzeyen illerimizin bulunduğu türdeş bir bölgedir.¹³

⁹Türkiye’de Bölge Planlamasının Evreleri, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları(M.G.K), No: 2, Ankara, 1993, s. 17

¹⁰TUNBUL, Mete, a.g.e, s. 5

¹¹MGK, a.g.e, s. 17-18

¹²KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, Ocak, 2000, s. 237

¹³YAVUZ, Fevzi – R. KELEŞ, - C. GERAY, Şehircilik- Sorunlar Uygulama ve Politika, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 358, Sayı 13, Ankara, 1973, s. 105

Ülkemizde homojen bölge ayrımı, İmar ve İskan Bakanlığı ile DPT tarafından bölgesel kalkınma çalışmalarına hazırlık maksadıyla 1970'lerde yapılmıştır. Homojen bölge, statik bir tanımlamadır. Oysaki bölgeler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu göz önüne alındığında dinamik bir bölge tanımlamasının yapılması faydalı olacaktır. Buda; Polarize bölgedir.

2- Polarize (Kutuplaşmış) Bölge

Bölgeler arasında bulunan gelişmişlik farklarının saptanması ile elde edilen homojen bölge ayrımının statik bir değerlendirme olduğunu belirtmiştik. Statik değerlendirmeler bize, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının boyutlarının ne olduğunu ortaya çıkarmakta yardımcı olur. Lakin bölgesel gelişme politikası izlerken bir bölgenin öteki bölgelerle olan ilişkilerinin yoğunluğunun da gözönüne alınması gerekmektedir. Bu yüzden dinamik bir yaklaşım olan polarize bölge kavramını açıklamak gerekmektedir.¹⁴

Polarize bölge bir merkezle onu çevreleyen birimlerinden meydana gelmektedir. Yani; ekonomik bir gelişme bir ülkenin her yerinde aynı anda ve aynı hızla başlamadığından bazı bölgeler diğerlerine göre daha az gelişecektir.¹⁵

¹⁴ DİNLER, Zeynel , Bölgesel İktisat, Bursa, 1998, s. 88-90

¹⁵ MGK, a.g.e, s. 18

Kutuplaşmış bölgeler arasında fonksiyonel ilişkiler söz konusudur. Öncelikle bölge içi ilişkiler ağırlıkta olmaktadır. Fakat bölgeler arasında da fonksiyonel ilişkiler ve farklılaşmalar ortaya çıkabilmektedir¹⁶

Küçük merkezler ticari açıdan büyük merkezlere bağılırlar. Yani başka bir deyişle; büyük merkezde meydana gelen değişiklikler küçük merkezleri de olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Yerleşme merkezi, kendisinden daha küçük bir ya da birkaç yerleşme merkezini etkiliyorsa söz konusu merkez kutuplaşmış demektir. Yerleşme merkezi ne kadar genişse, yani ne kadar çok yerleşme merkezini etkisi altına alıyorsa o kadar büyük bir polarize bölge oluşturur.¹⁷ Polarize bölgeler ekonomik gelişmenin çok yönlü ve çeşitli sebeplerle bazı bölgelerde gerçekleşmesi sebebiyle diğer bölgeleri bu bölgelere göre, ekonomik bakımdan daha az avantajlı hale getirmektedir. Örnek olarak İzmir'in ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan gelişmiş olması; Afyon, Manisa ve Uşak illerinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir¹⁸

3- Plan Bölge

Plan bölge, bölgesel politikayı uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan alanlar toplamıdır. Ulaşılmak istenen amaca göre bölgesel politikayı yürütmekle sorumlu yönetimler bölge içinde veya bölge dışında kalabilirler.

¹⁶ ERKAL, Mustafa, Bölge Açısından Az Gelişmişlik, İstanbul, 1990, s. 18

¹⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e , s. 90-91

¹⁸ GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, a.g.m, s. 42

Plan bölgeler bölgesel planlama uygulayan ülkedeki planlama anlayışına göre ve ülkedeki mevcut bölgesel sorunların varlığına, yoğunluğuna göre tüm ülkeyi kapsayabileceği gibi sadece belirli bölgeleri de kapsayabilir.

Bu planlar ikiye ayrılır:

Birinci tip plan bölge: Bu planlar tüm ülkeyi kapsar ve ülkenin genişliği ve sosyo-ekonomik yapısına göre farklılıklar gösterir. Bu tip bölgelerde ülkeler gelişme hedeflerini gerçekleştirseler bile gelişmenin tüm ülke bölgelerine dağılmayacağı öne sürülür. Yani, ülke gelişirken bölgesel sorunlar azalmak yerine daha da artacaktır. Ulusal kalkınma planının sektörel nitelikli hazırlanması yerine ekonomik alana dayalı olarak hazırlanması sonucunda gelişmeden tüm insanlar ve bölgeler yarar sağlayacaktır.

İkinci tip plan bölge: Tüm ülkenin bölgelere ayrılması söz konusu değildir. Yalnızca sorunların ortaya çıktığı bölgelerde planlama yapılmaktadır. Bu tip planlar İtalya, İngiltere, Almanya ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede uygulanmaktadır. Bu bölgesel sorunların çözümlenmesi amacıyla yapılan plan bölge çalışmalarının yapılması içinde bir takım hedefler bulunmaktadır.

Bunlar:

-Geri kalmış bölgenin sorunlarının hafifletilmesi,

-İşsizliğin azaltılması,

-Toplu tarımsal göçün önlenmesi,

- Hızlı sanayileşen bölgelerin sorunlarının çözülmesi,
- Zengin yer altı kaynaklarının faaliyete geçirilmesi,
- Aşırı kalabalıklaşma ve nüfusun giderek belirli bölgelere yığılmasının önlenmesi,
- Ekonomik olarak zayıflayan bölgelerin yeniden canlanmasını sağlanmasıdır.¹⁹

Homojen ve Polarize bölgelerde ekonomik yapı, iktisadi faaliyetlerin şekli, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri, bölge ile çevre arasındaki iktisadi faaliyetin yoğunlukları esas alınarak bir sınırlama yapılmıştır. Ancak plan bölge; kalkınma planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak, planların uygulanmasını kolaylaştırmak ve bölgelerin kalkınmasını amaçlayan bir bölge tipidir.²⁰

C- Ekonomik Gelişme Düzeyine Göre Bölge Ayrımı

Ekonomik yapı özelliklerine göre bölge değerlendirilmesinde statik yaklaşım söz konusuydu. Fakat gelişme düzeylerine göre bölge ayrımında dinamik yaklaşım söz konusudur.

Dünyada ülkeler kendi aralarında az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler diye ayrılmaktadır. Bu ayrım bölgeler içinde kullanılabilir. Hızla

¹⁹ DİNLER, Zeynel, a.g.e , s. 97-98

²⁰ MGK, a.g.e, s. 19-20

gelişen dünyamızda ülkeler sahip oldukları özellikleri bakımından şu bölümlere ayrılırlar;

- Geleneksel toplum yapısında kalan veya sanayileşmeye başlayan ülkeler,
- Sanayi toplumu yapısına yaklaşan ülkeler,
- Tam sanayi toplumu yapısında olan ülkeler,
- Tüketim toplumu seviyesine yükselen ülkeler,
- Endüstri ötesi ülkeler.

Ülkeler arasında meydana gelen bu farklılaşmalar, bölgeler arasında da meydana gelmektedir. Sonuçta bölgeler: “Gelişmiş Bölgeler” ,”Az Gelişmiş Bölgeler”, “Gelişme Halindeki Azgelişmiş Bölgeler”, “Potansiyel Bakımdan Azgelişmiş Bölgeler”, ve “Endüstriyel Gerileme Nedeniyle Az Gelişmiş Bölgeler” olmak koşuluyla beş bölüme ayrılırlar:

1- Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge diğer bölgelere göre sosyal ve ekonomik faktörler bakımından ileri olan bölge çeşitidir. İnsanlar tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymıştır. Sanayi sektöründe çalışan işçilerin büyük bir

çoğunluğundaki okur yazarlık oranı da ortalamanın üstündedir.²¹ Ayrıca gelişmiş bölgelerde gelir seviyesi ve gelir artış hızı ülke ortalamasının üzerindedir.²²

Gelişmiş bölgelerde eğitim, sağlık, yol, su ve elektrik gibi sosyal altyapı yatırımları yeterli seviyede bulunur. Doktor başına düşen nüfus azdır. Hastaların yatak sayısı bölge nüfusuna göre yeterli sayıdadır. Gelişmiş bölgelerde yaşayan insanların sosyal ve kültürel seviyeleri yüksek olduğundan doğum oranları yüksek değildir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bulunan park, yeşil alan, otel, sinema gibi mekanlar oldukça yeterlidir.²³

2- Az Gelişmiş Bölge

Az gelişmiş bölge belirli bir zamanda diğer bölgelerle veya ülkenin bütünüyle kıyaslandığında iktisadi açıdan avantajlı olmayan bir bölgedir. Yani bu tanım, gelir seviyesi ve gelir artış hızı ülke gelir seviyesi ve gelir artış hızından küçük olan bölgeler için kullanılır. Az gelişmiş bölge tarifinde iki değişken dikkati çekmektedir. Bunlar: “işsizlik seviyesi” ve “gelir seviyesi” dir.²⁴

Bu bölgelerde vasıfsız işçiler çoğunluktadır ve okuryazarlık oranı ülke ortalamasından düşüktür. Bu bölgelere örnek olarak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin bazı kesimleri verilebilir.²⁵ Aşağıda ise, az gelişmiş bölgelerin sahip oldukları birtakım özellikler verilmiştir.

²¹GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, a.g.m , s. 42

²² ERKAL, Mustafa, Sosyoloji, Karadeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Yayınları, No:2, Fakülte Yayın No:1, Trabzon, 1982, s. 204

²³MGK, a.g.e, s. 21

²⁴ DPT, Bölge Planlama, Yayın No:561, Mart, 1998, s. 2

²⁵GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, a.g.m, s. 42

Az gelişmiş bölgelerin bazı özellikleri:

- Gelir seviyesi ve gelir artış hızı ülke ortalamalarından düşüktür,
- Tarım sektörü hakimdir,
- Nüfusunun artış hızı ülke nüfusunu artış hızından yüksektir,
- Bölge içindeki genç nüfus oranı yüksektir,
- Tasarruflar yetersizdir ve yatırımlar için yeterli sermaye bulunmamaktadır,
- Altyapı yatırımları yetersizdir,
- Haberleşme ve ulaştırma ağı yetersizdir,
- Bölge dışına fazla göç verirler.²⁶

Yeterli seviyede sanayileşmemiş bu az gelişmiş bölgelerde sorunların yok edilmesi için tek yol buralarda yalnızca sanayinin geliştirilmesi değildir. Bu bölgeler coğrafi konumları veya iklim koşulları sebebiyle de sanayileşme için uygun olmayabilirler. Bundan dolayı, bu tip bölgelerin gelişmesi için yöresel verimliliğin yüksek olduğu sektörlerin teşvik edilmesi gerekir. Mesela; sulama v.b yollarla tarımda hızlı gelişme sağlanabilir veya bölgenin turizm yoluyla

²⁶ERKAL, Mustafa, a.g.e, s. 203

kalkınması sağlanabilir. Diğer taraftan bölgede bulunan madenlerin çıkarılmasına ve işlenmesi yoluna gidilebilir.²⁷

3- Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge

Az gelişmiş, fakat gelişmekte olan bölgelerde gelir seviyesi ülke ortalamasının altında, fakat gelir artış hızı ülke ortalamasının üstündedir.²⁸ Bu tür bölgelerde gelişme potansiyeli vardır. Fakat bu potansiyel uzun bir süre harekete geçirilemediği için bölge az gelişmişlikten kurtulamamaktadır.

Bunlar; örneğin bölgede bulunan yer altı ve yer üstü kaynaklarının bilinmemesi veya yeterli seviyede değerlendirilememesidir. Ayrıca bölge özel ya da kamu yatırımlarının çekilememesi ve insan gücünün yeterli miktarda kullanılamaması sonucunda hızlı bir şekilde gelişemez.

4- Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge

Ekonomik gelişme seviyeleri bakımından bölgelerin ayrımında bir diğer örnek de, "potansiyel bakımından az gelişmiş bölge" tipidir. Bu bölgeleri gelişme potansiyelini kaybetmiş bölgeler olarak ta belirtebiliriz. Bu tip bölgelerde kişi başına düşen ortalama gelir seviyeleri belli bir zaman aralığında ülke ortalamasının üstünde olabilir. Fakat gelir artış hızları ülke ortalamasının altında olduğu için bu bölgelere potansiyel bakımdan az gelişmiş bölge denir.

²⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 128

²⁸ DPT, a.g.e, s. 2

5- Endüstriyel Gerileme Nedeniyle Az Gelişmiş Bölge

Endüstriyel Gerileme Nedeniyle Az Gelişmiş Bölgeler daha çok gelişmiş batı ülkelerinde görülmektedir. Çünkü bu tip bölgeler ileri sanayileşme ve teknolojiye hızlı gelişmelerin etkisiyle görülmektedir. Avrupa'da Sanayi Devrimiyle başlayan hızlı şehirleşme döneminde ve ilk defa sanayileşmiş olan bazı bölgeler daha sonra ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sebeplerle özelliklerini yitirmişlerdir. Sanayide kullanılan enerjiyi oluşturan maddelerin değişmesi ile eski enerji maddelerinin çıkarıldığı ve işlendiği bölgeler eski önemlerini kaybetmişlerdir.

Bu bölgeler önceleri gelişmiş bölge olarak tanımlanırken, gün geçtikçe gelişme hızlarını yavaş yavaş kaybetmişlerdir. Bu sonucu doğuran başlıca sebepler ise şöyle sıralanmaktadır.

- Geleneksel endüstriyel faaliyetlerin çöküşü,
- Endüstriyel faaliyetleri sürdürecekt fiziki altyapının yetersiz olması,
- Ham madde kaynaklarının tükenmesi.

Bu tip bölgelere örnek olarak İngiltere'nin kuzey batısındaki Liverpool ve Glasgow yöresi gösterilebilir. Çünkü bu yörelerdeki kömür endüstrisinde son 20 yıl için üretim %50, istihdam ise %60 azalmıştır.²⁹

²⁹MGK, a.g.e, s. 24

II- BÖLGESEL DENGESİZLİK ÇEŞİTLERİ VE SAKINCALARI

A- Bölgesel Dengesizlik Kavramı

Dünyada çeşitli ülkeler arasında farklılıklar olduğu gibi, ülke içindeki bölgeler arasında da çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bölgesel dengesizlik denilince genel olarak, nüfus, gelir dağılımı, mali piyasalar, ulaşım ve haberleşme imkanları ile sağlık ve eğitim hizmetleri arasındaki farklılıklar akla gelir.³⁰ Bu ve bunun gibi ortaya çıkan farklılıklara “bölgelerarası dengesizlik” adı verilmektedir. Ancak kimi zaman “bölgelerarası gelir farklılıkları” veya “bölgeler arası farklılıklar” da denilmiştir. Bölgelerarası dengesizlikler özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmaktadır.³¹

Bölgesel dengesizliği bir ülkenin çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan çeşitli eşitsizlikler olarak belirtirsek, günümüzde her ülkede az ya da çok bölgesel dengesizlik vardır diyebiliriz. Günümüzdeki bölgesel dengesizlik kavramının bugünkü halini alması Sanayi Devrimi’nden önceki zamanlara kadar dayanır. Sanayi Devrimi’nden önceki dönemlerde devletlerin “Zengin devletler - Fakir devletler” ya da “hükmeden devletler/hükmedilen devletler” olarak ikiye ayrıldıklarını görüyoruz. Tüm devletler önce kalkınıp sonra duraklama dönemi yaşamaktadırlar. En sonunda da ya bir istila ya da taht kavgası sonucunda yıkılmaktadırlar.

³⁰ŞAHİNKAYA, Serdar, “Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi ve Kalkınmada Öncelikli Yöreler Üzerine Bazı Gözlemler”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt:.XVII, Ocak, 1993, s. 151

³¹YAVUZ, Fevzi – R. KELEŞ, - C. GERAY, a.g.m, s. 111

Ancak Sanayi Devrimi'yle birlikte ülkeler “gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler” olarak ikiye ayrılmıştır. Yani bölgelerarası dengesizliklerin bulunduğu gibi ülkeler arası dengesizlikler de mevcuttur.³²

Ancak gelişmiş ülkelerdeki bölgesel dengesizlikler ile gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel dengesizlikler arasında farklar vardır. Gelişmiş ülkelerde gelişme faktörü adaletsiz bir şekilde dağılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, ekonomik bağımlılık sebebiyle dış faktörlerin isteği doğrultusunda gelişme devam eder. Bunun sonucunda da bölgelerarası dengesizlikler yavaş yavaş artmaya başlar.

Gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerde, ülkelerin kaynak dağılımında dengenin sağlanamaması sonucunda özel fayda ile sosyal fayda arasında birtakım dengesizlikler de ortaya çıkar. Bölgesel dengesizlik ekonominin durgunlaşmasına sebep olurken kalkınma hızını da düşürür. Üretim kaynaklarının merkeze kaymasına sebep olur, çevrenin yoksullaşması sonucunu doğurur.³³

Ayrıca ekonomik merkezlerden uzak olmak, sanayinin yapısal sorunları, uygun bölgesel çevre, sosyo-ekonomik altyapı ve bazı büyük firmaların bölge dışı kontrol etkileri, belirlenen dengesizliklerin nedenlerindendir.

Bölgelerarası dengesizliğin bir diğer nedeni ise; bir bölgenin diğerlerine nazaran daha hızlı davranmasıdır. Yani, sermayeyi çekmeye veya yeni

³² DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 110-111

³³ ARI, F.Aylan, Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler, İstanbul, 2006, s. 23-24

kurulacak olan endüstrilere ev sahipliği yapmaya çalışan bölgeler diğerlerine oranla daha hızlı kalkınırlar. Kentsel yığınlaşmalara zaten sahip olan bölgelerin geniş piyasalar ve teknolojik imkanlar bakımından da avantajlı olmaları, endüstrilerin yer seçiminde etkili olmaktadır. Bunun sonucunda bölgeler arasındaki farklar giderek artmaktadır.

Bölgelerarası dengesizlikleri azaltmanın ya da ortadan kaldırmanın ekonomik, sosyal ve siyasal birtakım güçlükleri vardır. Ancak, özellikle az gelişmiş ülkeler kendi haline bırakıldığında, bu dengesizliklerin azalma eğiliminde olmadığı görülmüştür. Bunun sonucunda mevcut dengesizlikleri azaltmaya ya da artmasına engel olmak için birtakım politikaların uygulanması sosyal adalet ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi açısından daha uygundur.³⁴

Bölgelerarası dengesizliği yalnızca gelire dayalı olarak değerlendirmek te yanlıştır. Çünkü, artık günümüzde gelirin yanısıra iş gücü yapısı, işsizlik düzeyi, eğitim derecesi, yatırım düzeyi, bölgelerin ve bölgede yaşayan insanların yaşam standartlarını ve rekabet düzeylerini belirlemede daha etkili olmaktadır. Sosyal altyapı, iletişim ağları, nitelikli iş gücü, gelişme için gerekli fakat yeterli değildir. Doğrudan yatırım olmadığı sürece, eğitim az gelişmiş bölgeler için kaynak kaybına yol açmaktadır. Çünkü yetişmiş insan gücünün gelişmiş bölgelere transferine yol açmaktadır.

³⁴DPT, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara , 2000, s. 43-44

Bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla devletler, ulusal ve uluslararası kalkınma kuruluşları birtakım öneriler ve politikalar geliştirmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra her ülke kalkınma ve büyüme planlarında ve hükümet programlarında, bölgesel dengesizliği giderici yönde devletin ekonomik müdahale tedbirlerine yer vermiştir. Bu sebepten ötürü bölgesel dengesizliklerin derinleşmesini engellemede kamu politikaları önemli bir yere sahiptir. Çeşitli ülke denemelerine bakıldığında, her ülkenin bölgesel gelişme farklılıklarını gidermek amacıyla uyguladığı politikalar farklıdır.³⁵

Bundan dolayı kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kapitalist ülkelerden Fransa, İngiltere ve İtalya nüfusu ve sanayii daha dengeli bir biçimde yaymak isterken; diğer taraftan başkentlerinde meydana gelen aşırı büyümenin önüne geçmek istemektedirler. Çin ve Polonya gibi sosyalist ülkeler de büyük kentler dışındaki gelişmeyi özendirmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmaktadırlar.³⁶

Bölgelerarası dengesizlikleri aşağıdaki ölçütleri kullanarak belirleyebiliriz:

³⁵DİNÇER, Bülent – M. ÖZASLAN,-T. KAVASOĞLU, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT No:2671, Mayıs, 2003, s. 10-11

³⁶KELEŞ, Ruşen, a.g.e, s. 241

a) Nüfus:

Bölgeler arasında nüfus miktarı ve yoğunluğu açısından önemli farklar bulunmaktadır. Üretken nüfusun yoğun olduğu bölgeler daha fazla gelişme şansına sahiptir. Diğer taraftan gelişme göstermemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru nüfusun sürekli bir şekilde göç ettiği de bir gerçektir.

b) Şehirleşme

Şehirlerde yaşayan nüfusun bölgeler açısından dağılımı, bölgelerdeki şehirleşme oranı ve şehir sayıları da ilgili oldukları bölgelerin gelişmişlik durumunu ortaya koyan göstergelerdir. Bu sebepten ötürü bölgelerarası dengesizlikleri bu göstergeler yardımıyla da belirleyebiliriz.

c) Sanayi tesislerinin sayısı

Bölgelerarası dengesizlikleri ortaya koyacak kriterlerden bir başkası sanayi tesislerinin sayısıdır. Çünkü sanayi, üretim hacmi, işyeri ve çalışanların sayıları açısından gösterge olma özelliklerini taşır. Kamu ve özel sanayi işyerlerinin bölgelerdeki dağılımı, bölgelerdeki kamu ve özel işyerlerinde çalışanların sayısı bu bölgelerin gelişmişliğini ortaya koyar.

d) Kamu hizmetleriyle ilgili yatırımların dağılımı

Altyapı, mekan düzenlemesi, kamu hizmet binaları yatırımları, sosyal hizmet yatırımları gibi halkın refahını sağlamaya yönelik yatırımlar da bölgeler arasındaki dengesizlikleri ortaya koyan kriterlerdir.

Kamu hizmetleriyle ilgili yatırımların yanında, bölgelerin gelişme düzeyini gösteren başka bir kriterde “bölgelere göre kamu hizmet imkanlarının dağılımı”dır. Özellikle kamunun ağırlıklı olduğu sağlık, eğitim, fiziki ve altyapı, ulaşım ve enerji gibi hizmetlerin dağılımı bölgelerarası dengesizliği etkiler.

e) İstihdam

Sanayi ve tarım alanlarında istihdam edilen işçi sayıları da bölgelerin gelişmiş olup olmasını ortaya koyan göstergelerdir. Özellikle kamu ve özel sektöre ait sanayi kuruluşlarda çalışanların sayısının, toplam çalışanlara oranı bölgelerarası dengesizlikleri belirleyecek kriterlerdir.

f) Gelir dağılımı

Gelir dağılımı bölgeler arasındaki dengesizlikleri belirlememize yardımcı olur. Hane halkının ortalama gelirlerinin bölgeler açısından dağılımında bölgelerin gelişmişlik durumlarını gösterir. Ayrıca, vergi gelirleri ile bölgelerin yatırımlara yaptığı katkıları da sayabiliriz. Gelir düzeyi düşük olan bölgelerden sağlanacak vergi gelirleri, gelir düzeyi yüksek olan bölgelerden daha az olacaktır.³⁷

B- Bölgesel Dengesizlik Çeşitleri

Bölgesel dengesizlikler eşit olmayan sosyal fırsatlar, politik fırsatlar ve ekonomik fırsatlar gibi birçok biçimlerde bulunmaktadır. Bunları üç grupta toplayabiliriz³⁸

³⁷ İSBİR, Eyüp, a.g.e , s. 164-165

³⁸ STILWILL, FRANK J.B, 1980, Bölgesel İktisat Politikası, Çeviren:Sevgi GÜRAN, Akbank Yayınları, s. 96

1- Coğrafi Dengesizlikler

Kalkınmayı olumlu ve olumsuz yönde etkileyen coğrafi faktörler, bölgesel gelişmeyi harekete geçiren önemli kalkınma faktörlerinin başında gelmektedir. Bunların içinde bölgenin konumu, iklim özellikleri, yer altı ve yer üstü doğal kaynakları, tarıma elverişli olup olmaması gibi faktörler vardır.³⁹

Kıyı ve liman bölgeleri ile zengin maden ocakları bulunan bölgeler verimliliği yüksek olan bölgeler ile dağlık, kurak ve kış mevsiminin çok uzun sürdüğü bölgeler arasındaki dengesizlikler bu tür dengesizliklere örnektir.⁴⁰

Doğal kaynaklar yönünden incelersek; tropikal bölgeler, ılıman bölgelere göre daha fakirdir. Çünkü ılıman bölgelerde doğal kaynakların çeşitli olması gelişme için daha elverişlidir.

İklimler açısından bakarsak; iklimlerin çalışma koşullarını etkilediği görülür. Aşırı sıcak iklim insanların çalışmasını engelleyerek verimliliklerini düşürür. Soğuk iklim ise tam tersini yaratır. En uygun iklim ılıman iklimdir.⁴¹

³⁹ŞEN, Zelal, Türkiye' nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Mayıs, 2004, s. 7

⁴⁰ YAVUZ, Fevzi – R. KELEŞ, - C. GERAY, a.g.m, s. 111

⁴¹ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 170

2- Ekonomik Dengesizlikler

Diğer bir açıdan bakıldığında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin özelliklerini ülkelerin ekonomik göstergeleri belirler.⁴² Üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılımı veya bu faktörlerin farklı bölgelerdeki verimliliklerinin değişken olması, işletmelerin kuruluş yerlerini etkilemektedir. İşletmeler yatırımlarını kendilerine maksimum kar ile minimum maliyeti sağlayacak bölgede üretim yapmak isterler.⁴³

Daha açık bir ifade ile, bir bölgede üretim faktörlerinin birinin olmayışı veya sınırlı miktarda olması verimli bir üretimde bulunmayı engelleyebilir. Çünkü, her bölgede eşit, aynı kalitede ve aynı miktarda üretimin sağlanması çok zordur. Üretim faktörleri bazen birbirlerinin yerine ikame edilebildiğinden, o bölgede olmayan üretim faktörü diğer bölgeden temin edilebilir. Ancak, bunun da belli bir sınırı, seviyesi vardır. Bu sınıra ulaştıkça üretim faktörlerinin maliyetleri artar ve üretim imkansız hale gelmeye başlar.

Bu bölgelerde yatırımlarını gerçekleştiremeyen sanayiler bölgeyi bu bölgelerde işletmeler kurulsa bile terkedeceklerdir. Veya, gelişmiş bölgelerin rekabeti karşısında üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılışı yanında tarım dışı faal nüfusun durumu, iktisadi faaliyet hacminin bir göstergesi olarak ele alınan bankalar mevduatının bölgelere göre dağılımı, iş yerlerinin coğrafi dağılımı ve yol durumu da dengesizlik içinde düşünülecektir.⁴⁴

⁴² MUTLU, Servet, “Bölge Gelişmesinde Temel Etkenler ve Türkiye’de Durum”, TODAİE, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:25, Sayı:3, Ankara, 1992, s. 95-96

⁴³ ŞEN, Zelal, a.g.e, s. 7

⁴⁴ ERKAL, Mustafa, a.g.e, s. 39

3- Sosyal Dengesizlikler

Sosyal dengesizliklerin ortaya çıkmasındaki sebep çeşitli bölgelerde yaşayan insanların yararlandıkları kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesi arasındaki farklılıklardır. Bütün bu farklılıklar büyük bir çoğunlukla birbirleriyle bağlantılıdır. Ancak, esas itibariyle sosyal dengesizlikler iktisadi sebeplerden kaynaklanmaktadır.⁴⁵

Bu farklar sosyal dengesizlik içinde varolan eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri içinde çıkabilir. Coğrafi dengesizlikler, insanların kontrolünde olmadan meydana gelmiştir. Fakat ekonomik ve sosyal dengesizlikler insanlar tarafından meydana getirilmiştir.⁴⁶

C- Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları

Bölgesel dengesizliğin ortaya çıkışı gelişmeye başlayan her ülkenin karşılaştacağı bir sorundur. Bu nedenle, dengesizlikten kaçınılması olanaksızdır. Önemli olan bu dönemi en kısa sürede atlatmaktır.

Bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farklarının varlığı ilk önce geri kalmış bölgelerin sorunlarına yönelik çözüm arayışlarına yöneliktir. Bunun sonucunda bu bölgelere yönelik kalkınma politikaları ön plana çıkar. Oysa, geri

⁴⁵YAVUZ, Fevzi – R. KELEŞ, - C. GERAY a.g.e, s. 112

⁴⁶ERKAL, Mustafa, a.g.m, s. 40

kalmış bölgelerden devamlı göç alan gelişmiş bölgelerdeki aşırı büyüyen kentlerin sorunları belirli bir zamandan sonra çözülmesi güç bir hale gelmektedir. Bu dengesizliklerin bölgelere ekonomik ve sosyo-politik birtakım sakıncaları vardır. Ondan önce, bölgesel dengesizliklerin bölgelere yararlarının olup olmadığı konusuna değinelim.

1- Bölgesel Dengesizliğin Yararları

Bir ülkede meydana gelen ekonomik gelişme ülkenin bütün bölgelerinde hiç bir zaman aynı dönemde gerçekleşmez. İlk önce ayrıcalıklı bölgelerde meydana gelir ve giderek o bölgelerde yoğunlaşır. Sonuçta, gelişme halindeki bir ülkede mutlaka ama mutlaka sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları yaşanacaktır.

Bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farkları ekonomik gelişme için mutlaka gerçekleşeceğinden, dengesizliğin yararının olup olmayacağını tartışmak önemsizdir. Gelişen bölgelerin avantajlarından faydalanmak isteyen çevre bölgelerdeki girişimciler ve işsizler bu bölgelere göç ederler. Bunların sonucunda toplam üretim düzeyi ve milli gelir artar, ülke kalkınmaya başlar.

Sonuçta belirli bir bölgede meydana gelen ekonomik gelişme tüm ülkenin gelişmesi için bir basamak olmuştur. Gelişen bölgede ortaya çıkan dışsal ekonomiler, hem o bölgede faaliyete geçen işletmeler hem de o bölgede yaşayan insanlara büyük avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, bu bölgelerdeki atıl kaynakların da harekete geçmesini sağlarlar.

2- Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları

Gelişen bölgelerde yapılan yatırımlar sonucunda, bu bölgelerdeki verimliliğin yüksek olmasının bölgelerarası farklılıklara neden olacağını belirtmiştik. Bu farklılıklar gelişmenin normal ve kaçınılmaz bir sonucudur. Bir ülke belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşınca kadar, geri kalmış bölgelerin varlığı birtakım sorunların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu sorunların en önemlileri; **”bölgesel dengesizliğin ekonomik ve sosyo-politik sakıncaları”** olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁷

a- Bölgesel Dengesizliğin Ekonomik Sakıncaları

Her ekonomide çözülmesi gereken en önemli sorunlardan birisi de kaynakların tam kullanımı meselesidir. Bir ülkede kaynakların tam kullanımı, geniş anlamda tüm üretim faktörlerinin üretime katılması anlamına gelmektedir. Daha dar anlamda ise, sadece ülkedeki çalışmak isteyen aktif nüfusun üretimde görev almasıdır.

İster geniş anlamında isterse dar anlamında kullanılsın, eğer bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları önemli boyutlara ulaşıyorsa, geri kalmış bölgelerdeki üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmıyorsa, yani atılsa, eksik istihdam söz konusudur. Yani geri kalmış bölgelerde oluşan işsizlik, o ülkedeki

⁴⁷DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 130-131

istihdam halini gösterir. Dolayısıyla bu durum, o ülkedeki refah kaybının göstergesidir.⁴⁸

b- Bölgesel Dengesizliğin Sosyo-Politik Sakıncaları

Bir ülkedeki bölgelerarası ekonomik gelişmişlik farklarının olması ve bu farkların giderek artması ya da bu farkların azaltılamaması önemli sosyal sakıncalar ortaya çıkarır. Ekonomik farklılıklar aynı zamanda sosyal farklılıklara da neden olur. Yani;

Gelişmiş bölgelerde istihdam olanaklarının fazla olması sonucunda hem işsizlik oranları düşük hem de ücretler yüksektir. Geri kalmış bölgelerde ise, istihdam olanakları sınırlı olduğundan açık ve gizli işsizlik oranları yüksektir. Bu bölgelerde gelirler düşüktür, yaşam koşulları çok zordur. Bu bölgelerde yaşayan insanların tek çaresi istihdam olanaklarının yoğun olduğu bölgelere göç etmektir.

Geri kalmış bölgelerde üretimin, ücretlerin ve dolayısıyla satın alma gücünün düşüklüğü bu bölgelerde sosyal hizmetlerin gelişmemesine neden olur. Bu bölgelerde sağlık hizmetleri geridir, eğitim hizmetleri yeterince gelişmemiştir, kültürel faaliyetler çok azdır.

⁴⁸, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/mehmetkirmic.pdf>, s. 3 (05.09.2006)

Geri kalmış bölgelerdeki yetersiz altyapı, yetersiz sosyal hizmetler ve düşük satın alma gücü, işletmelerin faaliyete geçmesi için olumsuz koşullardır. İşletmelerin bu bölgelerde faaliyete geçememesi durumu, bu bölgelerde yaşayan insanların diğer bölgelere göç etmesi sonucunu doğurur. Bunun sonucunda geri kalmış bölgelerde deneyimli insanları bulmak çok güçleşir. İnsanların bu bölgelerde çalışmaları için devlet tarafından birtakım ek tazminatlar veya teşvikler verilir.

Devlet ekonomik israfın önüne geçebilmek amacıyla, kamusal altyapı yatırımlarını, gelişmiş bölgelerden geri kalmış bölgelere doğru yaymak zorundadır.

Bir ülke içerisindeki bölgeler arasında ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan sosyal dengesizlikler büyük huzursuzlukların da kaynağı olur. Ülkenin bazı bölgeleri giderek gelişirken, bazı bölgelerinin giderek gerilemesi gelişmiş bölgeler ile geri kalmış bölgeler arasındaki benzerliklerin azalması sonucunu doğurur. Ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülke ve bölgelerde birlikte yaşayan insanların önemsemedikleri, din, mezhep ve ırk farklılıkları gibi konular geri kalmış bölgelerde önemli hale gelebilir ve çeşitli sorunlar yaratabilir. Etnik ya da mezhep farklılıkları nedeniyle bölgenin ihmal edildiği düşüncesi, bölge içinde sorunların büyümesine yol açar. Tarihteki örneklerine baktığımızda ise; ABD 'de yaşanan iç savaş bölgelerarası farklılıktan kaynaklanmıştır. Pakistan'ın ikiye bölünmesindeki asıl sebepte de bölgesel farklılıklar yatar.

Bu ülkelerin içinde bulundukları koşullar birbirinden farklıdır. Fakat ortak sorunları, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarından kaynaklanan rahatsızlıklarıdır.⁴⁹

III- BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI VE İLKELERİ

A- Bölgesel Kalkınma Politikası

Ülkelerin yapılarında, bölgeler ekonomik ve sosyal kalkınma seviyeleri bakımından farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar az gelişmiş ülkelerde daha belirgindir. Bu dengesizlik sorununun önemini ilk önce gelişmiş Batı ülkeleri anlamış ve bu bölgelere devlet müdahalesinin gerekli olduğu kanısına varmışlardır. Bazı ülkelerin hükümet programlarına, mevcut bölgesel farklılıkların azaltılması yolunda önlemler almalarından sonra, iktisatçılar böyle bir politikanın ilke, amaç ve araçlarının neler olması gerektiği konusunda düşünmeye başlamışlardır.⁵⁰

B- Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltabilmek için geri kalmış bölgeleri kalkındırmaya yönelik bir politikanın izlenmesi gerekir. Böyle bir

⁴⁹DİNLER, Zeynel, a.g.e, s.132-133

⁵⁰TEKMEN, Mustafa, “İl Özel İdareleri ve Bölgesel Kalkınma”, İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi, Sayı :380, Ankara,1988 , s. 2

politikanın üç ana ilkesi bulunmaktadır. Bunlar: ”**sosyal karlılık**”, “**kalkınma kutbu**” ve “**halkın katılımı**” ilkeleridir.

1- Sosyal Karlılık İlkesi

Her ekonomide, hangi sistem benimsenmiş olursa olsun, şu üç sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Bunlar:

- Ekonomide kıt olan kaynakların tümünün üretime katılması
- Kıt kaynakların, gereksinimlerini karşılayacak şekilde üretimde görev alması
- Mevcut kaynaklarla üretilen mal ve hizmet miktarının arttırılması

Bu sorunlar serbest piyasa mekanizmasının işlediği sistemlerde çözümlenmektedir. Burada çözüm kararı kar peşinde koşan girişimciler (özel sektör) tarafından alınır.

Kar elde etmeyi amaçlayan girişimciler, üretim kararlarını alırken hisleriyle hareket etmek yerine, kar oranlarını hesaba katarak hareket ederler. Bu karlılık hesapları, ilk olarak kar sağlayabileceklerini sandıkları mal, hizmet alanının işletme ölçeğinin saptanması ve işletmenin kurulacağı bölgenin seçilmesi olarak belirlenir. Özel sektör, hem kısa dönemde verimli olan ve kar

edebileceği faaliyetlere yönelir, hem de kendisine en fazla avantaj sağlayan bölgelere yoğunlaşır.⁵¹

Sosyal karlılık ilkesinin temelinde ise, "bölgelerarası dengeli kalkınma", "gelir dağılımında fırsat eşitliği ve sosyal adalet sağlanması", "toplumsal kalkınma", "uluslararası alanda prestij elde etme" gibi ekonomik olarak değil ama daha çok sosyal ve siyasal etkenler içeriklidir.⁵²

Bölgesel kalkınma politikasının ilk ilkesi geri kalmış bölgelerde kısa vadede ekonomik olmasa bile sosyal karlılığı yüksek ve ancak uzun vadede ekonomik olabilen yatırımların devlet tarafından yapılmasıdır. Çünkü, günümüzde modern devlet anlayışı, toplum refahını yükseltmeye yöneliktir.⁵³

Bu ilke gereğince, devletin az gelişmiş bölgelere müdahalesi olmadan, bölgesel kalkınma politikasından bahsetmek mümkün değildir. Devlet sadece yatırımları özendirici önlemler almayıp, aynı zamanda doğrudan müdahalelerde de bulunmalıdır.⁵⁴

2- Kalkınma Kutbu İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasında savunulan ikinci ilke ise, birinci ilke olan "sosyal karlılık ilkesi"nin sonucu olan "kalkınma kutbu ilkesi"dir. F.PERROUX ilkeyi şu şekilde ifade etmektedir:

⁵¹DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 276

⁵²HAN, Ergün, "Kalkınmada Altyapı Yatırımları", Eskişehir İ.T.İ.A, Yayın No:127/77, 1975, s. 60

⁵³DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 276

⁵⁴TEKMEN, Mustafa, a.g.m, s. 3

“Kaba ama sağlam olgu şudur: Gelişme her yerde aynı anda ortaya çıkmaz. Bazı kalkınma noktaları veya kutuplarında değişik yoğunluklarda kendini gösterir. Ekonomik bütünü için nihai etkiler içinde ve farklı kanallardan yayılır.”⁵⁵

Gelişme herhangi bir sürükleyici birimin varlığıyla ortaya çıkacaktır. Gelişme hareketinin merkezindeki bu birim çevresine teknik planda, ekonomik planda ve psikolojik planda bir kutuplaşma etkisinde bulunur. Günümüzde yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, az gelişmiş ülkelerde bile bölgesel kalkınma kutbu ilkesine başvurulmaktadır. Bu politikanın ülkelerde uygulanması çok zordur. Çünkü bir kutup yaratılırken, yatırım çabasının tüm sektörlerle birden değil de, bölgenin özelliğine göre, daha hızlı gelişme şansı olan sektöre ve genellikle de ikinci sektöre (endüstriyel sektör) yöneltilmesi gereklidir.⁵⁶

3- Halkın Katılımı İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasının üçüncü ilkesi bölgesel kalkınma faaliyetlerine, yani bölgesel kalkınma planlarına “halkın katılımı”dır. Bölgesel kalkınma politikalarının başarısı ancak bölge halkının politikada söz sahibi olmasıyla gerçekleştirilebilir. Halkın faaliyetlere katılımı, ekonomik yaşama uygulanan demokratik ilkedir. Gerçek bir bölgesel kalkınma politikasında, insanların rolü en önde gelir. Bu katılma; yalnızca insanların toplum duygusunu

⁵⁵FREYSSINET, Jacques, 1985, Çev: Tezer ÖÇAL, Mehmet Ali KILIÇBAY, “Az Gelişmişlik İktisadı”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, , Yayın No:36, Ankara, s. 286

⁵⁶DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 276

yükseltmekle kalmayıp, aynı zamanda bölgesel kalkınma programlarına da canlılık katmaktadır.⁵⁷

Katılım fikri geniş anlamda devlet memurları da dahil olmak üzere, atama ile görev başına getirilen tüm memurlardan ayrı olarak bölge halkının bölgesel kalkınma faaliyetlerine karar ve uygulama aşamasında fiilen ya da danışman olarak katılmalarını içermektedir.⁵⁸ Halkın katılması için herşeyden önce plan hakkında bilgilendirilmesi, planın yararlarının açıkça ifade edilmesi, olumsuz düşüncelerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁵⁹

Halkın yönetime katılması ile yapılan planlar daha başarılı olmaktadır. Gelişmelerin iyi tarafları üzerinde daha çok durulmakta ve bu çalışmaların devamı için baskı yapılmaktadır.⁶⁰

C- Bölgesel Kalkınma Stratejileri

Bölgesel kalkınma stratejileri iktisat politikası amaçlarından türetilmiştir. Bunlar:

- Büyümeye dayalı bölgesel kalkınma stratejisi,
- İstikrara dayalı bölgesel kalkınma stratejisi,

⁵⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 278

⁵⁸“Yerinden Yönetim ve Kalkınma”, Birleşmiş Milletler Araştırma Grubu Raporu, TODAİE Yayını, Çev:Selçuk YALÇINDAĞ, Necil ULUSAY, Ankara, s. 42

⁵⁹ TUTAR, Erdinç, Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesinin Türkiye ve Avrupa Topluluğu Tarımlarının Uyuşturulmasına Etkisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir, 1991, s. 6

⁶⁰MADDICK, Henry, “Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeye Temel Yönetimlerin Katılması”, TODAİE Dergisi, Çev: Semay BÜYÜKDAVRAS, Sayı:2, Haziran , 1973, s. 73

-Eşitliğe dayalı bölgesel kalkınma stratejisi olmak üzere üç türdür.⁶¹

1- Büyümeye Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi

Bu yaklaşım, yatırımların belirli büyüme kutuplarında ya da çekici merkezlerde yoğunlaştırılmasını hedefler. Bu büyüme kutuplarının geri kalmış bölgeler içinden seçilmesi sonucunda hem yığılmanın yararlarını elde etmeye, hem de bölgesel farklılıkların hafifletilmesine olanak sağlar.⁶²

Büyüme merkezlerinin oluşturulmasında alınması gereken ilk önlem altyapı alanındaki sorunların giderilmesine yönelik olmalıdır. Bu tür önlemlerin alınabilmesi için bölgeye ilişkin verimlilik katsayısı ve göstergelerinin bilinmesi gereklidir.⁶³ Daha sonra seçilen merkezin henüz endüstrileşmemiş bir bölge veya endüstrileşmiş fakat yapısal sorunları olan bir bölge olup olmadığının belirlenmesi gereklidir. Henüz endüstrileşmemiş bölgenin en önemli sorunu, seçilen merkezin bir yığılma merkezi olma eşiğine getirilmesidir. Endüstrileşmiş fakat yapısal sorunu olan bölgede ise yapısal yenilenme ve bunu engelleyen yapılar önem kazanmaktadır.

Kamusal altyapı yatırımları özel sektör yatırımları ile tamamlanmalıdır. Kamu bir taraftan ekonomik yoğunlaşmayı sağlayıcı yatırımlarda bulunurken diğer taraftan da özel sektörü teşvik etmelidir.

⁶¹ŞAHİN, Mehmet, 1994, Bölgesel Dengesizlikleri Giderici Maliye Politikaları ve Türkiye Uygulamaları, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 49

⁶²MGK, a.g.e, s. 37

⁶³TUTAR, Erdiç, a.g.e, s. 9

Büyümeye dayalı bölgesel kalkınma stratejisinde büyüme kutbu yaklaşımının yanında “**ihracata dayalı büyüme stratejisi**” de izlenebilir. Bu durumda ihracata yönelik olan endüstrinin diğerlerine nazaran daha özel teşviklerle desteklenmesi gereklidir. Ancak artan ihracatın sonucunda ortaya çıkacak olan uyarıcı etki ve büyüme potansiyellerinin ve sektörler arası bağlantıların baştan planlanması gerekmektedir.⁶⁴

2- İstikrara Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi

Bu strateji ile bölgenin ekonomik yapısının etkilenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için bölgede ekonomik faaliyetleri çeşitlendirici politikalarla bölge ekonomisinin krizlere karşı dayanıklılığı ve ayrıca daha verimli çalışma koşullarının oluşturulmasına çalışılır.

Belirlenen amaçlara bağlı olarak uygulanan önlemlerin ağırlık noktası şu alanlardan birine dayandırılmaktadır:

- Yapısal değişmelere uyum sürecinin hızlandırılması,
- Mevcut yapının değiştirilmesi ve geliştirilmesinin teşviki,
- Mevcut yapının korunması,

⁶⁴ŞAHİN, Mehmet, a.g.e, s. 205-206

Büyüme ve istikrara dayalı politikalarda özel ve kamusal yatırımlara öncelik verme konusunda birtakım sorunlar oluşmaktadır. Bu sorunların çözümünde darboğaz ve aşırı kapasitelerin yüksek boyutlara ulaşmasını önleyici stratejiler izlenmelidir. Bunun için bu yatırımların planlama dönemi başında koordinasyonu çok önemlidir.

Büyümeye dayalı bölgesel kalkınma stratejisi genellikle geri kalmış bölgelere uygulanırken, istikrara dayalı bölgesel kalkınma stratejisi de genellikle gelişmekte olan ve gelişmiş bölgelerin bazı yapısal sorunlarının çözümünde uygulanmaktadır.⁶⁵

3 - Eşitliğe Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi

Bu yaklaşımda ekonomik faaliyet, gelir ve refahın eşit dağılımı amaçlanmaktadır. Bunun gerçekleşmesi ise bölgenin ekonomik faaliyetleri için ön koşul olan altyapı yatırımları ile sağlanır. Bu politika, belli bir öncelik verilmiş olan bölgesel büyüme ve istikrar politikalarından birisini tamamlayıcı ve bölgeler arası gelişmeyi dengeleyici olarak gerçekleşmektedir. Bu strateji ile ekonomik olmaktan daha çok sosyal ve politik amaçlar göz önünde bulundurulmaktadır.

Gerçekleştirilen altyapı politikası bir yandan işletmelere yönelik, diğer yandan da topluma yönelik olarak uygun çevre koşulları yaratmaktadır.⁶⁶ Bütün

⁶⁵TUTAR, Erdinç, a.g.e, s. 10

⁶⁶ŞAHİN, Mehmet, a.g.e, s. 208

bunların yanında sosyal ve politik amaçlarla savunulan bu strateji, ekonomik etkinliklerin merkezde toplanmasının sağladığı ekonomik üstünlükler ve altyapı üstünlüklerinin ekonomistlerce eleştirilmesini doğurmuştur.⁶⁷

⁶⁷ MGK, a.g.e, s. 37

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PLANLI KALKINMA DENEYİMLERİ

I- TÜRKİYE’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN BÖLGESEL EŞİTSİZLİĞİ GİDERİCİ POLİTİKALAR

A- 1923-1950 Dönemi

1923-1929 dönemi, Anadolu’da yeni bir devletin kurulması ve Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihe karışmasını göstermektedir. Bu yüzden bu dönem hem siyasi açıdan devrim sayılacak değişimlerin yaşandığı hem de iktisadi açıdan geçmiş dönemlerden çok da farklı olunmadığı bir dönemdir.⁶⁸

Bu dönemin gerçekleşen ilk önemli gelişmesi ise, 17 Şubat 1923’te toplanan İzmir İktisat Kongresi’dir. Kongre’nin toplanış amaçlarından ilki; tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimine yönelik sorunların belirlenmesi ve bu kesimlerin tek bir siyasi yönetimde birleşmesinin sağlanmasıdır. İkincisi ise; yabancı sermaye çevrelerine, gelecekteki ekonomik durumlarının ne olacağının gösterilmesidir.

İzmir İktisat Kongresi’nde ulusal bütünleşme anlayışı hakim olmuştur. Bunun göstergesi olarak kongrede şu ilkeler benimsenmiştir:

- Türk ulusunun bağımsızlığı, egemenliği, meclise ve hükümete olan bağımlılığı vurgulanmıştır.

⁶⁸ BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, 1990, s. 28

- Türklerin çok çalıştığını, kendi ürettiklerini kullandıklarını, teknik gelişmeleri yakından takip ettiklerini, çalışkan ve üretken nüfus artışından yana olduklarını, doğal kaynaklarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istediklerini, aracı ve tekellere karşı olduklarını ve farklı sınıflar arasında uyumsuzlukların olmayacağı vurgulanmıştır.⁶⁹

Bölgesel farklılıklar Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Batı ve Doğu Anadolu arasında ortaya çıkmaya başlamıştır. 1923 yılında İstanbul 1.122.000 nüfusla Türkiye'nin en kalabalık kentidir. İzmir 198.000, Bursa ise 76.000 nüfus ile İstanbul'u izlemektedir. 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olması sebebiyle bu şehirde de hızlı nüfus artışı meydana gelmiştir (27.000 kişi). Ancak, bu karar ülkedeki bölgelerarası gelişmişlik farkını önemli ölçüde azaltıcı bir rol oynamıştır.⁷⁰

28 Mart 1927'de özel sektörü teşvik etmek amacıyla çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" içerisinde, yatırımların bölgesel dağılımında dengenin sağlanmasıyla ilgili herhangi bir maddeye rastlanmamaktadır. Yapılan yatırımlar, İstanbul başta olmak üzere Batı bölgelerinde gerçekleştirilmiştir.

⁶⁹ KEPENEK, Yakup - YENTÜRK, Nurhan, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 6 Baskı, 1994, s. 32-33

⁷⁰ DİNLER, Zeynel, Bölgesel İktisat, Yedinci Basım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s 178

Sonuçta, hiç bir alt yapının olmadığı Doğu Anadolu'ya özel sektör yatırım yapmamıştır.⁷¹

1930'a kadar olan dönem genelde özel sektörün ön plana çıkarıldığı ve kalkınmanın amaçlandığı bir dönem olmuştur. Fakat özel sektörün yetersiz teknolojisi, sermayesi, bilgi birikimi gibi engellerle gerekli ilerlemeyi yapamadığı görülmüştür. Ayrıca Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan bazı maddeler istenildiği gibi gümrük politikası uygulanamaması, Osmanlı borçlarının ödenmeye başlanması v.b. gerekli ekonomik politikaların uygulanmasını engellemiştir.

1930'ların başında, gerek beklenen kalkınma hamlelerinin gerçekleşmemiş olması, gerekse 1929 Büyük Buhranı yeni ekonomik politikaları gündeme getirmiştir.

1929 Büyük Buhranının bölgesel etkisi olumsuz olmuştur. Türkiye'nin içine girdiği ekonomik bunalımın tarım kesiminin ürünlerinde farklı etkiler yaratması sonucunda, bölgeler arasında da farklılaşmalara sebep olmuştur. Pazara açılmış ve ihraç edilen tarımsal ürünleri üreten Ege, Marmara ve

⁷¹ KEYDER, Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye(1923-1929), Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 76

Çukurova bölgelerinde bu ürünlerin üretiminde azalmalar oluşmuştur.⁷² Kısaca, tarımda bunalımın etkisi uluslararası pazar için uzmanlaşmış üretim yapan bölgelerde daha çok görülmüştür.⁷³

1929 yılında başlayan Büyük Ekonomik Kriz sonucunda “devletçilik” ilkesi benimsenmiştir. 1933-39 yılları arasında beşer yıllık olmak üzere iki sanayi planı hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış fakat II. Dünya Savaşının başlaması sebebiyle İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamıştır.

O dönemdeki sanayi planlarında, bugünkü plancılık anlayışından farklı olarak yatırımlarda sadece devlet tarafından yapılan projeler yer almıştır. Bu planlarda yatırımların ülke düzeyine yayılması öngörülmüştür. Bu amaçla bölgeler arasındaki farklılıklar azaltılmak istenmekte ve devletin fabrikalarını Anadolu’ya ve Doğu Anadolu’ya kurmak amaçlanmıştır. Bunlara en güzel örnek ise; Atatürk’ün 1 Kasım 1937 yılında, TBMM açılışında Van Gölü’nün kıyısında bir üniversite açılacağını belirtmesidir.

⁷² TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, Uygulamaya Girerken Türkiye’de Devletçiğin Oluşumu, ODTÜ Yayınları, 1982, s. 14

⁷³ TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, 1929 Dünya Bunalımında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yayınları, 1977, s. 31

1923-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar olduğu dönemde özellikle demiryollarının millileştirilmesi ve Doğu Anadolu'ya doğru yayılması amacı güdülmüş, devlete ait fabrikaların Batı Anadoludan başlayarak Doğu Anadolu'ya doğru kaydırılmasına özen gösterilmiştir. Fakat bunca çabalara rağmen özel sektörün de büyük kentlerde yığılmasıyla birlikte bölgelerarası farklar giderilememiştir. Şöyle ki; 1935 yılında 122.000 olan Ankara'nın nüfusu 1950'de 288.000'e yükselmiştir. Aynı dönemde, Türkiye'nin toplam nüfusu 1.3 kat, toplam kentsel nüfus 1.46 kat artarken; Ankara'nın nüfusu 2,35 kat, İstanbul'un ki ise 1.32 kat artmıştır.⁷⁴

B- 1950–1960 Dönemi

Demokrat Parti'nin iktidar olduğu bu dönemde Doğu Anadolu illeriyle ilgili kapsamlı bir plan ve kalkınma çabaları görülmemektedir.

“Liberal dönem” olarak adlandırılan bu dönemde, önceden uygulanan yayılma politikasına devam edilmiştir. “Her ile bir fabrika” sloganıyla yatırımlar yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak yatırımlarda politik çıkarların ve beklentilerin öne geçmesi bu ilerlemeleri yavaşlatmıştır. Doğu yatırımlarının daha çok oy hesapları amacıyla yapıldığı gözlemlenmektedir.

⁷⁴ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 179-182

1960 yılında kamuya ait işletmelerin %10'u Doğuda bulunurken, bu oran özel sektörde %7,6'dır.⁷⁵ Bu amaçla 9 Mayıs 1958 tarihinde kurulan "İmar ve İskan Bakanlığı"nın görevleri; bölge imar planları hazırlamak, ülkenin imar bölgelerini tespit etmek ve imar planlarını yapmaktır. Bunlar için bakanlık bünyesinde "Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu müdürlük, Doğu Marmara ve Zonguldak Bölge Planlarını hazırlama kararını almış olmasına rağmen uygulamaya geçememiştir.⁷⁶

Sonuçta, ülkenin hızla kalkınması veya kaynaklarının etkin kullanılması açısından kamunun bir yönlendirme çabası görülmemektedir. Özel sektörün ağırlık ve öncelik kazandığı bu dönemde firmalar, yer seçiminde İstanbul ve İzmir çevresini tercih etmişlerdir. Bu dönemin sonunda Türkiye'de bölgeler arasındaki farklılıklar daha da büyümüştür.⁷⁷

C. Planlı Dönem

Türkiye 1961 Anayasası'ndan sonra Planlı Kalkınma Dönemine geçmiştir. Buna uygun olarak hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında çeşitli konulara yer verilmekle birlikte bölgesel kalkınma konularına da değinilmiştir. Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için bölge planlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Planlama olmadan bölgesel kalkınmanın sağlanması mümkün

⁷⁵DPT, Plan ve Türkiye'de Planlı Kalkınma, 1984, Ankara, s. 10

⁷⁶DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 183

⁷⁷TOKGÖZ, Erdiç, a.g.m, s. 396

değildir. Bu amaçla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılından günümüze kadar birçok kalkınma planı yapılmıştır.⁷⁸

1- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BYKP) "Bölge Planlaması ve Kalkınması" başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Burada, Bölge Planlaması ve Kalkınması üç aşamaya ayrılmıştır. Öncelikle, ana ilke ve metodlar belirlenmiş, daha sonra mevcut durum gösterilmiş ve son olarak teşkilat, sorunlar ve tedbirler sunulmuştur.⁷⁹

BYKP'de bölgesel planlamanın hedefleri olarak, nüfusun ve faaliyetlerin bölgeler arasında dengeli dağılması ve aralarındaki gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınması amaçlanmıştır. Bundan dolayı da geri kalmış bölgeler içerisinde kalkınma kutuplarının meydana getirilmesinin gerektiği görüşüne varılmıştır.⁸⁰

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, bölgeleri üç grupta değerlendirmiştir:

⁷⁸TAMER, Mustafa, "Bölge Kalkınması ve Yerel Yönetimler", İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi, Sayı:396, Eylül, 1992, s. 116

⁷⁹DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, , 1963, Ankara, s. 471

⁸⁰ ERDOĞAN, Selim, "Türkiye'de Planlı Dönemde Bölgesel Dengesizlik", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı 2, 1999, s. 91

- Potansiyel Gelişme Bölgeleri: Planda potansiyel gelişme bölgelerinin hangi bölgeler olduğu belirtilmemiştir. Fakat bu bölgelerin geliştirilmesi gerekli ve diğerlerine oranla üstünlüğü bulunan bölgeler olduğu belirtilmiştir.
- Geri Kalmış Bölgeler: Bu bölgeler ekonomik ve sosyal açılardan geri kalmış bölgelerdir. Bu bölgeler için düşünülen tedbirlerin başında kamu hizmetlerinin dağılımında bu bölgelere öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.
- Büyük Kent Bölgeleri/Metropolitan Bölge: Bu bölgeler ise, nüfus ve ekonomik hayatın yoğunluk kazandığı ve bunların sonucunda da sosyal, ekonomik ve fiziki açılardan birçok sorunların ortaya çıktığı bölgelerdir. Bu bölgelerin sağlıklı ve dengeli gelişmesi için planın getirdiği tedbir metropolitan bölgeler etrafında “çekim” ve “büyüme” merkezleri oluşturulması, böylece nüfusun ve ekonomik hayatın dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamaktır.⁸¹

Potansiyel gelişme bölgesine Antalya bölgesi, geri kalmış bölgelere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı büyük şehir bölgesi olarak da İstanbul bölgesi örnek verilebilir.

Planda büyüme hızına olumsuz etki yaratmaması koşuluyla ilk olarak ekonomik yatırımların geri kalmış bölgelere yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca bölge politikasının arasında iki önemli ilke belirlenmiştir.

⁸¹ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 188

Bu iki önemli ilke:

a) Nüfusu, kaynaklar ve ekonomik faaliyetlere orantılı olarak dağıtarak, daha dengeli bir gelir dağılımı sağlamak amacıyla yatırımların yapılmasında ve coğrafi dağılımında bölgelerarası kalkınmanın esaslarını dikkate almak,

b) Ekonomik ve sosyal açıdan büyüme kaydedecek bölgelerin verimlilik derecesini yükseltmektir.

Plan geri kalmış bölgelere özel sektör yatırımlarını çekmek için sadece bu bölgelere vergi kolaylıkları sağlanacaktır demekle yetinmiştir.

Fakat bu plan dahilinde teşvik edici hiçbir şey yapılmamıştır. 19 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanunla, 193 sayılı Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanununda bir değişiklik yapılarak ilk defa “yatırım indirimi uygulaması” maddesi getirilmiştir.

Yani geri kalmış bölgelere gidecek olan özel sektör yatırımlarının öz kaynaktan karşılanan kısmının %50’si kadarı gelir ve kurumlar vergisinden indirilecektir.

Ancak 25.10.1969 tarihli Anayasa Mahkemesi kararıyla bu kanunun bazı maddeleri iptal edilmiştir.⁸²

⁸² ERDOĞAN, Selim, a.g.m, s. 91-92

I.BYKP döneminde çalışmalarına başlanılan planlar, uygulama düzeyleri açısından düşük olmasına rağmen aslında Türkiye için önemli bir deneyim olmuştur. Çünkü bu başarısızlıklar, daha başarılı uygulamalar için yapılması gerekenler hakkında bilgi vermiştir.⁸³

2- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki ilkeler aynen korunmuştur.

Ekonomik faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yöneltmek için kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulacağı, iktisadi olma niteliğini kaybetmeden geri kalmış bölgelerdeki gelişme merkezlerinde tercih edileceği, bu bölgelerin kaynaklarını geliştirici ve özel sektörün yatırımlarının bu bölgelere yöneltici politikalar izleneceği açıklanmıştır.⁸⁴ Özel sektörün bu bölgelere yatırım yapmaları için teşviklerin arttırılacağı belirtilmiştir. Bu amaçla özel kredi imkanları, vergi indirimleri, ucuz enerjiden faydalanma imkanları sağlanarak bu bölgelerin gelişme gücü olan kaynaklarını tespit edip, yatırım yapacakları bilgilendirmek amaçlanmıştır.

Bölge planlamasının İkinci BYKP'nın da etkili bir araç olarak kullanılacağı belirtilerek, bölgelerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin düzenli bir şekilde gelişmesine yardımcı olunacağı belirtilmiştir.

⁸³ KILIÇ, Sibel, "Türkiye'de Bölgesel Planlama ve Bölgesel Örgütlenmeye İlişkin Sorunlar", Şehir Plancılar Odası Yayınları, Sayı:27, 2004, s. 68

⁸⁴ DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), 1967, s. 263

Özellikle yatırımlarda ve hizmetlerin dağılımında tasarruf sağlayıcı, sanayinin gelişmesine imkan hazırlamak amacıyla sektör faaliyetlerine yol gösterici planların hazırlanacağı belirtilmektedir.

Bunlara kısaca değinirsek:⁸⁵

- Kalkınma planının ilgili bölümünde açıklanan bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme politikasına uygun olarak bölge planlamasından yararlanılacaktır.
- Bölge planlama çalışmalarında gelişme gücü az olan bölgelere öncelik verilecektir.
- Az gelişmiş bölgelerin bünyesinde bu plan bölgesel gelişmenin lokomotif gücü olarak desteklenerek, kentleşme hızı yüksek bölgelere öncelik verilecektir.
- Bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişmesini sağlamak, altyapı yatırımlarında ve hizmetlerinde tasarruf sağlamak, sanayinin gelişmesine olanak hazırlamak amacıyla, sektör faaliyetlerine yol gösterici, kentsel yerleşmeyi düzenleyici bölge planları hazırlanacaktır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde bölgelerarası dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi için bölge planlamasının bir araç olarak

⁸⁵ DPT, a.g.e, s. 269

kullanıldığından söz edilmekle birlikte, Antalya, Çukurova, Marmara, Zonguldak ve Keban'da bölge planlaması denemelerinin yapıldığından söz edilmektedir. Böylece bölgelerin daha iyi tanındığını, ileriki yıllarda bölgesel planlama metotlarının geliştirileceği vurgulanmaktadır.

Bu amaçla birtakım bölgesel politikalar uygulanması kararlaştırılmıştır. Bunlar;

- Bölge planlaması ulusal planlamanın tamamlayıcı unsuru olacak ve bu uygulamayı tamamlayacaktır.
- Bölgesel kaynaklar kamu ve özel sektörün işbirliği ile saptanacak, bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinde ağırlığı görülen gelişmeye öncülük edecek büyüme noktaları saptanarak, gelişmeleri sağlanacaktır.
- Bölge planlama çalışmalarında, kamu kuruluşları ve çevredeki özel teşebbüs arasında sıkı bir işbirliği yapılacaktır ve DPT bu işbirliğinin koordinasyonunu sağlayacaktır.
- DPT bölge planlama tekniklerini ve metotlarını geliştirerek bu çalışmaların götürüleceği bölgeleri seçecek, bu bölgelerde çalışmalar başlatacaktır.

I. BYKP döneminde, yatırım indirimi uygulaması, II. BYKP döneminde de sürdürülmüştür. Yatırım indiriminden yararlanan il sayısı 1968 yılında 22 iken, 1969–71 yıllarında 23'e, 1972 yılında da 33'e çıkmıştır.

1972 yılında “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi”nin kurulmasıyla, yatırım indirimi başta olmak üzere, teşvik tedbirlerinden yararlanacak olan illerin, köyler kapsamındaki illerle sınırlı olması prensibinin uygulanması başlatılmıştır.⁸⁶

İkinci planı birinci plandan ayıran en önemli fark şehirleşmeye verdiği önemdir. Şehirleşme tarımda modernleşme ve sanayileşme birbirini besleyici üç değişken öge olarak algılanmaktadır.

Ayrıca şehirleşme sanayileşme ile ulaşılabilecek bir amaç olarak görüldüğü kadar sanayileşmeyi hızlandıran bir araç olarak da ele alınmaktadır.⁸⁷

3- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak için izlenecek politikada ilk planlara göre bir tanımlama farkı olmuştur. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan “Geri Kalmış Bölge” kavramı yerine “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” başlığı altında yeni bir tanımlamaya yer verilmiştir.

Kalkınmada Öncelikli Yörelere başlığı altında incelenen bölgesel kalkınma sorunlarına, Üçüncü Planda çözüm üretmeye yönelik geliştirilecek bazı ilke ve politikalar şu şekilde açıklanmıştır:

⁸⁶ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 189

⁸⁷ TEKELİ, İlhan, “Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, s. 375

- Kalkınmada Öncelikli Yörelere potansiyele sahip oldukları konularda uzun süreli kalkınmaları için yönlendirilecek ve iktisadi–sosyal gelişmeleri sağlanacaktır. Bunun için, yörelerin sahip oldukları gelişme potansiyeli, doğal ve beşeri kaynakları saptanacak, bu yörelerin gelişmişlik seviyelerine göre sıralama yapılacak ve bu iller yıllık programlarda yayınlanacaktır.
- Kalkınmada Öncelikli Yörelere; doğal kaynak, beşeri kaynak, kentsel kademeleşme, ulaşım ve haberleşme ağı boyutlarını içeren ve sosyal bütünleşmeyi amaçlayan ulusal planın sektörel düzeydeki dengelerini saptırmayan bir programa dayalı, birbirini tamamlayan önlemlerle kalkındırılacaklardır.
- Yeni stratejide belirlenen ilke çerçevesinde, sanayinin Kalkınmada Öncelikli Yörelere götürülmesine önem verilecektir.
- Yöresel kalkınma çalışmalarının, ulusal plan çalışmalarını tamamlayan ve ulusal plan uygulamasına yardımcı ilke ve politikalarına uygun çalışmalar yapılacaktır.
- Ulusal plan dahilinde geliştirilen önlemler hem ülke sorunlarına çözüm bulurken, hem de Kalkınmada Öncelikli Yörelere sorununa çözüm bulmaktadır.
- Kalkınmada Öncelikli Yörelere özgü sorunlar üzerinde DPT tarafından yürütülen ve ulusal plan kademelerinde değerlendirilen çalışmaların gerektirdiği yatırımların, aynı zamanda ulusal plan tercihlerine uygun olması ve planlarda yer alması gerekmektedir.

- Yapılacak olan çalışmalarda DPT esas olarak il planlama tekniklerini kullanacak ilgililerle gereken işbirliğini sağlayacaktır.
- Yöresel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi amacı, Üçüncü Plan döneminde Kalkınmada Öncelikli Yöre'lerin kalkındırılmasına özel önem verilmesinin zorunlu kılmaktadır.⁸⁸

Üçüncü planın uzun dönemdeki amaçlarının açıklandığı bölümde ise yöreler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesinde izlenecek politikalar belirtilmektedir. Bunlar ise şu şekilde açıklanmaktadır.

Bireyler arası gelir bölüşümünde olduğu gibi bölgelerarası gelişmişlik farklarını kısa dönemde ortadan kaldırmaya çalışmak da çok zordur. Bu nedenle yatırımların öncelikli bölgelere göre dağıtılması gereklidir.

Bunun yanında az gelişmiş bölgelerin potansiyellerini ve kaynaklarını değerlendirmede özel bir çaba gösterilmesi gereklidir. Bunlar gerçekleştiğinde, az gelişmiş bölgelerin uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına ulaşma bakımından olumlu katkılarda bulunmaları ve yaşama düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmış olacaktır.

⁸⁸ DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977), 1973, s. 948

Bölgesel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi, dengeli ve fonksiyonel bir yerleşme ve kentleşme düzeyinin geliştirilmesi ise uzun dönemde ulaşılmak istenen diğer amaçlardandır.⁸⁹

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Kalkınmada Öncelikli Yörelere dahil olan il ve ilçeler her yıl belirlenirken, bu bölgelere özel teşebbüsü çekmek için uygulanacak teşvik tedbirlerinin neler olduğu da yıllık programlarda belirtilmektedir.

Kalkınmada öncelikli bölgelere dahil illerin sayısı 40'a çıkarılmış ve uygulama söz konusu plan döneminin sonuna kadar devam etmiştir.⁹⁰

4- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü BYKP'de "Bölgesel Gelişme" başlığı altında bölgelerarası farklılıkların bulunduğu ve geri kalmış bölgelerde, gelişme sürecini başlatmak amacının benimsendiği belirtilmiştir. Daha sonra ise bundan önceki üç plan döneminde bölgesel dengesizliklerin giderilemediği, hatta daha da arttığı öne sürülmüştür.⁹¹

Bu planda geçmiş planlar eleştirilerek, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılamadığı belirtilmiştir. Ancak, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma

⁸⁹ DPT, a.g.e, s. 122

⁹⁰ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 191

⁹¹ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983), DPT, 1979, s.72-76

Planında benimsenen “Kalkınmada Öncelikli Yöre” görüşü tekrar edilerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kalkınması için çözüm aranmış, bu amaçla büyük projelerin hazırlanması ve uygulanmasının önemi belirtilmiştir.⁹²

Bu plan döneminde iki önemli siyasi iktidar değişikliği olmuştur. İlki 12 Eylül 1980’de yapılan askeri darbe sonucu olmuştur. 1981 yılı sonunda Milli Güvenlik Konseyi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bir takım politikalar uygulamıştır.⁹³

İkinci siyasi iktidar değişikliği ise; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın son yılı olan 1983’te gerçekleşmiş, ANAP iktidarı ele geçirmiştir. 1984 yılının başlarında Kalkınmada Öncelikli Yöre’lerin geliştirilmesini sağlamak için birtakım teşvikler getirilmiştir. Bunlar kısaca; Gelir ve Kurumlar Vergileri Yasalarındaki vergi özel indirim oranlarının bu yörelerde yükseltilmesi, çalışanların vergilerinde özel indirim tutarlarının yükseltilmesidir.⁹⁴

5- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı arasında, Kalkınmada Öncelikli Yöre’ler hakkındaki hedefler açısından büyük benzerlikler vardır. Dördüncü planda yer alan “bölgesel gelişme”ye ilişkin hedefler, Beşinci Planda yerini “bölge planlaması”na bırakmıştır. Böylece 1963

⁹² ŞAHİNKAYA, Serdar, a.g.m, s.19

⁹³ MGK, a.g.e, s. 119

⁹⁴ MGK, a.g.e, s. 120

yılında ilk planda benimsenen, 1973 yılında üçüncü planda terk edilen planlama ilkesi, 10 yıl sonra tekrar benimsenmiştir.

Beşinci Kalkınma Planı'nda bölge planlaması şu şekilde oluşturulmuştur. Gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkili kullanımını teminen bölgesel gelişme planları yapılması, bölgelerin çeşitli sektörler için uygun gelişme alanlarının belirlenmesi ve bu alanların oluşturulacak bölge gelişme şemalarında belirtilmesi Beşinci Plan'ın önemli kararları arasındadır. Ayrıca bölgesel gelişme farklılıkları dikkate alınarak farklı teşvik tedbirlerinin geliştirilmesi, tarıma uygun alanlarda sınai tesislerin kurulmamasına özen gösterilmesi, az gelişmiş bölgelerde kurulacak sınai işletmelere ucuz işletme kredisi sağlanması ve bu kredilere vergi, resim, harç istisnası getirilmesi gibi hususlara yer verilmektedir .

Beşinci BYKP'nda Kalkınmada Öncelikli Yöre Politikası çerçevesinde aşağıdaki hususlara özen gösterilmesi hedeflenmiştir.

- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Kalkınmada Öncelikli Yöre'lerin kalkındırılması ve bu bölgelerle diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının zamanla ortadan kaldırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, bu yörelerde büyük ölçekli yatırımların yanısıra küçük ölçekli yatırımlara da destek sağlanacağı belirtilmiştir.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulmasının teşvik edileceği,

- Bu yörelerdeki kamu yatırım projelerinde istihdam edilecek personel için lojman temini ve ücret farklılaştırması gibi imkanlarla eleman teminindeki sıkışıklığın giderileceği,
- Çok ortaklı işçi şirketlerine İDT ile beraber Kalkınmada Öncelikli Yöre için teşkil edilen fondan devlet desteği sağlanması, bu teşviklerin sektörler ve öncelikli iller bakımından farklılaştırılması ve her türlü yatırım için gerekli olan enerji, altyapının devletçe zamanında gerçekleştirileceği belirtilmiştir.⁹⁵

6- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kamu kesimi, yatırım yaparak bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlamıştır.

Bundan dolayı Kalkınmada Öncelikli Yöre'lerde yapılacak yardımların özellikle ekonomik ve sosyal alt yapıya yönelik olacağını belirtilmiştir.

Bu planda, beşinci plana göre bölgesel kalkınma ve planlamaya daha fazla önem verilmiştir. Bu doğrultuda gerekli bilgilerin uluslararası standartlara uygun olarak toplanması, gerekli altyapı ve kaynak potansiyeli çalışmalarının sürdürülmesi benimsenmiştir.

⁹⁵ DPT, a.g.e, s. 64

Planda, yerleşim yerleri belirli kademelere ayrılmıştır. Metropolitan alanların yükünü azaltmak için metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler az gelişmiş bölgelerin merkezi niteliğindeki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme birimleridir. Ayrıca bölgelerarası sanayi kesimi faaliyetlerinin başlaması amacıyla Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) yapımının sürdürülmesi benimsenmiştir.⁹⁶

Bu plan döneminde, Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Topluluğuna tam üyelik müracaatı dikkate alınarak, bölgesel kalkınma politikalarının Avrupa Topluluğu Bölgesel Politikalarında belirtilen amaçların ve uygulamaların dikkate alınarak uygulanacağı belirtilmiştir.

Planda Kalkınmada Öncelikli Yöre'nin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması ana hedef olarak belirlenmiştir. Bu amaçla Kalkınmada Öncelikli Yöre'de bölge ve alt bölge ile ilgili planlar yapılmasına ve bölgelerde bir araştırma enstitüsünün kurulmasına karar verilmiştir.

Ayrıca Kalkınmada Öncelikli Yöre'de eksik olan altyapı çalışmalarının tamamlanması için gerekli yatırımların devlet tarafından desteklenmesi öngörülmüştür.

Özel sektörü Kalkınmada Öncelikli Yöre'lere çekmek için teşviklere devam edileceği gibi, bu teşviklerin daha da geliştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bu yörelere, özel sektör yatırımlarının artması için özel bir fon oluşturulmuştur.⁹⁷

⁹⁶ DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994), 1990, s. 317-318

⁹⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 194-195

Fakat, plandaki ekonomik verilere bakıldığında 1990-1992 yılları için GSMH'nın yıllık ortalama %6.5 artması beklenirken yalnızca %5.2 olmuştur.⁹⁸

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de daha önceki planlarda olduğu gibi somut adım atılmamaktadır. Yalnızca bu dönemde Beşinci BYKP dönemindeki teşvik tedbirlerine devam edilmiştir.⁹⁹

7- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı önceki planlardan çok daha iddialı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu planda hedeflenen temel araç ve ilkeler şöyle ifade edilmektedir.

“Türkiye 21.yüzyıla çağdaş, üreten, gelirini adaletle paylaşan, insan haklarını ve demokratik özgürlüklerini tam olarak kullanan, barış içinde bir ülke olarak girmelidir. Türkiye, olanakları ve toplumsal dokusu ile bu atılımı gerçekleştirecek güce sahiptir.”¹⁰⁰

⁹⁸ ORTAÇ, Rıfat, “VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri ve 1993 Bütçesi”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, 1993, s. 60

⁹⁹ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 196

¹⁰⁰ KONGAR, Emre, 21.Yüzyılda Türkiye,2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, Kasım, 1998, s. 390

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda küreselleşmenin avantajlarından faydalanabilmek ve Türkiye'nin dünya ülkeleri arasında önemli bir yere sahip olması hedeflenmiştir. 1995 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde gerekli olan kurumsal ve hukuksal altyapının oluşturulması, yerli ve yabancı yatırımları arttırarak AB üyesi ülkeler karşısındaki gelir ve verimlilik farklarının azaltılması hedeflenmiştir.¹⁰¹

7. BYKP'nın ikinci bölümünde "bölgesel dengelerin sağlanması" ve "metropollerle ilgili düzenlemeler" konularına yer verilmiştir. Bu planda, bölgesel gelişme amacıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi ve göçün azaltılması hedeflenmektedir.

Ayrıca bu dönemde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin bazı illerinde görülen terör olayları toplumsal huzursuzluğa yol açmış ve bu yörelere yapılacak yatırımları olumsuz şekilde engellemiştir. Bu bölgelerde gereksinim duyulan ihtiyaçlar için 1994 yılında Acil Destek Programı uygulanmıştır.¹⁰²

Ülkedeki dengesiz yerleşme düzeninin ve kentlerin aşırı fiziki büyümesi ve yoğunlaşmasının önlenmesi için, alternatif kentsel yerleşmelerin desteklenmesi ihtiyacı artarak devam etmiştir. Büyük kentlere verilen sanayi teşviklerinin sınırlandırılması, fiziki ve mali teşviklerin diğer yörelere ve orta

¹⁰¹ KARLUK, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Beta Basın Yayın Dağıtım, 5.Baskı, İstanbul, 1997, s. 56

¹⁰² DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), 1995, s. 169

büyükölükteki kentlere yönlendirilmesi, bu kentlerin konut ve altyapı projeleriyle desteklenmesi politikalarının uygulama alanını sınırlandırmıştır.¹⁰³

Ayrıca bu plan döneminde ; İç Anadolu Bölgesinde 8, Ege Bölgesinde 8, Marmara Bölgesinde 6, Karadeniz Bölgesinde 5, Akdeniz Bölgesinde 4, Doğu Anadolu Bölgesinde 3 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2 olmak üzere toplam 36 Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur.¹⁰⁴

Önceki plan dönemlerinde uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yörelere ilişkin politikanın bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlamasına rağmen, dengesizlikler devam etmiştir.¹⁰⁵

8- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yedinci bölümünde "Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları" yer almaktadır. Planın temel amacı, kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde kullanılması ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesidir.¹⁰⁶

Planda, bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, ekonomik ve sosyal dengelerin sağlanması, yaşam

¹⁰³ DPT, a.g.e, s. 171

¹⁰⁴ DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,1998 Yılı Programı, 1998, s. 132

¹⁰⁵ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 196

¹⁰⁶ DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Haziran , 2000, s. 73

kalitesinin yükseltilmesi, fırsat eşitliği ilkeleri esas alınmıştır.¹⁰⁷ Bu ilkeler doğrultusunda bölgelerin sosyo–ekonomik yapıları ile potansiyelleri dikkate alınacaktır. Ayrıca ülkedeki gelir dağılımı dengesizliklerini azaltmak amacıyla bölge planlarıyla uyumlu il gelişme planları başlatılmıştır.

Planda yer alan diğer hedefler ise şunlardır:

- Yeni sanayi merkezlerinin oluşturulmasında önemli bir yeri olan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerinin geliştirilmesi ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlaştırılmasına önem verilecektir.
- Göç, metropoller yerine gelişme potansiyeli yüksek olan bölgelere yönlendirilecek ve bu merkezlerdeki alt yapı çalışmalarına öncelik verilecektir.
- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kadın nüfusunun bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik faaliyetler başlatılacaktır.
- Kırsal alanlarda merkezi nitelik taşıyan yerleşim birimlerinde alt yapı sorunları çözümlenecektir.¹⁰⁸

Planda, bölgesel gelişme projelerinin sorunlarına çözüm aranmaktadır. DOKAP ana planının birinci dönemini oluşturmakla birlikte, bu dönem için öngörülen projelerin uygulamaya konulması amaçlanmaktadır.

¹⁰⁷ SÜLÜN, Dilara, Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Esasları, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2005, s.

111

¹⁰⁸ DPT, a.g.e, s. 74

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi kapsamında önemli sorunların çözülmesi amaçlanmaktadır. Marmara bölge planı ile depremin yarattığı olumsuzlukların giderilmesi; tarım, sanayi, ticaret, konut, turizm v.b koşullara ilişkin arazi kullanım planlarının hazırlanması amaçlanmıştır.

Planların, Programların ve Bölgesel Planların hazırlık, uygulama, koordinasyon ve izleme aşamalarının etkinliğini arttırmak için DPT tarafından ihtiyaç duyulan merkezlere gerekli birimlerin oluşturulması amacıyla düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰⁹

II- PLANLI DÖNEMDE YAPILAN BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ

A. Doğu Marmara Projesi

Doğu Marmara Projesi ülkemizde ilk hazırlanan bölgesel planlama projesidir. Bu plan, daha çok İstanbul'un ve çevresinin büyümesinin yönlendirilmesi amacıyla yapılmış bir projedir. Bu plan en çok İstanbul, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale'yi kapsamaktadır.

Planda şu konulara değinilmiştir:

¹⁰⁹ DPT, a.g.e, s. 66-67

- Bölgede daha sık ve yoğun bir yerleşmeye gereksinim vardır,
- İstanbul'un Anadolu yakasının gelişmesine öncelik verilmelidir,
- İzmit–Adapazarı arasında büyük bir sanayinin kurulmasına karar verilmiştir.¹¹⁰

Plan 1963 yılında tamamlanmasına rağmen hiçbir kuruluş tarafından sahiplenilmemiştir. Bu yüzden uygulanamamış, fakat diğer planlara yol gösterici olmuştur.¹¹¹

Doğu Marmara Projesi'nden sonra, Trakya alt bölgesi için de bazı planlama çalışmaları yapılmıştır. Sonuçta İstanbul Nazım Bürosu kurulmuştur. Bu plan beş yıl içinde İstanbul Nazım Planını tamamlamıştır.¹¹² Bu planda Doğu Marmara Planından farklı olarak sanayinin yapısı, işgücü, yerleşme, alt yapı ve toplumsal sorunlara değinmiştir.¹¹³

B. Zonguldak Projesi

Zonguldak ili ülkemizin kömür, demir- çelik üretiminin büyük bir kısmını karşılamaktadır.¹¹⁴ Bu amaçla 1961 yılında, Ereğli'de kurulacak olan ikinci

¹¹⁰ KELEŞ, Ruşen, a.g.e, s. 264-265

¹¹¹ TEKELİ, İlhan, Bölge Planlama Üzerine , İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul, 1972, s. 140

¹¹² MGK, a.g.e, s. 332

¹¹³ KELEŞ, Ruşen, a.g.e, s. 265

¹¹⁴ KELEŞ, Ruşen, a.g.e, s. 266

demir–çelik fabrikasının yaratacağı sorunların araştırılması için proje yapılmasına karar verilmiştir. 1963 yılında tamamlanmıştır ve ülkemizin ilk çok yönlü bölgesel planı özelliğini taşımaktadır.

Ayrıca bu plan ile birlikte şu hedefler amaçlanmıştır:

- Nüfus artışı ve kalkınma hızı arasında dengeyi sağlamak ve uzun sürede de dengeyi sürdürmek,
- Bölgedeki alt yapı çalışmalarını plan hedefleri doğrultusunda gerçekleştirmek,
- Bölge içerisinde gelir farklılıklarını azaltmak,
- Yapılacak olan yatırımlardan en yüksek faydayı sağlamak,
- Kentleşme olgusunu teşvik etmek ve tarım dışındaki alanlarda istihdam sağlamak,
- Kamu sektörü ile özel sektörün yatırımları arasındaki dengesizlikleri azaltmaktır.¹¹⁵

Bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla bölgede balıkçılık, madeni eşya sanayii, ayakkabıcılık, mobilyacılık, çimento ve yapı malzemeleri gibi farklı sanayi kollarının geliştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, bu proje kapsamında özel bir örgüt kurulmamıştır, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından yürütülmüştür.

¹¹⁵ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 203-204

Fakat gerekli kamu desteği sağlanamadığı için, Zonguldak Projesi uygulamaya geçirilememiştir.¹¹⁶

C. Antalya Projesi

Antalya projesi 1959 yılında İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesinin ekipleriyle birlikte DPT'nin yönetiminde ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı Kalkınma Fonu ile Dünya Tarım Gıda Örgütü'nün (FAO) yardımlarıyla yürütülmüştür.¹¹⁷

Projenin amacı: Antalya, Isparta ve Burdur illerini kapsayan bir bölgede ekonomik ve toplumsal yönden dengeli bir gelişme sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca bu proje; hem başka bölgelerde yapılacak araştırmalar için, hem de Türk personelinin planlama yöntemleri konusunda deneyim sahibi olması için önemli bir plan haline gelmiştir.¹¹⁸

1965 yılında tamamlanan projede; bölgenin ekonomik yapısına ilişkin özellikleri belirlemek, hızlı gelişmeyi durduran engelleri saptamak, mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Fakat Antalya projesi tam olarak gerçekleştirilememiştir.¹¹⁹

¹¹⁶ DPT, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 32

¹¹⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 202

¹¹⁸ DPT, a.g.e , s.32

¹¹⁹ DİNLER, Zeynel ,a.g.e, s. 203

D. Çukurova Bölgesi Projesi

Çukurova Projesi, Türkiye'nin en verimli tarımsal alanlarından Çukurovayı kapsamaktadır.

Bu bölgedeki mevcut tarımsal faaliyetlerin tam olarak kullanılması, ayrıca bu tarımsal faaliyetlerin ticari ve endüstriyel faaliyetlere dönüştürülmesi amacıyla 1962 yılından itibaren proje hazırlanmaya başlanmıştır. Bu proje DPT, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından yürütülmüştür.¹²⁰

Proje, Adana, İçel ve Hatay illerini kapsar. Ayrıca İskenderun'da bulunan demir–çelik fabrikaları bu bölgenin önemini daha da arttırmıştır.¹²¹

Bu proje çerçevesinde, Çukurova Bölgesi genel çizgileri ile ele alınmıştır. Bölgenin kaynak araştırması yapılmıştır.¹²² Fakat yatırımların tüm bölgelere nasıl dağılacığı konusundaki belirsizlik bu projenin uygulanamamasına sebep olmuştur.

Daha sonra 1960 yılında Dünya Bankası kredileriyle bu bölgede “Çukurova Kentsel Çalışma Projesi” başlatılmıştır. Bu projedeki amaç; hızlı kentleşme sonucunda kent yönetiminin ortaya çıkacak sorunların üstesinden gelmesi için neler yapılabileceğinin saptanmasıdır. Bu projede; yörenin konut sorunlarının giderilmesi, gecekondulardaki mevcut sorunların çözümü (altyapı

¹²⁰ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 204

¹²¹ KELEŞ, Ruşen, a.g.e, s. 267

¹²² DPT, a.g.e, s. 32

ve arsa sorunları), ulaşım planlaması, belediyecilerin ve belediyelerin yeniden düzenlenmesi gibi konular ele alınmıştır.¹²³

E. Keban Projesi

Ülkemizin diğer bölgelerle karşılaştırma yapıldığında en geri kalmış bölgeleri, Doğu ve Doğu Anadolu Bölgeleridir. Bundan dolayı, ilk olarak bu bölgelerin kalkındırılmasına öncelik verilmiştir. 1964 yılından sonra Keban Barajı nedeniyle ortaya birtakım sorunlar çıkmıştır.

Bu nedenle, baraj yapımında ve barajın kurulması sonrasında zarar görecektir araziler, köyler ve tesislerle ilgili çalışmalar bu proje kapsamındadır.¹²⁴

Ayrıca bu proje ile birlikte, Doğu Anadolu Bölgesinin ekonomik açıdan gelişmesini sağlamak ve ülkedeki bölgelerarası dengesizlikler azaltılmak istenmiştir. Bu proje de diğerleri gibi İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi tarafından yürütülmüştür. Ancak Bakanlık görev ve sorumluluklarını yerine getirmemiştir. 1970 yılında yerel bir örgütün kurulması görüşü de gerçekleştirilememiştir. Sonuçta proje; köyleri baraj altında kalan köylülerin yerleştirilmesinden ve altyapı sorunlarının onaylanmasından başka bir sonuç vermemiştir.¹²⁵

¹²³ DİNLER, a.g.e, s. 212

¹²⁴ DİNLER, Zeynel, a.g.e, 2005, s. 205

¹²⁵ KELEŞ, Ruşen, a.g.e, s. 268

F. Zonguldak–Karabük–Bartın Bölgesel Gelişme Projesi

DPT tarafından ihale ile hazırlanmış bir projedir. Ayrıca, bu proje Türkiye Taşkömürü Kurumu’nun küçültülmesi, Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmeleri’nin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak sorunların tespit edilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Projenin amaçları ise;

- Türkiye Taşkömürü Kurumu’nun küçültülmesi ve Karabük Demir-Çelik İşletmesinin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunların analizi,
- Özel sektörün yeni faaliyetlerinin geliştirilmesinin sağlanması,
- Orta ve uzun dönemli bölgesel gelişme planlarının hazırlanması,
- Bölgede yapılabilecek yatırım alanlarının saptanmasını amaçlamaktadır.

Plan çalışmaları sonucunda:

- TTK ve Kardemir raporları hazırlanmış ve sorunlar hakkında çözümler getirilmiştir.
- Üç ilin bütün sektörlerdeki kamu ve özel sektör itibarıyla yapısı ortaya çıkartılmıştır.
- Mevcut durumun avantaj ve dezavantajları ortaya çıkartılmıştır. Yıllık % 5’lik büyümeyi öngören ılımlı ve % 6.6’lık büyümeyi öngören iyimser alternatif senaryolar geliştirilmiştir.
- Mevcut ılımlı senaryolara uygun olarak 10 yıllık bölgesel gelişme planı hazırlanmıştır.

- Hazırlanan gelişme planına göre, 10 yılın sonunda 644.800.000 dolarlık kamu, 714.950.000 dolarlık özel sektör yatırımı ile 113.611 kişiye iş olanağı yaratılmıştır.¹²⁶

Bu proje; toplam 9695 km² alanı içine alan 3 il, 13 ilçe ve 884 köy bulunmaktadır. Bölge hayvancılık açısından da önemli potansiyele sahiptir.¹²⁷

Ayrıca Zonguldak–Karabük–Bartın Bölgesel Gelişme Projesi’nde şu konularda çalışmalar yapılmıştır:

- Hayvansal ürünleri işleme ve pazarlama,
- Meslek edindirme, iş kurma eğitimi,
- Ahşap ve metal gemi üretiminin geliştirilmesi,
- Tarım ürünleri ve gıda sanayinin geliştirilmesi,
- Turizmin geliştirilmesi,
- Çevre kirlenmesini önleyici tedbirler sağlanması,
- Zonguldak’ın kanalizasyon ve altyapı ihtiyacının karşılanması,
- Bölge içi ulaşım altyapısının geliştirilmesi konularında çalışmalar yapılmıştır.

¹²⁶ DPT, a.g.e, s. 33

¹²⁷ GÜNAYDIN, Osman , “Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye’de Bölgesel Yönetim”, İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi, Sayı:447, Haziran, 2005, s. 89

G. Doğu Anadolu Projesi

Devlet Planlama Teşkilatı, Doğu Anadolu Bölgesinin diğer bölgelere göre daha az geliştiğini dikkate alarak bu bölgenin kalkınmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bu amaçla; öncelikle bölgenin öncelikli sektörleri olan tarım ve hayvancılık başta olmak üzere tüm ekonomik ve sosyal sektörleri içerisine alan, özel sektörün yatırımlarına ağırlık veren ve özel sektörün teşvik edilmesi amacıyla uygulamalara başlamıştır.¹²⁸

Kısaca “DAP Projesi” denilen bu bölgesel kalkınma projesinde 16 ilimiz bulunmaktadır. Bunlar: Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van’dır. DAP Projesi, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bölgede bulunan Atatürk, İnönü, Yüzüncü Yıl, Fırat ve Kafkas üniversiteleri tarafından hazırlanmıştır.¹²⁹

DAP Ana Planı’nda 7 öncelikli müdahale alanı belirlenmiştir. Bunlar:

1.İnsan kaynaklarının geliştirilmesi

- a)Eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi,
- b)Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi,
- c)Nitelikli personelin bölgede kalmasının sağlanması.

¹²⁸ DPT, a.g.e, s. 34

¹²⁹ SARICA, İsmail, Bölgesel Planlamaya Genel Bakış ve Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Pamukkale Üniversitesi Sempozyumu, 10-12 Eylül, Denizli, 2003, s. 17

2.Örgütlenmenin yaygınlaştırılması,

- a)Ulaşım,
- b)Haberleşme,
- c)Enerji,
- d)Tarımsal altyapı,

3.Çevre kalitesinin iyileştirilmesi

- a)Toprak ve su kirliliği,
- b)Hava kirliliği,

4.Yoksullukla mücadele

- a)Gelir ve istihdam olanaklarının arttırılması,
- b)Konut ve çevre koşullarının iyileştirilmesi
- c)Eğitim, sağlık ve ulaşım hizmetlerine erişimin arttırılması,
- d)Sosyal yardım ve koruma hizmetleri,

5.Finansman

- a)Krediler,
- b)Gayri menkul sermaye ortaklığı

6.Meraların ıslahı ve yönetimi bunların sonuncusudur..¹³⁰

¹³⁰ DPT, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, Atatürk -Fırat-İnönü- Kafkas ve Yüzüncüyıl Üniversiteleri, 2000, s. 3

Tablo 1

DAP Bölgesine Ait Bazı Temel Göstergeler

İL	GSYİH Yıllık Ortalama Büyüme Hızı, 1987- 1997 (%)	Türkiye OrtalamasınınYüzde Olarak Kişi Başına Düşen Gelir			Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (1990- 1997) (%)
		1987 Yılı Fiyatlarıyla		1997 Cari Fiyatlarıyla	
		1987	1997	1997	
Ağrı	2.4	19.4	18.0	24.7	0.9
Bingöl	2.9	22.6	25.3	35.5	-0.8
Bitlis	2.9	26.0	25.3	33.9	0.0
Elazığ	1.4	80.5	69.3	77.4	0.7
Erzincan	0.3	55.0	48.4	67.7	-0.9
Erzurum	0.4	41.7	33.8	44.0	0.4
Gümüşhane	-	35.2	34.0	44.3	-1.3
Hakkari	0.4	26.1	16.7	34.5	3.4
Kars	-	26.2	29.2	34.6	-1.1
Malatya	3.1	69.2	62.1	62.9	2.1
Muş	4.4	19.8	20.4	25.3	1.6
Tunceli	-1.8	35.5	39.5	67.1	-6.2
Van	3.0	33.9	27.4	34.7	2.5
Ardahan	-	-	26.8	34.7	-3.9
Bayburt	-	-	30.7	36.2	-1.1
Iğdır	-	-	29.6	38.2	0.3
DAP Bölgesi	1.9	41.9	36.7	44.7	0.6
Türkiye	4.1	100.0	100.0	100.0	1.5

KAYNAK: DPT, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, Yönetici Özeti, 2000, s. 4

Tablodaki verilere baktığımızda(Tablo 1), cari fiyatlarla kişi başına düşen gelirin ülke ortalamasına oranı, 1997’de kamu hizmetlerinin daha düşük paya sahip olduğu birkaç il dışında, sabit fiyatlarla bulunan oranın üstündedir. Örneğin, Erzincan ilinin sabit fiyatlarla kişi başına düşen geliri 1997’de Türkiye

ortalamasının % 48.4'ü iken, cari fiyatlarla bu oran % 67.7'dir. Tunceli'de bu oranlar, sabit fiyatlarla % 39.5, cari fiyatlarla % 67.1'dir.

Bölge genelinde ise kişi başına düşen gelir, cari fiyatlarla ülke ortalamasının % 44.7'si olup, bu oran sabit fiyatlara göre olan orandan 8 puan daha yüksektir.¹³¹

DAP çalışmalarında esas alınan başlıca amaç ve hedefler özetle şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bölgenin diğer bölgelere göre geride olan sosyo-ekonomik gelişmesini hızlandıracak politika ve uygulamaları ortaya koymak,
- Sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere çeşitli alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek,
- Önemli kamu yatırımlarını belirleyerek özel sektör yatırımlarını özendirici politika ve uygulamaları belirlemek,
- Bölgedeki girişimciyi teşvik etme ve bölge dışındaki girişimcileri de bölgeye çekmek için çalışmalar yürütmek. Nitelikli işgücü temini, teknoloji, finansman v.b konularda çözümler üretmek,
- Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından önem taşıyan işgücü arz ve talebinin sektörel ve mekansal analizini yapmak, bölgedeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda sektörel yeni projeler önermek ,

¹³¹ DPT, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, Yönetici Özeti, Atatürk-Fırat-İnönü-Kafkas ve Yüzüncüyıl Üniversiteleri, 2000, s. 5

- Özel sektörün güçlendirilmesi, KOBİ'lerin güçlendirilmesi ve istihdamın artırılması amacına yönelik olarak, yatırım yapacak kişilerin ülkemizin diğer bölgelerinde yaşanan gelişmeleri yakından takip edebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılmasını hedeflemektedir.

H. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)

Karadeniz Bölgesi sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması bakımından 5. sırada yer alır. Bölgede ortaya çıkan işsizlik ve buna bağlı olarak bölge dışına sürekli göçler, fert başına düşen gelirin düşük olması, tek sektöre ve az sayıda ürüne bağımlılık gibi bölge sorunlarını bulundurmaktadır.¹³² Bu amaçla DPT Japon Hükümetinden teknik işbirliği talebinde bulunmuştur. Japon Hükümeti ise olumlu cevap vererek bu konuyla Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'nı (JICA) görevlendirmiştir. Bu plan, 20 yıllık bir plan olup 52 projeden oluşmaktadır.

Bu planda başta Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan ve hedef yılı 2020 olmak üzere kısa ve uzun vadeli bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması amaçlanmaktadır. Projenin çalışmalarına 1999 yılında başlanmıştır. Proje süresince DPT'nin yönlendirmesiyle birtakım STK'lar danışmanlık yapmışlardır. Sonuçta DOKAP Nihai Raporu Eylül 2005'te yayınlanmıştır¹³³

DOKAP planının amaçları ise:

¹³² DPT, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 35-36

¹³³ DPT –JICA, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) Nihai Rapor, Yönetici Özeti, Cilt I, Ağustos, 2000, s. 1

- Bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmek ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmek,
- Bölgenin sosyal gelişmesini ve bölgede dayanışmayı sağlayarak bölge içi entegrasyonu sağlamak,
- Bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak,
- Yapılan projede 2020 yılı için hedeflenen nüfus 3.447.000 kişidir. Halen Türkiye ortalamasının %66'sı kadar olan bölge ortalama gelirin planlama sonrası %83'e ulaşacağı planlanmıştır.¹³⁴
- Bu 20 yıllık hedeflenen planlara ilişkin veriler ve bilgiler aşağıdaki tabloda(rakam) verilmiştir(Tablo 2).

¹³⁴ DPT- JICA, a.g.e, s. 3

Tablo 2

	I. DÖNEM (2001-2005)	II. DÖNEM (2006-2010)	III. DÖNEM (2011-2020)
1. Nüfus	Nüfus kaybının durdurulması	Doğal nüfus artışı bölgede tutulacak	Sınırlı miktarda iç göç ortaya çıkacak
2. Ekonomik Büyüme	Yıllık ~%4	Yıllık ~%6-7 civarında büyüme	Yıllık ~%5-6
3. Ekonominin Genel Görüntüsü	Yeniden yapılanma dönemi - Kurumsal düzenlemeler - Altyapı geliştirme - Temel araştırmalar	Ekonomik yapının dönüşmesi: Tarım, sanayi ve ticaret kesimlerinde önemli büyüme	Sürdürülebilir Büyümenin sağlandığı bölgesel ekonomik yapı
4. Sosyal Özellikler	Sosyal gelişmenin altyapısı hazırlanacak: 8 yıllık temel eğitimin uygulanması - Sağlık ve sosyal refah hizmetlerinin, yerel yönetimlere devredilmesi - Mesleki eğitimin geliştirilmesi	Sosyal hizmet ağına bütün bölgeye yayılması, birinci dönem hizmetlerinin çeşitlendirilmesi	Bölgenin Türkiye'nin diğer bölgeleri ve dünya ile bütünleşmesi
5. Çevre Özellikleri	Katılımcı çevre yönetimi - Orman ve su havzaları yönetimine katılım - Karadeniz çevre koruması	Çevre yönetiminin güçlendirilmesi: - Çevre değerleri izleme sistemi - Eko-toplum bilgi ağı - Karadeniz çevre koşullarının izlenmesi	Dünya ile bütünleşmiş bir çevre izleme sisteminin kurulması

Kaynak: DPT –JICA, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, Nihai Planı, Cilt :1, Yönetici Özeti, Ağustos, 2000, s. 7

Çalışmaların bugüne kadar ki aşamalarında yönlendirme komitelerinin geniş katılımıyla Ankara ve Trabzon'da ikişer toplantı düzenlenmiştir. Ülkedeki girişimcilerin aydınlatılması amacıyla çeşitli yerlerde tanıtım ve bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.¹³⁵

¹³⁵ DPT, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 36

Doğu Karadenizin sosyo–ekonomik gelişmişlik düzeyi itibariyle ülke ortalamasının altında kalmasının temel nedenleri, engebeli bir arazi yapısına sahip olması ve coğrafi koşulların sanayi için elverişli bir imkan tanımamasıdır. Bölgede tarım sektörü halen ağırlığını korumakla beraber, tarımsal alanların küçük parçalardan oluşması sebebiyle verimlilik düşmektedir.¹³⁶

I. Marmara Bölge Planı

1960'lı yıllarda “Doğu Marmara Projesi” adıyla Marmara Bölgesi’ndeki gelişmeyi yönlendirmek amacıyla bir proje hazırlanmıştır.

1960'lardan günümüze Marmara Bölgesi giderek kalabalıklaşmıştır. Fakat 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen deprem sonucunda Kocaeli, Sakarya, Yalova, İstanbul, Bolu, Bursa ve Eskişehir illeri çok büyük zarar görmüştür. Özellikle Kocaeli, Sakarya ve Yalova’da depremin etkisi büyük oldu. Türkiye nüfusunun % 23’ünün bulunduğu depremden etkilenen 7 ilin toplam GSYİH içindeki payı % 34.7, sanayi katma değeri içindeki payı ise % 46.7 idi.

Fakat deprem sonrası Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerinin toplam GSYİH içindeki payı % 6.3, sanayi katma değeri içindeki payı ise %13.1 düzeylerine gerilemiştir.

Depremin sonuçlarının bu kadar ağır olmasının sebepleri ise;

¹³⁶ DPT- JICA, a.g.e, s. 3

- Çevre koşullarına, afet riskine uygun bir yerleşim politikası ve mekan planlamasının yapılmamış olması,
- Yanlış arazi kullanımı nedeniyle, sanayi işletmelerinin, işyerlerinin ve konutların bir arada yer alması,
- Çarpık yapılaşmayı özendirici imar aflarının bulunması,
- Başta İstanbul olmak üzere bölgedeki kentlerin düzensiz ve kontrolsüz büyümesi ve ülke sanayisinin önemli bir kısmının bölgede yoğunlaşmış olması,
- Kıyı şeridinde yoğun ve çok katlı yapılaşmanın olması, bu sebepler arasındadır.

Bu yüzden deprem sonrası yeni bir Marmara Bölgesi Planı hazırlıklarına başlanmıştır. Bu planın amaçları; depremden birinci derecede zarar görmüş olan Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerinde oluşan olumsuzlukların giderilmesi, yerleşim alanlarına afetleri göz önüne alarak yeni bir planlama yapılması biçiminde belirtilmiştir.

Marmara Bölge Planının üç aşamada hazırlanması düşünülmüştür. Birinci aşamada, birinci derece deprem bölgesindeki illeri kapsayan bir “stratejik ön plan” hazırlanması öngörülmektedir. Deprem bölgesinde yapılacak kamu yatırımlarını ve bölgenin sosyal ve kültürel açıdan gelişmesine yönelik bir ön plan hazırlanmıştır. İkinci aşama “stratejik ön planı” hazırlanan 3 ilin bölge planlarının hazırlanmasıdır. Üçüncü aşamada ise, bölge planı yapılmış olan 3 ili de kapsayan Marmara Bölge Planı hazırlanacaktır.

Marmara Bölge Planı, ülkemizdeki geçmiş ve halen devam eden deneyimlerden yararlanılarak, "katılımcı bir yaklaşımla" hazırlanmıştır. Projenin sorumlusu DPT, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı'nda birlikte çalıştığı Japon Uluslararası Teknik İşbirliği Kuruluşu (JICA) ile yine bu planı yürütmektedir.¹³⁷

J. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi; 22 Eylül 2002 tarihli 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında "TR83-Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimi" olarak kodlandırılmış bulunan Amasya, Tokat, Samsun ve Çorum illerini kapsamaktadır.¹³⁸ Bu proje, Türkiye'nin tam olarak kalkınamamış olan bu bölgesini istenilen hedefe ulaştırmak amacıyla yapılan bir "bölgesel kalkınma modeli"dir.

Projenin en önemli özelliği; bölgesel niteliği ve proje yönetiminin bir yerel yönetim birliği olmasıdır. Bu nedenle Sivil Toplum Kuruluşlarını bir çatı altında toplayabilmesi açısından AB tarafından son derece cazip bulunmuştur.

¹³⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 213-214

¹³⁸ www.dpt.gov.tr (29.05.2006)

Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi için; üye il özel idarelerinin bölgesel kalkınma amacıyla bir araya gelerek oluşturduğu Hizmet Birliği ve yerel-bölgesel kalkınma modelidir de denilebilir.

Orta Karadeniz Bölgesinde yaklaşık 450 km uzunluğa sahip bulunan Yeşilırmak Havzası, Türkiye yüz ölçümünün yaklaşık % 5'i büyüklüğündedir. Yeşilırmak Havzası; kuzeyde Karadeniz ile Doğu Karadeniz Havzaları, doğuda Çoruh Havzası, güneyde Fırat ve Kızılırmak Havzaları, batıda ise Kızılırmak Havzası ile çevrilidir.

Yeşilırmak ve kollarında oluşan kirliliği ve nedenlerini önlemek için gerekli tedbirleri almak, bölgede erozyon giderici çalışmaları yapmak, Yeşilırmak Havzasında bulunan yerleşim birimlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmalarına yönelik her türlü çalışmaları yapmak ve bu amaçla ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapmak üzere havzadaki 5 ilin katılımıyla Yeşilırmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği kurulmuştur.

Projenin amaçları ise;

- Erozyonun önlenmesi ve meraların ıslahı,
- Su kirliliğinin giderilmesi,
- Suyun ekonomik kullanımı,
- Şehirleşme ve sanayileşmede plansızlığın giderilmesi,
- Havzada sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmaya yönelik her türlü çalışmanın yapılmasıdır.

Ayrıca 17.07.1998 tarihinde DPT, 5 ilin valileri, TÜBİTAK–MAM (Marmara Araştırma Merkezi) ve ilgili kamu kuruluşlarının katılımıyla bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda birtakım önemli kararlar alınmıştır. Bunlar:

- Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi'nin, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması yönünde katkılar sağlayacak olması nedeniyle kalkınma planı hedefleriyle uyumlu olduğu,
- Projenin fiziki etkileri yanında, sosyal ve kültürel etkilerinin de olacağı,
- Birlik oluşumunu sağlaması nedeniyle, ayrıca yerel işbirliğine ideal bir örnek teşkil edeceği,
- Proje liderlerinin valiler olması,
- Projenin başarılı olabilmesi için belediyelerin, özel sektör ve üniversitelerin desteklerinin gerekli olduğu,
- Proje yürütülmesinin iyi bir koordinasyona ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir.

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi'nin hedefleri ise:

- Kent yaşamı ve kültür düzeyini geliştirmeye yönelik düzenlemeler yapmak,
- Şehirleşecek nüfus için uygun iskan ortamlarını belirlemek,
- Bölgedeki kentler için ileriye dönük proje ve programları belirlemek,

- Endüstriyel, turistik ve diğer önemli kompleksler için yer seçimi kararlarını vermek,
- Ulaştırma ağını geliştirmek için projeler üretmek,
- KOBİ'lere ilişkin kararlar oluşturmak,
- Konut-işyeri ulaşımına yönelik çözüm önerileri geliştirmek,
- Bölgesel arazi ve kaynak kullanımı kararlarını oluşturmak,
- Havzada üretim ve istihdamı artırıcı, göçü önleyici projeler geliştirmek amaçlanmaktadır.¹³⁹

K. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Cumhuriyet döneminin en kapsamlı yatırımı olan Güneydoğu Anadolu projesinin en önemli özelliği bölgesel bir kalkınma projesi olmasıdır. 1963 yılından beri beşer yıllık merkezi plan hazırlama konusunda deneyim kazanmış olan ülkemiz için bölgesel bir kalkınma projesi çerçevesinde planlama çalışmalarına girişmek çok önemli bir gelişmenin göstergesidir.¹⁴⁰ GAP ülkemizde bölgesel kalkınma amacıyla toprak ve su gibi doğal kaynakların değerlendirilmesine yönelik projeler içinde en büyüğüdür.

¹³⁹ www.yesilirmak.org.tr (07.05.2006)

¹⁴⁰ TOMANBAY, Mehmet, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Projenin Fırat Sularının Komşu Ülkeler İle Ortak Kullanımında Belirleyiciliği Üzerine Kimi Düşünceler", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 5, sayı 1-2, 1989, s. 125

Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini içine alan 75.193km²'lik bir alanı kapsamaktadır.¹⁴¹ GAP Projesi ilk olarak sulama ve enerji yatırımları olarak düşünülmüş fakat tarımın gelişmesiyle diğer tüm sektörleri de beraberinde sürükleyeceği dikkate alınarak 1984 yılında daha kapsamlı bir kalkınma projesi haline dönüştürülmüştür.

Güneydoğu Anadolu Projesi 7'si Aşağı Fırat havzası ve 6'sı da Dicle havzasında olmak üzere, sulama ve enerji amaçlı toplam 13 ana projeden oluşmaktadır.¹⁴² Projenin iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi sulama, ikincisi enerji üretimidir. Projenin bitmesi sonucunda yaklaşık 1.800.000 hektar alan sulanabilecek ve 24 milyar kwh hidroelektrik enerjisi üretilebilecektir.¹⁴³ Planda belirtilen sulanabilecek mekanların oranlarını vermek gerekirse; 1993 yılında %12.8'e, 2010 yılında ise %14.2'ye ve sonraki yıllarda %66.3'e çıkarılması planlanmaktadır.¹⁴⁴

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin yapısı tarıma dayalı geleneksel toplum yapısını yansıtmaktadır. Fakat GAP Projesi sadece tarıma dayalı değil, aynı zamanda sanayi ve ticareti de kapsayan bir projedir. Sanayi ürünlerinin fiyatları ile tarımsal ürünleri ve hammadde fiyatları arasındaki fark, sanayi ürünleri lehine değişmiştir. Bunun sonucunda ise, sanayi bölgeleri dışında kalan yörelerden, sanayi merkezlerine doğru kaynak ve sermaye akışı

¹⁴¹ ÇELEBİ, Kemal, "Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici Vergi Politikasının GAP ile Bütünleştirilmesi", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:3, 1992, s. 44

¹⁴² AÇMA, Bülent, "Güneydoğu Anadolu Projesi", Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 10, Sayı 1-2, 1992, s. 56-57

¹⁴³ GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, a.g.m, s. 45

¹⁴⁴ ŞEKER, Murat, Güneydoğu Anadolu Projesi, Mayıs, 1.Baskı, 1987, s. 43

gerçekleşmiştir. Artık bölgede şehirler arasında bile fiyat farklılaşmaları başlamıştır.¹⁴⁵

1989 yılında bölgesel kalkınmayı planlamak, yönlendirmek, izlemek ve koordinasyonu sağlamak için GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilat, GAP Yüksek Kurulu ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'ndan oluşmaktadır. GAP için 2002 yılı sonuna kadar yaklaşık 11 milyar 257 milyon 181 bin YTL harcama yapılmıştır.

Böylece toplam maliyeti 32 milyar ABD Dolarına eşdeğeri olarak öngörülen GAP kapsamındaki kamu yatırımlarının %50'si yapılmıştır.¹⁴⁶Fakat projenin 2010 yılında tamamlanabilmesi için yıllık ortalama 1.6 milyar dolar kaynak gereklidir. Bu da kısıtlı bütçe olanakları ile imkansızdır. Sonuçta projenin zamanında tamamlanabilmesi için yeni finansman kaynaklarına ihtiyaç vardır.GAP Projesi, çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan bölgesel kalkınma projelerine örnek olmakta ve Türkiye genelinde de uygulanacak diğer projelere büyük bir fikir vermektedir.¹⁴⁷

L. KÖYDES Projesi

İçişleri Bakanlığınca 2005 yılında köylerdeki içmesuyu ve yol sorunlarının Vali ve Kaymakamlar önderliğinde İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığı ile mahalli imkanlarının verimli bir şekilde

¹⁴⁵ AÇMA, Bülent, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Sanayileşme”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı 11, Kasım, 1990, s. 34

¹⁴⁶ www.byegm.gov.tr (07.05.2006)

¹⁴⁷ SORGUÇ, Nevin, “Güneydoğu Anadolu Projesi’ne Bakış (1988-2001)”, DPT Planlama Dergisi , 42.yıl Özel Sayısı, 2002, s. 346-347

kullanılarak kısa sürede ve düşük maliyetle çözülmesi amacıyla **KÖYDES (Köy Altyapısını Destekleme Projesi)** başlatılmıştır.

2006 yılında da KÖYDES Projesi kapsamında Yüksek Planlama Kurulu'nun 15.02.2006 tarih ve 2006/3 sayılı kararı ile köylerimizin yol, içmesuyu, küçük su kaynaklarının değerlendirilmesi ve kanalizasyon altyapı sorunlarının çözümlenerek köyde yaşayan vatandaşlarımızın yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla iller ve alt hizmet programları itibariyle ödenek dağılımları yapılmıştır.¹⁴⁸

2007 yılında ise; KÖYDES Projesinin uygulanmasına devam edilmesine ve bu projenin yanısıra nüfusu 10 binin altındaki belediyelerin altyapı ihtiyaçlarına yönelik olarak BELDES projesi yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁹ 5565 sayılı 2007 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda; KÖYDES kapsamında köylerin altyapı ihtiyaçları için il özel idareleri ve/veya köylere hizmet götürme birliklerine kullandırılmak üzere Maliye Bakanlığı bütçesinden 2 milyar YTL, BELDES Projesi için Maliye Bakanlığı bütçesinden 300 milyon YTL ödenek tahsis edilmiştir. Söz konusu ödenekler Yatırım Programı toplamalarına dahil olmayıp, kullanımı 2007 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 14. maddesi hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Bu ödeneklerin il ve belediye bazında dağılımı, kullandırılması, izlenmesi ve denetimine ilişkin esas ve usûller, Yüksek Planlama Kurulu tarafından karara bağlanması kararı alınmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ <http://www.bilecik.gov.tr/koydes.htm>(10.01.2007)

¹⁴⁹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007.pdf> (10.01.2007)

¹⁵⁰ <http://www.maliye.gov.tr/mm/smmudurlugu/duyurular/20061229M1-1.butce.htm>(10.01.2007)

III- KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER

Ülkemizde bölgesel gelişmişlik farklarının ortaya çıkması sonucunda hükümetler, bu bölgelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için uğraşmışlardır. İlk olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, ülkenin sosyo–ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış yörelerine “**Kalkınmada Öncelikli Yöreler**” adı verilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yöreler, ülkemizde diğer bölgelere göre daha az gelişmiş olan bölgeler olup, Bakanlar Kurulu’nca il bazında tespit edilerek Resmi Gazete’de ilan edilmektedir.¹⁵¹

Planlı yılların ilk yıllarından beri Kalkınmada Öncelikli Yörelere büyük bir önem verilmiştir. İlk olarak 28 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun ile 1968 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini kapsayan 22 il (Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Şanlıurfa ve Van) olarak belirlenmiştir. 1969 yılında Edirne’nin de katılımıyla 23 olmuştur.

1973 yılında ise; Bilecik, Bolu, Çanakkale, Denizli, Kırşehir, Tokat ve Uşak illeriyle birlikte 36 ile çıkmıştır. 1978 yılında Kırklareli, Gaziantep, Malatya ve Elazığ’ın katılımıyla Kalkınmada Öncelikli Yöre sayısı 40’ çıkmıştır.

¹⁵¹ POROY, Hüseyin, Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Türkiye İktisat Kongresi , 2004, s. 4

Fakat bu İller arasında da farklılıklar olması nedeniyle Bakanlar Kurulu tarafından 3 Temmuz 1981 8/3338 sayılı ve 27 Kasım 1981 tarih 8/3892 sayılı kararlar ile bir ayrıma tabi tutulmuştur: Birinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre ve ikinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aynı tarihte Bakanlar Kurulu kararıyla birinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre (20 il) ve ikinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelere (5 il) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

1990 yılında Bayburt, Batman, Şırnak ilçelerinin il olmasından dolayı ve yeni ilçelerin listeye girmesi nedeniyle birinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre sayısı 16, toplam Kalkınmada Öncelikli Yöre sayısı da 31 olmuştur. 1991 yılında ise; birinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre sayısı 23 ile, toplam Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamındaki il sayısı ise 35'e yükselmiştir.¹⁵² 13.10.1998 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile birinci derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamındaki iller ise şöyle sıralanmaktadır:

Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada), Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat ve Zonguldak'tır.¹⁵³

¹⁵² DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan 2000, s. 50-56

¹⁵³ ŞEN Zelal, a.g.e, s 31

Aşağıda Kalkınmada Öncelikli Yöre'lere ilişkin daha ayrıntılı bir tablo verilmiştir(Tablo 3).

Tablo 3

YILLAR	İLLER	SAYI
1968	Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Muş, Mardin, Siirt, Sivas, Tunceli, Ş.Urfa, Van	22
1969	Eklenen: Edirne	23
1972	Eklenen: Afyon, Burdur, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Niğde, Ordu, Sinop, Yozgat	33
1973	Eklenen: Bilecek, Bolu, Çanakkale, Denizli, Kırşehir, Tokat, Uşak Çıkan: Edirne Elazığ, Gaziantep, Malatya	36
1977	Eklenen: Kırklareli	37
1978	Eklenen: Elazığ, Gaziantep, Malatya	40
1979	Eklenen: Nevşehir	41
1981	Eklenen: Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kahramanmaraş, Malatya, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Ş.Urfa, Van, Mardin, Çankırı, Çorum, Sinop, Yozgat, Kastamonu	25
1984	Eklenen: Amasya, Artvin, Tokat	28
1990	Eklenen: Bayburt	29
1991	Eklenen: Batman, Şırnak, Zonguldak	32
1993	Eklenen: Ardahan, Bartın, Iğdır	35
1996	Eklenen: Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada)	36
1998	Eklenen: Giresun, Aksaray, Karabük, Karaman, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Trabzon	50

Kaynak: DURAN, Mustafa, Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aralık, 1998, s. 104

Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Mevcut Durum:

Kalkınmada Öncelikli Yörelerin önemli bir bölümünü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin oluşturduğunu daha önce belirtmiştik. Bu bölgelerin gelişmemesinin diğer bir sebebi de, komşu ülkelerdeki siyasi sorunların bu yöreleri olumsuz bir biçimde etkilemesidir. Ayrıca bu olumsuzluklar, düzensiz gelir dağılımına, iç talebin daralmasına, yeni yatırımların azalmasına, mevcut tesislerin düşük kapasitede çalışmasına neden olmaktadır.

Günümüzde Kalkınmada Öncelikli Yörelerin yüzölçümü, ülke yüzölçümünün % 55'ini, nüfusunun ise % 36'sını oluşturmaktadır. Ayrıca Kalkınmada Öncelikli Yörelerde, Teşvik Belgeli Yatırımlar, Devlet Yardımları kararı çerçevesinde Gümrük ve Fon Muafiyeti, Katma Değer Vergisi İstisnası ve Yatırım İndirimi gibi teşvik araçlardan yararlanılmaktadır. Bu konular hakkında ayrıntılı bilgilere bir sonraki bölümde yer verilecektir.¹⁵⁴

Ülkemizde bulunan 17 serbest bölgenin 5'i Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yer almaktadır. Ayrıca bu yörelerde 133 küçük Sanayi Sitesi yapılmıştır. 57 Devlet Üniversitesinden 13'ü Kalkınmada Öncelikli illerde bulunmaktadır. Bunlardan 5'i Doğu Anadolu Bölgesinde, 3'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, diğer 6'sı Kahramanmaraş, Tokat, Niğde, Trabzon, Sivas ve Zonguldak illerindedir.

¹⁵⁴ DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Haziran, 2000, s. 80-81

2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde ortalama 1176 adet hastane ve bu hastanelerde 153795 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yöre’lerde bulunan hastanelerin toplam hastane sayısına oranı ise %17.1’dir.¹⁵⁵

IV- TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMADA KULLANILABİLECEK FİNANSMAN POLİTİKALARI

Bölgelerarası farklılıkların giderilmesi amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelerde birtakım çalışmalar yapılmaktadır.¹⁵⁶ Bunlar teşvik ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır.

Planlı yılların başlarından günümüze kadar K.Ö.Y.’lere birçok teşvikler yapılmıştır. Nasıl köy sayıları her yıl değişmişse verilen teşvikler de değişmiştir. Geçmişten günümüze kadar yapılan teşviklere kısaca değinmekte fayda vardır.

1967 yılındaki ilk ve büyük değişiklik, 1981 yılında başlatılan, teşviklerin uygulanacağı alanların I.Derecede Öncelikli Yöreler ve II.Derecede Öncelikli Yöreler diye ayrılmasıdır. Böylece daha az gelişmiş bölgelere verilecek teşvikler daha da belirginleştirilmiştir.

¹⁵⁵ SARICA, İsmail, “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2001, Sayı 1, s. 163

¹⁵⁶ DPT, a.g.e, s. 80

Teşvik uygulamalarında ikinci büyük değişiklik, 1985 yılında yapılmıştır. 1985 yılına kadar her yıl teşvik edilecek olan faaliyetler liste şeklinde belirtilirken, 1985'ten sonra teşvik edilmeyecek faaliyetlerin de neler olduğu belirtilmeye başlanmıştır.

Ancak 1967-1997 yılları arasında Kalkınmada Öncelikli Yörelere verilen teşvikler (teşviklerin işletmeleri cezbedecek kadar önemli olmaması, 50'ye yakın ilin teşvik kapsamında olması nedeniyle) yeterince etkili olmamıştır. Bunun üzerine 1998 yılında yeni bir yasa çıkarılmıştır. 21.01.1998 tarihinde yasalaşan (4325 sayılı) **“Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun”** ile 26 ilin bu kanundan faydalanacağı belirtilmiştir.¹⁵⁷

İlk olarak günümüzde halen yürürlükte olan teşviklerle ilgili iki farklı uygulama bulunmaktadır. İlki, daha önceki uygulamaların devamı olan ve son halini 2002 yılında alan teşviklerdir. İkincisi ise, 2005 yılında yapılan düzenleme ile 50 ili kapsayan düzenlemelerdir. İlk olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere verilmiş olan yatırımlarda devlet yardımlarına ilişkin teşviklerin, daha sonra da yatırımların ve istihdamın teşvikine yönelik 50 ile verilen tedbirler açıklanacaktır.

¹⁵⁷ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 313-314

A- Kalkınmada Öncelikli Yörelere Verilen Teşvikler: Yatırımlarda Devlet Yardımları (2002)

Ülkemizde uygulanan vergisel teşvikler bir hayli fazladır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür.¹⁵⁸

1- Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası

Teşvik Belgesi kapsamındaki makine ve teçhizatın ithalatı, Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonundan muaf tutulmaktadır. Ayrıca, makine ve teçhizat bedelinin % 5'ini geçmemek kaydıyla yedek parçaların Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonundan istisna edilmek kaydıyla, yeni model üretimine yönelik otomobil ve hafif ticari araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak ve 1 yıldan uzun olmamak kaydıyla yedek parçaların ithali teşvik belgesi kapsamına dahil edilebilir.¹⁵⁹

Ancak, binek araçları, otobüs, çekici, yedek parça, treyler, mobilya, yat, kamyon, kesintisiz güç kaynağı, beton santrali, forklift, beton pompası, inşaat malzemeleri, porselenden ve seramikten mamul sofras ve mutfak eşyası teşvik belgesi kapsamında ithal edilseler bile, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararında Öngörülen oranlarda Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonunu ödemeleri gerekmektedir.

¹⁵⁸ YERELİ, Burçin , “Vergisel Bir Teşvik Olarak Yatırım İndirimi ve Türkiye Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 1991, s. 228

¹⁵⁹ Genel Teşvik, Kobi ve Enerji Desteği Mevzuatı, Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 2005 , s. 4

2- Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kanunda destek unsurları arasında sayılıyordu. Fakat Gelir Vergisinde yapılan değişiklikle birlikte yatırım indirimi uygulanmasında teşvik belgesi aranması şartı kaldırıldı.

Gelir Vergisi Kanununun 19. maddesine göre, 24 Nisan 2003 tarihinden itibaren yapılacak yatırım harcamalarına uygulanacak yatırım indirimine ilişkin genel esaslar belirlenmiştir. Bunlar:

Ticari veya zirai kazançları bilanço esasına göre tespit edilen vergiye tabi mükellefler (adi ortaklar, kollektif ve adi komandit şirketler ile kurumlar vergisi mükellefleri dahil) faaliyetlerinde kullanmak üzere satın aldıkları veya imal ettikleri amortismanına tabi iktisadi kıymetlerin maliyet bedellerinin %40'ını vergi matrahlarının tespitinde ilgili kazançlarından yatırım indirimi istisnası olarak indirim konusu yaparlar.¹⁶⁰ Yatırım indirimi; Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ve Organize Sanayi Bölgelerinde yapılacak yatırımlarda %100 oranında, ülkemizde uluslararası rekabet gücü kazandıracak, yüksek teknoloji gerektiren, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerinden en az ikisini içeren 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşan; sınai yatırımlarda ise %200 oranında uygulanır.¹⁶¹

¹⁶⁰ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 318

¹⁶¹ “Genel Teşvik ,Kobi ve Enerji Desteği Mevzuatı”, Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 2005 , s. 5

Bu orandan yararlanan firma sayısı 5 yerli, 5 de yabancı yatırımcı olmak kaydıyla 10 civarındadır. Bu yüzden %200'lük orandan çok az sayıda firmanın yararlanmış olmasından dolayı istisnai bir oran olarak değerlendirilir.¹⁶²

3- KDV İstisnası

Teşvik belgesine sahip yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makina ve teçhizat teslimlerinde KDV istisnası sağlanmaktadır.

KDV istisnası sadece, teşvik belgesi ekinde yer alacak yerli ve ithal global listelerde Müsteşarlıkça özel olarak işaretlenmek suretiyle KDV'den istisna edilmesi uygun görülen makine ve teçhizat için uygulanabilecektir. KDV istisnasının uygulanabilmesi için makina ve teçhizatın mal ve hizmet üretiminde kullanılması gerekmektedir.¹⁶³

4- Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Yatırımcının, yatırımının tamamlanması sonucunda 2 yıl içinde 10.000 ABD Doları tutarında ihracat yapacağına dair taahütte bulunması şartıyla;

- Şirket kuruluşu,
- Yatırım kredilerinin alınması ve geri ödenmesi,

¹⁶² DURAN, Mustafa, Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Diğer Teşvikler ve Etkinliği, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No:19, 2002, s. 15

¹⁶³ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 319

- Gayri menkullerin ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması halinde bunların şirket adına tapuya tescili, işlemleri ve bu işlemlerle ilgili olarak düzenlenecek kağıtlar damga vergisi ve harçlardan istisnadır.¹⁶⁴

5- Kredi Tahsisi

Kredi tahsisi yatırım ve işletme kredisi olmak üzere ikiye ayrılır:

- **Yatırım Kredileri:**
 1. Araştırma-geliştirme yatırımları,
 2. Çevreyi korumaya yönelik yatırımlar,
 3. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen teknoloji alanındaki yatırımlar,
 4. Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar,
 5. Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar,
 6. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Yapılacak İmalat Sanayi, Tarımsal Sanayi ve Madencilik Yatırımları
- **İşletme Kredileri**

¹⁶⁴ ATO, Yatırımlarda Devlet Yardımları İle İlgili Mevzuat, Yayın No:11, Haziran, 2000, s. 33

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde imalat sanayi, tarımsal sanayi ve madencilik konularında mevcut olan veya yeni yapılan yatırımlardan asgari 50 kişilik istihdam sağlayan ve işletme sermayesi yetersizliği bulunanlara 200 milyar lirayı aşmamak üzere, işletme kredisi tahsis edilebilir. Yatırım ve işletme kredisinin birlikte kullanılması halinde toplam kredi miktarı azami 700 milyardır.¹⁶⁵

B- Kalkınmada Öncelikli Yörelere Verilen Destekler: Yatırımların ve İstihdamın Teşviki (2005)

Kalkınmada öncelikli il sayısının 49'a çıkması üzerine, 1998 yılında 26 il için verilen özel teşviklerin (4325 sayılı Kanuna göre) bazı olumlu etkileri görülmüştür. Ancak bu destekler 5 yıllık olduğundan dolayı 2002'de bitmiştir. Bunun üzerine köyleri kapsayan özel teşvikler 2004 yılında tekrar düzenlenmiştir.

Hükümet 2005 yılı Haziran ayında yeni bir kanunla teşvik edilen 36 il'e, 13 ili daha ekleyerek teşvik edilen il sayısını 50'ye yükseltti. (12.05.2005 tarih ve 5350 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik).

Bu kanunla uygulamaya getirilen teşvikler ise şöyledir.

¹⁶⁵ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 319

1- Gelir Vergisi Stopajı Teşviki

Gelir Vergisi Stopajı Teşvikinin amacı, kapsamına dahil illerde yeni istihdam edilen personelin ücretlerinin üzerinden hesaplanacak gelir vergisinin tamamının ya da bir kısmının tahsilinden vazgeçilmesi yoluyla istihdam üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesidir. Bu yolla işsizlik oranının yüksek olduğu yörelerde istihdamın artırılması amaçlanmaktadır.

Bu yürürlüğe giren kanunla; kişilerin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinin, organize sanayi ve endüstri bölgesindeki işletmelerin tamamından, diğer yerlerdeki işletmelerin ise %80'inden 31.10.2008'e kadar muaf tutulacaktır.

2- Sigorta Primi İşveren Payı Teşviki

Bu teşviğin amacı yeni istihdam edilecek olan insanların ücretleri üzerinden hesaplanacak sigorta primlerinin hazine tarafından ödenerek istihdam üzerindeki yükün hafifletilmesidir.

Bu yasa ile birlikte işletmeler; işe aldıkları kişilerin prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hisseleri, organize sanayi ya da endüstri bölgelerindeki işletmeler için tamamı, diğer yerlerdeki işletmeler için ise % 80'i 31.10.2008'e kadar Hazine tarafından karşılanacaktır.

3- Enerji Desteği

Enerji desteğine göre, sürekli olarak en az 10 işçi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin, % 20'si ile % 50'si hazinece karşılanacaktır. Bu destekten aşağıdaki sektörler 31.12.2008'e kadar faydalanabilecektir.

- İmalat Sanayi,
- Madencilik,
- Hayvancılık,
- Seracılık,
- Soğuk hava depoculuğu,
- Turizm konaklama tesisi,
- Eğitim ve sağlık sektörleri.

Enerji desteğinden yeni işe başlayanlarla, önceden beri faaliyetlerine devam edenler farklı oranlarda yararlanacakları gibi; destek oranı çalıştıran işçi sayısına ve işletmenin organize sanayi bölgelerinde ve endüstri bölgelerinde ya da bu bölgeler dışındaki yerlerde faaliyette olan işletmeler arasında da farklılıklar olacaktır.

4- Bedelsiz Arsa ve Arazi Desteği

2001 yılı içinde fert başına GSYİH tutarı1500 ABD Doları ve altında olan 36 il ile K.Ö.Y. kapsamındaki 49 il yararlanmaktadır. Bu illerde yatırım yapmak

isteyen girişimcilere belediyelere veya il özel idarelerine ait arazi ve arsalardan bedelsiz arsa ve arazi verilecektir. Ayrıca istihdam edilecek en az 10 işçi koşuluna yatırımın faaliyete geçmesiyle bu kurala 5 yıl uyulması zorunlu tutulmuştur.¹⁶⁶

Teşvikler ya da Devlet Yardımları, vergi muafiyeti ve istisnaları, düşük faizli kredi ya da hibe yardımları şeklinde olabileceği gibi enerji indirimleri, arsa tahsisi ve finansman kolaylıkları sağlayan bazı yöntemlerden de oluşabilmektedir. Uygulamada genellikle bu araçlardan bir ya da birkaçı bir arada kullanılmaktadır.

Teşviklerin diğer kamusal politikalardan farkı veya üstünlüğü ise, ekonomiye doğrudan katılmalarıdır. Bu nedenle uygulamaların etkisi daha kısa sürede ortaya çıkmaktadır. Hızlı tepki alma imkanı, uygulamaların oldukça geniş bir alanda kullanılmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü'nce uygulanan Yatırımlarda Devlet Yardımları hakkındaki kararın amaç ve kapsamını tanımlayan birinci maddesi "Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, uluslararası rekabet gücünü sağlamak için yatırımların uluslar arası yükümlülöklere aykırılık teşkil etmeyecek şekilde teşvikini, yönlendirilmesini ve desteklenmesini..." şeklinde düzenlenmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ DİNLER, Zeynel, a.g.e, s. 320-323

¹⁶⁷ DURAN, Mustafa a. g.e, s. 7

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır(Tablo 4).Ancak bu teşviklerden bazıları yürürlükten kaldırılmıştır.

Tablo 4

TEŞVİK TÜRÜ	UYGULAMA ŞEKLİ
1. Yatırım İndirimi	%40, 60, 100 ve 200 olarak bölgesel ve sektörel olarak 4 farklı oranda uygulanmaktadır.
2. Gümrük Muafiyeti	%100 oranında genel olarak uygulanmaktadır.
3. KDV Desteği	Yerli ve İthal makina-teçhizat için genel olarak uygulanmaktadır.
4. Vergi Resim ve Harç İstisnası	İhracat taahhüdüne bağlı olarak uygulanmaktadır.
5. Uygun Koşullu Kredi	KOBİ, Bölgesel amaç ve bazı sektörler için sembolik düzeylerde uygulanmaktadır.
6. Hibe	1991 yılından bu yana uygulanmamaktadır.
7. Arsa Tahsis	K.Ö.Y.’lerde imkanlar çerçevesinde tahsis edilmektedir.
8. Enerji Desteği	Acil destek ve OHAL illerinde kısmi olarak uygulanmaktadır.
9. Çalışanların Sosyal Güvenlik Katkılarında İndirim	K.Ö.Y.’lerde kısmen uygulanırken, OHAL illerinde tamamen kullanılmaktadır.
10. Bazı Harcamaların Vergiden Düşürülmesi	Vergi Sisteminde otomatik olarak uygulanmaktadır.
11. Zararın İleriye Aktarılması, Yeniden Değerleme ve Hızlandırılmış Amortisman	Vergi Mevzuatında otomatik olarak uygulanmaktadır.

Kaynak: DURAN, Mustafa, Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Diğer Teşvikler ve Etkinliği, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No: 19, 2002, s. 6

Türkiye'deki teşvik ile ilgilenen kurumlar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir(Tablo 5).

Tablo 5

KURUM ADI	TEŞVİKLE İLGİLİ İŞLEVİ
1. Merkez Bankası	KDV Desteği, Finansman Fonu, KKDF (Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu)
2. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Milli Emlak Genel Müdürlüğü	Yatırım İndirimi, KDV İstisnası, Arsa Tahsisisi, Vergi Resim ve Harç İstisnası.
3. Gümrük Müsteşarlığı	Gümrük Vergisi Muafiyeti, KDV Ertelemesi
4. Bankalar (T. Kalkınma, Halk, Vakıflar, vb)	FKK Kullanımı, KOBİ Teşvik Belgeleri, Döviz Kredisi Kullanımı.
5. Çevre Bakanlığı	Çevre Şartı (ÇED Raporu)
6. Dış Ticaret Müsteşarlığı	İthalat Rejimi, Özel İthalat İzinleri
7. TÜBİTAK	AR-GE Yatırımları, Öncelikli Teknoloji Yatırımlarının Belirlenmesi
8. Rekabet Kurulu	Teşviklerin Rekabeti Bozucu Etkileri
9. Kambiyo Müdürlükleri	Süre Uzatımı
10. Odalar (Sanayi, Ticaret vs)	Süre Uzatımı, Belge düzenleme, Tamamlama Ekspertizi, Kapasite Raporu Düzenleme
11. Yeminli Mali Müşavirlikler	KDV Desteği, Tamamlama Ekspertizi, Yatırım Raporu, Şirket Aktiflerinin Tespiti
12. Noterler	Vergi, Resim ve Harç İstisnası, Vergi Tasdikleri
13. Valilikler (Sanayi İl Müd.)	KDV İstisnası, Tamamlama Ekspertizi
14. Kamu Fin. Genel Müd.	Dış Borç Kütüğü Tescili
15. Turizm Bakanlığı	İşletme Belgesi
16. DPT	Sektör Tanımları
17. SSK	SSK Prim İndirimi Desteği

Kaynak: DURAN, Mustafa, Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Diğer Teşvikler ve Etkinliği, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No:19, 2002, s. 5

Tablo 6

Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı									
	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G.D. Anadolu	Muhtelif	Toplam
Belge Sayısı (Adet)									
2001	836	302	347	199	168	109	153	41	2.155
2002	1.351	372	451	301	189	85	212	41	3.002
2003	1.765	415	590	477	203	107	285	34	3.876
2004	1.518	727	640	431	318	161	264	19	4.078
2005	1.461	731	618	542	452	210	267	22	4.303
Toplam Yatırım (YTL.)									
2001	4.573.608.643	952.234.091	1.269.080.125	2.179.023.795	695.625.767	764.107.339	718.423.571	424.716.026	11.576.819.357
2002	5.915.645.845	2.397.149.305	1.894.126.864	2.064.098.664	1.042.871.085	382.485.769	1.446.128.260	1.069.498.085	16.212.003.877
2003	12.460.757.610	3.467.906.711	2.665.207.000	3.601.227.039	664.676.966	451.684.368	1.805.622.450	509.547.237	25.626.629.381
2004	8.710.594.028	3.591.880.093	2.663.818.101	2.502.595.399	1.575.394.792	525.254.844	1.823.019.411	310.232.589	21.702.789.257
2005	9.232.937.263	3.331.661.798	3.327.496.789	4.315.968.835	1.654.339.953	811.123.012	1.210.661.224	188.037.769	24.072.226.643
Sabit Yatırım (YTL.)									
2001	4.574.057.683	952.234.088	1.264.679.925	2.179.032.825	695.625.767	764.107.339	718.423.571	424.716.026	11.572.877.224
2002	5.916.264.848	2.397.149.705	1.894.126.727	2.064.098.669	1.042.871.085	382.485.769	1.446.128.258	1.069.498.085	16.212.623.146
2003	12.453.097.902	3.467.906.711	2.664.806.999	3.601.227.039	664.676.966	451.684.368	1.805.622.450	509.547.237	25.618.569.672
2004	8.710.594.029	3.591.880.092	2.663.818.101	2.502.585.832	1.575.394.790	525.254.844	1.823.019.411	310.232.589	21.702.779.688
2005	9.232.937.263	3.331.661.798	3.327.496.789	4.315.968.835	1.654.339.953	811.123.012	1.210.661.224	188.037.769	24.072.226.643
İstihdam (Kişi)									
2001	41.403	13.440	17.962	12.102	8.625	3.872	7.873	1.990	107.267
2002	53.625	14.058	22.074	16.370	11.318	3.499	11.607	5.225	142.776

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2005/04/tiv.4.xls> (17.05.2006)

Yukarıdaki 2001 - 2005 yılları arasında bölgelere yapılan sabit ve toplam yatırım miktarları, istihdam edilen insan sayısı ve belge sayıları verilmiştir (Tablo 6).

Tüm bölgelere bakıldığında belge sayısı bakımından bir artış görülmektedir. Yalnızca Marmara Bölgesinde 2004-2005 yıllarında bir azalma vardır. Toplam yatırım bakımından yine en çok yatırım Marmara Bölgesine yapılmaktadır. Daha sonra Akdeniz, İç Anadolu, Ege, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu takip etmektedir.

İstihdam edilen kişi sayısına bakıldığında ise; Marmara Bölgesinde 2001 yılından itibaren düzensiz bir seyir görülmektedir. 2004 ve 2005 yılında istihdam edilen kişi sayısında azalma vardır. Bu durum Güneydoğu Anadolu bölgesinde de vardır. Fakat diğer bölgelerimize baktığımızda yıllar itibariyle bir artış görülmektedir.

Hem Kalkınmada Öncelikli Yöre, hem de diğer bölgelerin teşvik sisteminden faydalanmasında objektif kriterlerin olduğundan bahsetmek güçtür. Örneğin, Afyon ili 1972 yılında Kalkınmada Öncelikli Yöre olarak ilan edilmiş, 1981 yılında kapsamdan çıkarılmış, 1991 yılında tekrar Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamına alınmış ve 1995 Kararnamesiyle teşviklerden yararlanılmasına kararlaştırılmıştır.

Afyon ilinin bu kadar çok değişiklik göstermesi imkansızdır. Yalnızca Afyon değil, bu kategoriye giren çok sayıda il bulunmaktadır.¹⁶⁸ Bölgesel amaçlı destek uygulamalarının sebepleri daha çok bölgelerin coğrafi konumu, ulaşım imkanları, alt yapı sorunları, eğitim durumları ve diğer sosyal olumsuzlukların bölge ekonomisi üzerinde yarattığı haksız rekabetin giderilmesidir.¹⁶⁹ Aşağıda da bölgeler itibariyle yapılan kamu yatırım harcamaları gösterilmiştir(Tablo 7).

Bölgeler İtibariyle

Tablo 7

BÖLGELER	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
AKDENİZ	5.119.894	7.119.469	20.176.214	47.409.044	76.245.015	101.633.010	311.906.049	431.264.000
DOĞU ANADOLU	4.678.694	13.054.346	23.501.525	51.007.939	69.439.052	113.301.931	165.641.901	211.256.000
EGE	6.146.536	10.427.423	23.738.287	57.677.934	107.779.203	166.689.567	254.211.530	344.136.000
G. DOĞU ANADOLU	3.562.334	8.804.269	20.653.409	42.169.927	68.416.770	87.024.137	172.801.989	217.309.000
İÇ ANADOLU	12.365.474	21.351.635	53.259.528	117.508.216	162.218.782	197.764.239	243.854.822	269.468.000
KARADENİZ	3.332.038	6.867.870	23.826.174	51.941.569	108.504.922	150.443.109	353.723.688	602.456.000
MARMARA	12.996.657	28.660.551	60.886.292	121.197.189	306.874.852	336.276.518	555.466.231	642.869.000
K.D.Y. TOPLAMI	12.989.588	31.522.969	81.989.779	169.255.161	301.050.935	417.774.728	898.408.814	1.347.447.000

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup99/199.html> kamuy(17.05.2006)

Yukarıdaki tabloda, 1994 yılından 2001 yılına kadarki dönemde devletin bölgelere yaptığı harcamalar verilmiştir. 1994 yılına baktığımızda en düşük yatırımları Karadeniz (3.332.038), Güneydoğu Anadolu (3.562.334) ve Doğu Anadolu (4.678.694) paylaşmaktadır. Bu durum 2001 yılına gelindiğinde ise,

¹⁶⁸ DURAN, Mustafa, a.g.m, s. 128

¹⁶⁹ ÇİLOĞLU, İsmail, “Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü”, Hazine Dergisi, Sayı 13, Ocak, 2000, s. 32

Doğu Anadolu (211.256.000), Güneydoğu Anadolu (217.309.000) ve İç Anadolu (269.468.000) bölgeleri olarak sıralanmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Bölgelere yapılan harcamalar ise, 1994 yılında 12.989.568 YTL iken 2001 yılında bu rakam 1.347.447.000 YTL olmuştur. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması için, bu yapılan yatırımların az gelişmiş bölgelere daha fazla yapılması gereklidir.

V- TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN BÖLGELERARASI FARKLILIKLAR VE MEVCUT DURUM

Bölgelerarası farklılıklar sadece Türkiye'yi ilgilendiren sorunlardan değildir. Bütün dünya ülkeleri içerisinde bölgelerarası farklılıklar mevcuttur. Fakat kimisinde bu farklılıklar az iken, kimisinde büyük çaplı olmaktadır. Kimisi bu konuda önemli gelişmeler kaydederken, kimisi önemsememektedir. Önemsemeyen ülkelerin de kendilerine göre birtakım sorunları olabilir. Örneğin ekonomik, sosyo-kültürel v.b. sorunlar bulunabilir. Günümüzde Türkiye'de bölgelerarası farklılıklar sorun oluşturmaya devam etmektedir. Ülkemizin batısı gelişirken doğusu yeteri kadar gelişmemektedir. Gün geçtikçe de bu fark açılmaktadır. Bu bölgelere yapılan yatırımlar gün geçtikçe artmakla beraber yeterli seviyeye ulaşamamaktadır. Çeşitli ülkeler kendi bölgeleri arasındaki farklılıklarını gidermek amacıyla kendi toplumsal ve ekonomik yapılarına uygun politika ve uygulama araçlarına başvurumaktadırlar. Gelişmiş ülkeler sosyal adalete dönük politikalara ağırlık verirken, geliştirmekte olan ülkeler tasarrufları kaynak yaratıcı alanlara yönelterek yatırımları ve milli geliri arttırmaya çalışmaktadırlar.¹⁷⁰

¹⁷⁰ POROY, Hüseyin, a.g.e, s. 14

Bir ÷lkede bölgelerarası farklılıkların bulunduğunun anlaşılması için birtakım göstergelerden yararlanılır. İlk olarak bölgelere ait ekonomik ve demografik göstergelerle bölgeler arasındaki farklılıklar belirtilecektir. Daha sonra ise; bu farklılıkların giderilmesi için nelerin yapılması gerektiğii konusunda öneriler sunulacaktır

A- Bölgesel Farklılıkların GSYİH Rakamlarına Göre Analizi

Tablo 8

BÖLGELER	GSYİH (Bölgeler İtibarıyla)											(1987 Fiyatlarıyla)			
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000				
AKDENİZ	10.342.630	10.032.041	10.666.801	11.685.236	11.176.264	11.962.246	12.516.664	13.645.667	13.963.704	13.423.721	13.931.730				
DOĞU ANADOLU	3.322.029	3.229.667	3.374.391	3.499.538	3.480.575	3.414.301	3.502.968	3.695.227	3.798.435	3.727.609	3.889.589				
EGE	13.771.062	13.674.372	14.631.134	15.985.882	15.748.186	16.792.098	17.936.284	18.868.124	19.448.428	18.310.321	19.904.085				
G. DOĞU ANADOLU	4.513.963	4.827.953	5.001.911	5.353.236	4.934.308	5.123.286	5.443.406	5.982.076	6.161.055	5.757.224	6.068.009				
İÇ ANADOLU	13.531.116	13.954.169	14.483.802	15.487.764	14.860.570	15.676.757	16.417.096	17.283.747	18.183.097	17.428.916	19.087.554				
KARADENİZ	8.128.835	8.156.577	8.742.594	8.896.011	8.601.680	8.952.445	9.774.244	10.184.398	10.686.810	10.292.563	10.790.650				
MARMARA	29.966.840	30.478.035	32.500.111	35.682.706	32.534.148	35.956.673	39.154.509	42.962.071	43.873.080	41.732.529	46.117.496				
K.Ö.Y. TOPLAMI	17.678.750	18.071.143	18.940.367	19.634.886	19.024.033	19.576.133	21.139.486	22.746.534	23.494.980	22.676.878	23.377.746				
TÜRKİYE	83.578.464	84.352.834	89.400.744	96.690.373	91.320.726	97.887.806	104.746.161	112.631.210	116.113.609	110.646.883	118.789.113				

www.dpt.gov.tr/pub/ekutup99/199-08.xls (17.05.2006)

Tabloya bakıldığında, Marmara Bölgesi 1990 yılından 2000 yılına kadar kadar GSYİH'dan hep en yüksek payı alan bölge olmuştur(Tablo 8). 1990 yılında GSYİH'dan aldığı pay 29.968.840 ile %35 iken, 2000 yılında bu oran 45.117.496'yla %37 olmuştur. Ege Bölgesine baktığımızda ise; 1990 yılında GSYİH'dan aldığı pay 13.771.052 ile %16 iken, bu oran 2000 yılında 19.904.085 'e çıkmıştır.

Akdeniz Bölgesi'ne baktığımızda ise; 1990 yılında GSYİH'dan aldığı pay 10.342.630 iken 2000 yılında bu oran 13.931.730'a yükselmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi ise 1990'da 3.322.029 iken, 2000 yılında GSYİH'dan 3.889.589 pay almıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise, 1990 yılında GSYİH'dan 4.513.963'lük pay alırken, 2000 yılında 6.068.009'luk pay almıştır. İç Anadolu Bölgesi ise; 1990 yılında 13.531.115'lik pay alırken, 2000 yılında 19.087.554'e çıkmıştır.

Karadeniz Bölgesi ise; 1990 yılında 8.128.835'lik pay alırken, 2000 yılında 10.790.650'lik GSYİH'dan pay almıştır. 1990 yılında da 2000 yılında da GSYİH'dan en yüksek payı alan bölge Marmara Bölgesi'dir.

B- Bölgesel Farklılıkların Genel Bütçe Gelirlerine Göre Analizi

Tablo 9

2001 Yılı Fiyatları (Toplam Milyar TL)

BÖLGELER	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1995-2001
AKDENİZ	1.920.509	2.101.780	2.347.590	2.408.514	2.260.503	2.458.903	2.386.164	15.883.961
DOĞU ANADOLU	383.510	392.092	484.030	520.616	610.521	563.734	489.784	3.444.287
EGE	3.475.576	3.904.778	4.506.899	4.697.867	4.564.524	4.923.841	4.481.146	30.554.630
G.DOĞU ANADOLU	423.283	451.028	575.126	604.443	606.573	663.268	673.756	3.997.478
İÇ ANADOLU	4.873.091	5.201.721	6.518.204	7.758.442	8.348.565	8.364.566	9.542.223	50.606.811
KARADENİZ	1.219.083	1.334.902	1.530.448	1.514.007	1.471.544	1.499.743	1.371.830	9.941.548
MARMARA	16.583.117	20.325.835	24.214.013	27.010.731	27.418.794	31.909.129	30.503.700	177.965.319
K.O.Y.	2.168.592	2.348.829	2.856.891	202.885.532	2.944.463	3.068.452	2.783.303	19.056.063
TOPLAMI								

KAYNAK www.dpt.gov.tr/bgyu/bgy/eg/butcesabit.htm (17.03.2006)

Tablodaki 2000 yılı verilerine göre kişi başına bütçe gelirlerinin en yüksek olduğu bölge yine Marmara Bölgesi'dir(Tablo 9). 2001 yılı fiyatlarıyla 177.968.319 lira ile Türkiye'de ilk sıradadır.

Marmara Bölgesinden sonra ikinci sırayı İç Anadolu Bölgesi almaktadır. Burada başkent Ankara'nın olması çok büyük etken olmaktadır. 2001 yılı fiyatlarıyla 50.606.811 lira ile ikinci sıradadır.

2001 yılı fiyatları ile genel bütçe gelirlerine katkısı 30.554.630 lira ile Ege bölgesi üçüncü sıradadır. Akdeniz bölgesi ise; 2001 yılında genel bütçe gelirleri içerisindeki payı 15.883.961 lira olmuştur. Akdeniz bölgesi de 4.sırada yer almıştır.

Güneydoğu Anadolu 3.997.478 lira ile, Karadeniz 9.941.548 lira ile genel bütçe gelirlerine katkıda bulunmuşlardır. Ülkemizde genel bütçe gelirlerine en az katkı yapan bölge ise Doğu Anadolu Bölgesidir. Genel bütçe gelirlerine yaptığı 2001 yılındaki katkı sadece 3.444.287 liradır.

C. Bölgesel Farklılıkların Nüfus Rakamlarına Göre Analizi

Tablo 10

BÖLGELER	1990			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
AKDENİZ	7.026.489	4.051.059	2.974.893	8.723.839	5.239.500	3.484.339	21.64	25.71	15.81
D.ANADOLU	5.348.512	2.285.798	3.062.714	6.147.603	3.267.692	2.879.911	13.92	35.74	-6.15
EGE	7.594.977	4.344.471	3.250.506	8.953.375	5.517.724	3.435.651	16.45	23.91	5.54
G.D.ANADOLU	5.150.160	2.873.801	2.283.359	6.604.205	4.154.558	2.449.647	24.73	36.86	7.03
İÇ ANADOLU	9.913.306	6.412.910	3.500.396	11.625.109	8.046.723	3.578.386	15.93	22.70	2.20
KARADENİZ	8.136.713	3.337.392	4.799.321	8.439.355	4.143.669	4.295.686	3.65	20.64	-11.09
MARMARA	13.295.878	10.350.307	2.945.571	17.351.417	13.739.470	3.611.947	26.62	28.33	20.39
K.Ö.Y.TOPLAMI	21.712.637	9.719.966	11.992.671	24.427.271	13.046.478	11.380.793	11.78	29.43	-5.24
TÜRKİYE	56.473.035	33.656.275	22.816.760	67.844.903	44.109.336	23.735.567	18.34	27.04	3.95

KAYNAK www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/dg/nufus.htm (17.05.2006)

Bölgelerarası farklılıkların tespitinde nüfus oranlarından da faydalanabiliriz. Çünkü, bölgelerin nüfus rakamları bölgeler arasındaki farklılıkların önemli göstergelerindendir(Tablo 10).

Akdeniz Bölgesine baktığımızda,1990 yılında 7.026.489 kişilik nüfusa sahipken, bunun 4.051.596 kişisi şehirlerde, 2.974.893 kişisi de köylerde yaşamaktadır. Fakat bu durum 2000 yılına geldiğinde toplam bölge nüfusu 8.723.839 olmuştur. Bu nüfusunda 5.239.500 kişisi şehirlerde yaşarken, 3.484.339 kişisi köylerde yaşamaktadır. Ülke ortalamasına baktığımızda bu 10 yılda %21.64 oranında artış görülmektedir.

Marmara bölgesinde ise; 1990 yılında toplam nüfus 13.295.878 kişidir. Bunların 10.350.307 kişisi şehirlerde yaşarken, 2.945.571 kişisi de köylerde yaşamaktadır. 2000 yılına gelindiğinde bölge nüfusu % 26.62 oranında artarak 17.351.417 olmuştur. Bu nüfusunda 13.739.470 kişisi şehirlerde yaşarken, 3.611.947 kişisi de köylerde yaşamaktadır.

Ege Bölgesi'ne geldiğimizde 1990 yılı nüfusu 7.594.977'dir. Bu nüfusun 4.344.471 kişisi şehirlerde yaşarken, 3.250.506 kişisi köylerde yaşamaktadır. Bu bölgede de 2000 yılı verilerine baktığımızda % 16.45'lik artışla nüfus 8.953.375 olmuştur. Bu nüfusunda 5.517.724'ü şehirlerde, 3.435.651'i de köylerde yaşamaktadır.

İç Anadolu Bölgesinin 1990 yılı nüfusu 9.913.306'dır. Bu nüfusun 6.412.910'u şehirlerde, 3.500.396'sı köylerde yaşamaktadır.

Ancak 2000 yılı verilerine bakıldığında İç Anadolu Bölgesinde % 15.93'lik bir artış görülmektedir. Yani bölge nüfusu 11.625.109 olmuştur. Bu nüfusunda 8.046.723'ü şehirlerde, 3.578.386'sı köylerde yaşamaktadır.

Karadeniz Bölgesinde ise, 1990 yılı nüfusu 8.136.713 iken 2000 yılı sayımlarına göre bu oran % 3.65 artarak 8.439.355 olmuştur. 2000 yılında bu oranın 4.143.669 kişisi şehirlerde yaşarken, 4.295.686 kişisi de köylerde yaşamaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesinde ; 1990 yılın nüfus sayımlarında 5.348.512 iken, 2000 sayımlarında 6.147.603 olmuştur. Bu oranın yaklaşık olarak 3.267.692 kişisi şehirlerde, 2.879.911 kişiside köylerde yaşamaktadır.

Son olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesine bakarsak; 1990 ile 2000 yılları arasında % 24.73 oranında artış görülmektedir. 1990 yılında 5.157.160 olan nüfus 2000 yılında 6.604.205 olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere 1990–2000 yılları arasında en yüksek nüfus artışı hızı Marmara bölgesinde, en düşük artış hızı ise Karadeniz bölgesinde gerçekleşmiştir.

Aşağıda da bölgelerin şehirleşme oranları, nüfus artış oranları, yoğunlukları, doğurganlık oranları v.b veriler verilmiştir(Tablo 11).

Tablo 11

BÖLGELER	TOP. NÜFUS	ŞEHİR. ORAN	NÜFUS. ARTIŞ.	YOĞUNLUK	DOĞUM ORANI	ORTALAMA HANE
MARMARA	17.365.027	79.07	26.70	241	1.91	3.85
EGE	8.938.781	61.48	16.29	100	2.17	3.81
İÇ ANADOLU	11.608.868	69.25	15.79	63	2.54	4.42
AKDENİZ	8.706.005	59.78	21.43	98	2.58	4.60
KARADENİZ	8.439.313	49.03	3.65	73	2.39	4.87
G.D. ANADOLU	6.608.619	62.69	24.80	88	4.86	6.55
D. ANADOLU	6.137.414	53.05	13.76	42	3.92	6.27
TÜRKİYE	67.803.927	64.90	18.29	88	2.53	4.50

Kaynak: <http://www.tem.b.gov.tr/yeri/iletisim/gn/mehm.etkim.ic.pdf> (16.08.2006)

2000 yılı nüfus sayımlarında, Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak %25'i Marmara bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgede İstanbul gibi metropolitan bir kentin olması nüfus oranının yüksek olmasında büyük etken olmaktadır. Marmara bölgesi aynı zamanda ülkemizin en yüksek şehirleşme oranına (%79.07) ve en yüksek nüfus yoğunluğuna (241) sahip bölgesidir. Aynı zamanda binde 1.91 oranında doğurganlık oranı ve 3.85'lik ortalama hanehalkı büyüklüğü ile en iyi bölgeler arasında yer almaktadır.

Bölgeler arasında toplam 8.9 milyonluk nüfusla Ege üçüncü sırada yer alır. Bu bölgede de İzmir önemli bir yere sahiptir. Ege bölgesi % 61 şehirleşme oranına, 3.8 ortalama hane halkı büyüklüğüne ve binde 2.17'lik doğurganlık oranına sahiptir. Marmara bölgesinden sonra en iyi verilere sahip bölgedir.

İç Anadolu Bölgesi ise; 2000 yılındaki nüfusu 11.6 milyon civarındadır. Bu bölgede de başkent Ankara büyük bir kısmı barındırmaktadır. Doğurganlık oranı binde 2.54, ortalama hane halkı büyüklüğü 4.4 olarak saptanmıştır.

Akdeniz Bölgesi ise 8.7 milyon nüfusla ülkemizin 4. kalabalık bölgesidir. Bölgede şehirleşme oranı % 59.78, nüfus artış oranı binde 21.43, doğurganlık oranı binde 2.58, ortalama hane halkı büyüklüğü ise 4.60'dır. Nüfus artış hızı ile Marmara ve Güneydoğu Anadoludan sonra en çok artış görülen bölgedir.

Karadeniz Bölgesi ise; 8.4 milyonluk nüfusu ile ülkemizin en çok nüfusuna sahip beşinci bölgesidir. Bu bölgede en yüksek nüfuslu ilimiz Samsun'dur. Karadenizde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 3.65 olup oldukça azdır. Şehirleşme oranı % 49.03 ve nüfus yoğunluğu 73 olarak saptanan veriler ülke ortalamasının altındadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından altıncı sırada yer almaktadır. Nüfusu 6.6 milyona yaklaşp, yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 24.82'e ulaşmaktadır. Bu bölgede de önemli şehirler arasında Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep bulunmaktadır. Bu bölge ülke ortalamasının en yüksek doğurganlık oranına binde 4.86 ve ortalama hane halkı büyüklüğüne (6.55) sahiptir.

Son sırada ise; Doğu Anadolu bölgesi yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgemizin nüfusu 2000 yılı sayımlarında 6.1 milyon civarında çıkmıştır. Ülke genelinde en az nüfusa sahip olan bölge statüsündedir. Bu bölgede kilometre kareye 42 insan düşmektedir. Ayrıca 3.92'lik doğurganlık oranı ve 6.27'lik ortalama hane halkı büyüklükleri itibariyle ülkemizin en geri kalmış bölgesidir.

Bölgede geniş aile tipi görülmektedir. Bunun sonucunda da doğurganlık oranını artmaktadır. Diğer bir açıdan, bölgenin engebeli olması ve yüksekliğinden dolayı iklim çok serttir. Bu gibi sebeplerden dolayı da göç oranı yüksektir. Tüm bu olumsuzluklar bölgenin kalkınmasına olumsuz katkı yapmaktadır. Bu sayılanlar kısmen Güneydoğu Anadolu Bölgesi için de geçerlidir.

D. Bölgesel Farklılıkların Eğitim Göstergeleriyle Analizi

Tablo 12

BÖLGELER	Okur Yazar Nüfus Oranı (2000)	Toplam Kadın Nüfus İçinde Okur Yazar Oranı(2000)	İlköğretim Okullaşm a Oranı(2000-2001)	Liseler Okullaşm a Oranı(2000-2001)	Üniversite Bitirenleri n Okul Bitirme Oranı(2000)
Marmara	92.40	88.14	115.65	41.05	9.95
Ege	89.78	84.20	100.07	39.67	8.42
İç Anadolu	90.32	84.96	92.95	41.58	10.31
Akdeniz	88.16	81.96	97.69	42.18	8.28
Karadeniz	85.82	78.49	87.39	31.70	5.92
G.D.Anadolu	73.22	60.16	94.12	27.32	4.99
Doğu Anadolu	77.71	65.90	86.41	26.33	6.13
Türkiye	87.30	80.62	98.01	36.92	8.42

Kaynak: Dinler, Zeynel, Bölgesel İktisat, 2005, s. 262

Yukarıdaki tabloya baktığımızda, Eğitim göstergelerinden okur-yazar oranlarının Türkiye ortalaması % 87.30 'dur(Tablo 12). Bu oranlar sırasıyla Marmara (% 92.40), Ege (% 89.78), İç Anadolu (% 90.32), Akdeniz (% 88.16),

Karadeniz (% 85.82), G.D.Anadolu (% 73.22), Doğu Anadolu (% 77.71)'dur. Toplam kadın nüfusu içindeki okur-yazar oranına baktığımızda ise ülke ortalaması % 80.62'dir. Bunların bölgelere dağılımı ise şöyledir: Marmara % 88.14, Ege % 84.20, İç Anadolu % 84.96, Akdeniz % 81.96, Karadeniz % 78.49, Güneydoğu Anadolu % 60.16, Doğu Anadolu % 65.90'dır.

Üniversite diplomasına sahiplik bakımından ise; yine Marmara bölgesi ilk sırada yer alırken, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz son sıralarda yer almaktadır. Ortalama olarak üniversite diploması alan kişi sayısı ülkemizde % 8.42'dir.

Yani 100 kişiden sadece 8.4'ü üniversite diploması almıştır. Bu oran Marmara'da % 9.95, Ege'de % 8.42, İç Anadolu'da % 10.31, Akdeniz'de % 8.28, Karadeniz'de % 5.92, Güneydoğu Anadolu'da % 4.99, Doğu Anadolu'da ise % 6.13'dür.

İlköğretimdeki okullaşma oranı 2000-2001 yılında; Türkiye genelinde % 98 iken, bu oran Marmara Bölgesinde % 115.65'e, İç Anadolu Bölgesinde % 92.95, Güneydoğu Anadolu'da % 94.12, Doğu Anadolu'da % 86.41, Karadeniz Bölgesinde ise % 87.39 olarak saptanmıştır. Burada da en düşük ortalamalar Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine aittir.

Liselerdeki okullaşma oranlarına geldiğimizde ise; Türkiye ortalaması % 36.92'dir. Bunları bölgelere dağıttığımızda Marmara % 41.05, Ege % 39.67, İç Anadolu % 41.58, Akdeniz % 42.18, Karadeniz % 31.70, Güneydoğu Anadolu % 27.32, Doğu Anadolu ise % 26.33 ile son sırada yer almaktadır.

Ayrıca ülkemizde bulunan toplam üniversitelerin dağılımına baktığımızda şu sonuçlar çıkmaktadır: Marmara Bölgesinde 16'sı devlet, 13'ü vakıf üniversitesi olmak üzere ülkemizdeki en çok üniversite bulunan bölgemizdir. Sırasıyla İç Anadolu'da 12 devlet – 4 vakıf, Ege'de 10 devlet, Karadeniz'de 5 devlet, Akdeniz'de 6 devlet–1 vakıf, Doğu Anadolu'da 5 devlet, Güneydoğu Anadolu'da 3 devlet üniversitesi bulunmaktadır. Görüldüğü gibi yine en yüksek Marmara Bölgesi, en düşük ise Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleridir.

E. Bölgesel Farklılıkların Sağlık Göstergeleriyle Analizi

Tablo 13

(2000 Yılı Göstergeleri)

BÖLGELER	Onbin kişiye düşen hekim sayısı (kişi)	Onbin kişiye düşen diş hekimi sayısı(kişi)	Onbin kişiye düşen eczane sayısı(adet)	Onbin kişiye düşen hastane sayısı (yatak)
Marmara	16.4	3.6	3.8	28.1
Ege	14.8	2.9	3.8	23.1
İç Anadolu	17.2	2.8	3.1	26.2
Akdeniz	10.0	1.3	2.8	18.8
Karadeniz	8.7	1.0	2.2	23.6
G.D.Anadolu	5.4	0.9	1.8	13.2
Doğu Anadolu	7.5	0.9	1.2	17.8
Türkiye	12.7	2.2	2.9	23.0

Kaynak: DİNLER, Zeynel, Bölgesel İktisat, 2005, s. 261

Şimdi de bölgeler arasındaki sağlık göstergelerini açıklayacağız(Tablo 13). Hekim sayısı başına düşen nüfusun bölgelerarası dağılımını incelediğimizde, ülke ortalamasına göre 10 bin kişiye 12.7 hekim düşmektedir. Bu oranlar Marmarada 16.4, Egede 14.8, İç Anadoluda 17.2, Akdenizde 10.0, Karadenizde 8.7, Güneydoğu Anadoluda 5.4 ve Doğu Anadoluda 7.5 olarak saptanmıştır.

Ülkemizde diş hekimlerinin toplam nüfus oranlarına bakmak gerekirse, Türkiye ortalaması on bin kişiye 2.2 kişi düşmektedir. Bölgelerimize bakmak gerekirse; Marmarada 3.6, Ege'de 2.9, İç Anadoluda 2.8, Akdenizde 1.3, Karadeniz'de 1.0, Güneydoğu Anadolu'da 0.9, Doğu Anadoluda 0.9 olarak saptanmıştır.

On bin kişiye düşen hastane yatağı sayısı açısından baktığımızda ülke ortalaması 23 yataktır. Marmara Bölgesi 28, Ege Bölgesi 23, İç Anadolu 26 yataktır. Karadeniz Bölgesi'nde bulunan yatak sayısı ülke ortalamasına eşittir. Fakat diğer bölgeler ülke ortalaması altındadır. Örneğin; Akdeniz Bölgesi 18, Doğu Anadolu Bölgesi 17, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise 13 yatakla geridedir.

Bölgeler itibariyle on bin kişiye düşen eczane oranlarına bakmak gerekirse ülke ortalaması 2.9'tür. Bu oranlar Marmara'da 3.8, Ege'de 3.8, İç Anadolu'da 3.1, Akdeniz'de 2.8, Karadeniz'de 2.2, Güneydoğu Anadolu'da 1.8, Doğu Anadolu'da ise 1.2'dir. Görüldüğü gibi Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri ülke ortalamasının altında kalmışlardır.

F. Bölgesel Farklılıkların İstihdam Göstergeleriyle Analizi

Tablo 14

(2000 yılı göstergeleri)

BÖLGELER	Tarımda çalışan/ toplam istihdam	Sanayide çalışan/ toplam istihdam	Ücretli çalışan/ toplam istihdam	Ücretli çalışan kadınlar/ toplam istihdam	İşverenler/ toplam istihdam
Marmara	25.3	25.6	62.2	14.8	4.2
Ege	50.4	13.8	43.2	10.4	2.6
İç Anadolu	45.8	10.5	45.0	8.5	2.5
Akdeniz	54.7	8.7	37.8	7.3	2.2
Karadeniz	66.1	7.2	27.4	4.4	1.6
G.D.Anadolu	61.3	7.0	33.2	3.7	1.5
D.Anadolu	66.4	3.2	28.8	2.6	1.0
TÜRKİYE	48.3	13.3	43.5	8.8	2.6

Kaynak: DİNLER, Zeynel, Bölgesel İktisat, 2005, s. 247

Şimdide bölgeler arasındaki farklılıkları istihdam rakamlarıyla açıklayalım(Tablo 14). Ülke genelinde toplam istihdam içinde tarımın payı %48,3 iken; aynı oranlar Ege'de %50.4'e, Akdeniz'de %54.7'ye, Karadeniz Bölgesi'nde %66.1'e, G.D.Anadolu'da %61.3'e, Doğu Anadolu'da ise %66.4'e çıkmıştır. Ancak yine aynı oranlar Marmara Bölgesi'nde %25.32, İç Anadolu'da %45.8'e düşmüştür.

Toplam istihdam içinde sanayide çalışanların payına baktığımızda, ülke ortalaması %13.32'tür. Marmara %25.6, Ege %13.8 ile bu ortalamanın üstündedir. Fakat diğer bölgeler ülke ortalamasının altında kalmaktadırlar. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi %3.2'lik oranıyla çok geridedir.

Toplam istihdam içinde ücretli çalışanların oranına bakıldığında, ülke ortalaması %43.5'tir. Bu oranı Marmara %62.2 ile İç Anadolu %45 ile geçmektedir. Fakat Ege Bölgesi %43.2, Akdeniz %37.8, Karadeniz %27.4, Güneydoğu Anadolu %33.2 ve Doğu Anadolu %28.8 ile ortalamanın altında kalmışlardır.

Toplam ücretli çalışanlar içinde kadınların payı ülke genelinde çok düşüktür. (% 8.8) Bu oran Doğu Anadolu Bölgesinde %2.6'ya, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise % 3.7'ye düşmektedir. Fakat bu oranın en yüksek olduğu bölgemiz yine Marmara'dır. (% 14.8)

Son olarak toplam istihdam içinde işverenlerin payları açısından karşılaştırıldığında; yine en yüksek payı % 4.2 ile Marmara Bölgesi almaktadır. Ülke ortalamasının % 2.6 olduğu düşünülürse bu oran epey yüksektir. Bu

farklılıkların ortaya çıkmasına, az gelişmiş bölgelerde bulunmayan büyük ölçekli işletmelerin eksikliği de denilebilir.

Yukarıdaki tablolardan da açıkça görüldüğü gibi 1990'lı yıllarda bölgeler arasındaki farklılıklar büyük boyutlara ulaşmıştır. Fakat daha sonra büyük oranlarda devletin yardımıyla, kısmen de özel sektörün yardımıyla bu farklılıklar azaltılmaya başlanmıştır. Ancak günümüzde hala bölgeler arasındaki farklılıklar giderilememiştir.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadoluya baktığımızda coğrafi olumsuzluklar nedeniyle süregelen bir geri kalmışlık gözlemlenmektedir. Marmara ve Ege Bölgelerine baktığımızda ise, Avrupa'ya yakınlığından ve coğrafi avantajlarından dolayı hızlı bir şekilde kalkınmışlardır. Bu yüzden bu geri kalmış bölgeleri kalkındırmak için birtakım faaliyetlerde bulunmak gereklidir.

Bölgelerin sahip olduğu sorunlar açıkça belirlenip, bu sorunların giderilmesine çalışılmalıdır. Düzenli ve planlı olarak çalışılıp belli bir hedef saptanmalıdır.

Artık günümüzde sektörel teşvikler yerine proje esasına dayanan teşvik sistemleri uygulanmaktadır. Örneğin GAP Projesi, DOKAP Projesi gibi projelerle bölgelerimizin kalkındırılması amaçlanmaktadır.

İnsanlarımız doğu ve güneydoğuya imkansızlıklardan dolayı gitmek istememektedirler. Bu yüzden doktor, öğretmen gibi mesleklerde mecburi

hizmet uygulamasına geçilmiştir. Bu geri kalmış bölgelerimizde alt yapı, çevre, eğitim, sağlık ile ilgili projeler yapıp uygulanması gereklidir. Aksi takdirde bu bölgelerimizdeki olumsuzluklar ileride diğer bölgeleri de etkileyecektir.

Mesela; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birçok hastane açılmalı, halkın doktor ve ilaç ihtiyacı karşılanmalıdır. Aynı zamanda bilinçsiz şekilde artan nüfusun önlenmesi gereklidir. Aksi takdirde hızlı nüfus artışı sonucunda bölgelerde işsizlik gibi büyük bir sorunla karşılaşmaktadır.

Özel sektöre, bu geri kalmış bölgelere yatırım yapmaları için teşvikler verilmelidir. Fakat teşviklerin verilmesinden daha da önemlisi bu verilen teşviklerin yerinde kullanılıp kullanılmadığının kontrol edilmesidir. Geçmişte bununla ilgili birçok kötü iz mevcuttur. (Örneğin Tuz Gölü kenarındaki bir çok yarım kalan fabrikalar)

Özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'da görülen gizli işsizliğin giderilmesi gereklidir. Çünkü bu bölgelerde çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bir kişinin yapabileceği işi bazen 4–5 kişi yapmaktadır. Bu amaçla bu gizli işsizler içerisindeki insanları sanayi sektörüne kaydırarak ülke kalkınmasında faydalı olmalarına çalışılmalıdır.

Bu amaçla; Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizin ihtiyaçlarının tam olarak belirleyip, bu yönlerde plan ve projeler üreterek, aynı zamanda da AB'den sağlanacak kredilerle bu bölgelerimizin kalkındırılması gereklidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGE POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

I. AB BÖLGE POLİTİKALARI

Bölgesel dengesizlik kavramını bir ülke içerisindeki her türlü eşitsizlik olarak ele aldığımızda, günümüzde her ülkede az veya çok bölgelerarası farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin bölgeleri arasında da birtakım farklılıklar bulunmaktadır.¹⁷¹ Bu amaçla; birliğin ekonomik ve sosyal alanda uyumlu bir biçimde gelişmesi ve bütünleşmesini sağlamak, bölgelerarası gelir dağılımından doğan istihdam ve gelişme sorunlarını çözmek amacıyla Avrupa Birliği bir “bölgesel politika” oluşturma gereği duymuştur.¹⁷² Ayrıca, bu farklılıkların belirlenmesinde, birtakım ölçütlerden faydalanmıştır. Bunlar; bölgelere aktarılan kaynakların dağılımı, iklimleri, iç ve dış pazarlara uzaklıkları, yerleşim özellikleri ve bu bölgelere yapılan yardımlardır.¹⁷³

Ayrıntılı olarak baktığımızda, AB üyesi her ülkenin kendine özgü bir bölgesel politikası bulunmaktadır. Öyle ki; her ülke kendi ihtiyaçları doğrultusunda alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmekte ve istihdam yaratıcı yatırımları teşvik etmektedir. Çünkü AB bölgesel politikasının temel amacı, üye devletlerin bölgesel politikalarının birliğin kurallarıyla uygunluğunu denetlemektir. Diğer bir amacı ise; mevcut bölgesel farklılıkların azaltılması, bölgelere gerektiği

¹⁷¹ SÜLÜN, Dilara, a.g.e, s. 6

¹⁷² Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, Mayıs, 2002, s.75

¹⁷³ ERÇİN, Erhan, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı(İ.K.V), No:4, İstanbul, Ekim, 2003, s. 7

takdirde fonlardan yardım edilmesi, bölgelerarası dengesizliklerin daha da artmasının önlenmesidir.¹⁷⁴

Günümüzde Avrupa Birliği'nin uyguladığı bölgesel politikaların temel dayanağı, kurucu antlaşma olan 1957 tarihli "Roma Antlaşması"na dayanmaktadır. Ancak 1970'li yılların ikinci yarısına kadar bölgesel farklılıkların giderilmesi amacıyla tam olarak ortak bir politika oluşturulamamıştır.¹⁷⁵

A- Roma Antlaşması'nda Yer Alan Düzenlemeler

Roma Antlaşması'nın 2. maddesinde birlik içerisindeki faaliyetlerin uyumlu bir biçimde gerçekleştirilmesi ve üye ülke vatandaşlarının hayat standartlarının yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaçla üye ülkeler tarafından yapılan ve rekabeti bozan her türlü yardım antlaşmanın 92. ve 94. maddeleri uyarınca yasaklanmıştır. Yalnızca 92. maddenin 2(b) ve 3. bentlerinde yer alan yardım çeşitlerinin yapılabileceği belirtilmiştir.

Antlaşmanın 130. maddesinde ise; ekonominin bütün sektörlerinde az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması amacıyla oluşturulan projelerin Avrupa

¹⁷⁴ SÜLÜN, Dilara, a.g.e, s. 7

¹⁷⁵ ÖZKÜTEN, Sema -ERGÜNAL, Mehmet, Avrupa Topluluğu'nun Bölgesel Politikası, Araştırma-İnceleme Dizisi, Ankara, Ekim, 1992, s. 1

Yatırım Bankası tarafından destekleneceği belirtilmiştir. Aynı zamanda bu maddede; “Avrupa Yatırım Bankası’nın görevinin kar amacı gütmeyen faaliyetine devam edeceği” ifadesi bulunmaktadır.

133. ve 128. maddeleri arasında Avrupa Sosyal Fonu’nun kuruluşuna ilişkin düzenlemeler yapılmış; Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu’nun da kurulması öngörülmüştür. 40. maddesinde bir veya birden fazla Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu kurulabileceği belirtilmiştir. Bu fon; özellikle fiyatların düzenlenmesi, ürünlerin üretim ve pazarlanması amacıyla gerekli olan desteğin temini, ithalat ve ihracata istikrar kazandırılması doğrultusunda hedeflere ulaşmak için kurulmuştur.¹⁷⁶

B- Avrupa Tek Senedi’nde Yer Alan Düzenlemeler

Bölgesel Politika’nın güçlenmesinde bir başka nokta da 1987 yılında kabul edilen Avrupa Tek Senedi’dir.¹⁷⁷ 1 Temmuz 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Roma Antlaşması’na ek olarak birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bunlar 130. maddenin A, B, C, D ve E maddelerinde yer alan bölgelerarası farklılıklarla ilgilidir. Bu maddeler kısaca:

- Birlik içerisinde uyumlu bir gelişmeyi sağlamak için ekonomik ve sosyal birliğini geliştirir, özellikle çeşitli bölgeler arasında bulunan farklılıkları azaltmayı amaçlar(A)

¹⁷⁶ ÖZKÜTEN, Sema - ERGÜNAL, Mehmet , a.g.e, s. 10

¹⁷⁷ KAYASÜ, Serap - YAŞAR, Suna, Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları:Yasal ve Kurumsal Dönüşümler, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Ankara, Eylül, 2006, s. 3

- Üye ülkeler, kendi ekonomik politikalarını sürdürürler ve aynı zamanda “A” maddesindeki amaçlara ulaşmak için bu politikaları koordine ederler. Aynı zamanda ortak politikaların uygulanması amacıyla 130 A ve 130 C maddelerindeki amaçlar dikkate alınır. Bunun için; yapısal fonları, Avrupa Yatırım Bankası’nı ve diğer mali araçlarını kullanarak sağlar.(B)
- Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, bölgesel farklılıkların giderilmesinde geri kalmış bölgelerin geliştirilmesinde ve gerilemekte olan sanayi bölgelerinin iyileştirilmesinde kullanılır.(C)
- Konsey; Komisyon’un sunduğu mevcut yapısal fonların görevlerini, 130 A ve 130 C maddelerinde yer alan amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla belirlemek, etkinliklerini arttırmak için verilen önergeyi Avrupa Parlamentosu ile işbirliği yaparak bir yıl içerisinde oy birliği ile karar alır.(D)
- 130 D maddesinde belirtilen kararın alınmasından sonra, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu’na ilişkin uygulama kararları, Komisyon’un önerisi üzerine Avrupa Parlamentosu ile Konsey tarafından alınır.(E)¹⁷⁸

C- İkincil Mevzuat

AB Bölgesel Politikası’nın İkincil Mevzuatı genellikle tüzük ve kararlardan oluşmaktadır. İkincil Mevzuatı’nın temeli ise; 1969 yılının Ekim ayında Konseye sunulan bölgesel politika araçlarının oluşumuna yönelik karar tasarısına dayanır. Çünkü 1970’lere kadar bölgesel gelişme konusu, tarım ve sosyal politika uygulamaları dışında, üye ülkelerin sorumluluğu ve inisiyatiflerine bırakılmıştır. Fakat, Ekim 1972’de Paris’te yapılan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde

¹⁷⁸ UĞURLU, Necla, Avrupa Topluluğu Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar ve Bu Fonlardan Türkiye’nin Yararlanma Olanakları, DPT, Yayın No:2295, Ocak, 1992, s. 12-15

bölgesel gelişme politikalarının birliğin güçlenmesi için önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla, bir bölgesel gelişme fonunun oluşturulması kararı verildi ve 1974 yılının Aralık ayında Bölgesel Kalkınma Fonu ve Bölgesel Politika Komitesi kurulmuştur.¹⁷⁹

1979 yılında Komisyon; üye ülkelerin yaptıkları yardım başvuruları için bölgesel programların gerçekleştirilmesi amacıyla bir öneri sunmuştur. Bu öneri; yardım alacak bölgelerin ekonomik ve sosyal durumlarını belirleyecek, kalkınma hedeflerini, bu kalkınma için kullanılacak mali kaynakları ve uygulama araçlarının belirlenmesini içermektedir. 6 Şubat 1979'da Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nda yapılan değişiklik ile bir kota-dışı bölüm oluşturulmuş ve fon kaynaklarının % 5'lik kısmı bu bölüme aktarılmıştır. Fakat 1 Ocak 1985 'te bu uygulama yerini, her üç senede bir belirlenen kaynak dağıtımı alt ve üst sınır uygulamasına bırakmıştır.

İkincil mevzuattaki diğer bir düzenleme de 13 Temmuz 1985'te ve 2088/85 sayılı Entegre Akdeniz Programlarının çerçevesini çizen Konsey yönetmeliğidir.¹⁸⁰

¹⁷⁹ ERDEM, Şükrü, AYKIN, Sibel Mehter, Avrupa Birliği ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, 1. Baskı, Antalya, Ağustos, 2003, s.144

¹⁸⁰ ÖZKÜTEN, Sema -ERGÜNAL, Mehmet , a.g.e, s. 13-14

D- Maastricht Antlaşması

9–10 Aralık 1991 tarihinde Hollanda'nın Maastricht kentinde biraraya gelerek, zamanın Avrupa Topluluğu'nu değişen dünya koşullarına uygun olması ve uygulanması gereken politikaların belirlenmesi amacıyla 12 üye hükümet ve devlet başkanları biraraya gelmiştir. Bu toplantılarda, az gelişmiş bölgelere yapılması öngörülen yardımlardan da bahsedilmiştir.¹⁸¹

Maastricht Antlaşması'nın 14. başlığı "ekonomik ve sosyal birleşmeye" ayrılmıştır. Madde130 A'da ise; birliğin tamamının kalkınmasının hedeflendiği, ekonomik ve sosyal bakımlardan güçlenmenin amaçlandığı ve geri kalmış bölgelerin azaltılması hedeflenmiştir.¹⁸²

Ayrıca, antlaşmanın getirdiği para ve mali politika ölçütlerinin de bazı üye ülkelerde bölgesel kalkınma finansmanını güçleştirici sonuçlar yaratması beklenmektedir. Bütçe açıklarının GSMH'ya oranı % 3'le sınırlandırılmış, kamu borçlarının da GSMH'nin %60'ını aşamayacağı hükmü getirilmiştir. Bu engellemelerden ise; bölgesel gelişme sorunlarını en çok hisseden düşük gelirli ülkeler etkilenmiştir.¹⁸³

¹⁸¹ <http://www.ibb.gov.tr/IBB/Doclib/word/abbirligi/abekonomi.doc> (25.09.2006)

¹⁸² KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayın, 7.baskı, İstanbul, 2003, s. 477

¹⁸³ ERDEM, Şükrü -AYKIN, Sibel Mehter, a.g.e, s. 141-142

E- GÜNDEM 2000

Avrupa Birliği Konseyi, 2000-2006 yıllarını kapsayan yedi yıllık dönem için AB Bölgesel Politikası'nın ana hatlarını belirlemek maksadıyla 24-25 Mart 1999 tarihinde Berlin'de toplanarak Gündem 2000 isimli bir reform programı başlamıştır.¹⁸⁴

Gündem 2000 raporunda; AB'nin genişlemeden ötürü bölgelerarası farklılıkların artmasından endişe duyulmaktadır. Bunun için; ekonomik ve toplumsal uyum hedeflerinin her zamankinden daha önemli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca; istihdamın artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın ve rekabete dayalı gelişmenin sağlanması bu programın ana hatlarını oluşturmaktadır.¹⁸⁵

Ayrıca Gündem 2000'le yapısal fonlar aracılığıyla dört yeni projenin faaliyete geçirilmesi amaçlanmıştır. Bunlar; Interreg III (amacı, bölgelerarası ortak şirketlerin kurulmasını teşvik ederek dengeli büyümeyi gerçekleştirmek), Urban II (amacı, geri kalmış kentleri geliştirmeye yönelik yeni düşünceleri teşvik etmektir), Leader+ (amacı, istihdam artırıcı ve eşitsizliklere yönelik yardım yapmaktır).

¹⁸⁴ ÖZGÜR, Hüseyin -PARLAK, Bekir, Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler, Aktüel Yayınları,1. baskı, İstanbul, 2006, s. 142

¹⁸⁵ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html> (23.09.2006)

AB Bölgesel Politikaları sadece üye ülkeleri değil, aynı zamanda üye olabilecek diğer ülkeleri de kapsamaktadır. Bu amaçla bu ülkelerin bölgesel politikalarının AB standartlarına getirilmesi amacıyla 1989 yılında PHARE adlı program başlatılmıştır. Gündem 2000’le birlikte buna ISPA (AB’ye geçiş öncesi yapısal fonlar için araç) ve SAPARD (Tarımsal ve kırsal kalkınma için AB’ye geçiş öncesi programı) eklenmiştir.

Son olarak ta Gündem 2000’de yapısal fonların kullanılmasında 3 hedef belirlenmiştir. 1999 yılına kadar 7 kriter, 2000-2006 arası üçe indirilmiştir. Bu kriterler ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Avrupa Birliği gün geçtikçe bünyesine yeni ülkeleri katmaktadır. Bu ülkeler diğerlerine göre daha az gelişmiş Akdeniz ülkeleridir. Bu ülkelerin AB’ye üye olmasından sonra birlik içerisindeki bölgelerarası farklılıklar daha da artmıştır. Ayrıca; demir-çelik, tekstil, gemi inşaatı v.b sektörlerin yoğun olduğu bölgelerin kendilerini yenileyememeleri sonucunda birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.¹⁸⁶ Bunların sonucunda AB Bölgesel Politikası, Avrupa Ortak Tarım Politikasından sonra en kapsamlı ikinci politika konumuna gelmiştir.¹⁸⁷

Avrupa Birliği’nin ülkeler açısından genişlemesine bakıldığında, bölgeler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması pek te kolay değildir. AB, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından kurulmuş, 1972

¹⁸⁶ <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1002> (21.09.2006)

¹⁸⁷ AKTAR, Cengiz, Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, s. 65

yılındaki ilk genişlemede İngiltere, Danimarka ve İrlanda üye olmuştur. İkinci genişleme ile de Yunanistan 1981’de tam üye olmuştur. 1986 yılında İspanya ve Portekiz; 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya katılmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşen en büyük genişleme ile Güney Kıbrıs, Estonya, Macaristan, Letonya, Malta, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya üye olmuştur. Son olarak; 1Ocak 2007’de Bulgaristan ve Romanya üye olmuştur.¹⁸⁸

Avrupa Birliği’nde ülkelerarası farklılıkları gidermek için bir sistem geliştirilmiştir. Söz konusu AB İstatistikî Bölgesel Birimler Sınıflandırması (NUTS) olarak adlandırılır. Bu sistem; ekonomik, idari ve kırsal özellikli olmak üzere üçe ayrılır. Ekonomik özellikli olan NUTS 1; AB genelinde 77 bölgeye ayrılmıştır. İkinci NUTS 2 ise; 206 bölgeyi içerir ve iller düzeyinde yapılan bir sınıflamadır. NUTS 3 ise; 1031 kırsal yönetim birimine ayrılmaktadır. Ancak bölgesel politika uygulamalarında NUTS 2 sınıflandırılması kullanılmaktadır. 2007 yılında NUTS bölgelerinin sayısı aşağıdaki gibi oluşacaktır(Tablo 15).

¹⁸⁸ KALAYCI, İrfan, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s.444

Tablo 15

	AB 12-1989	AB 15- 1995	AB 27-2007
Nuts-1	66	78	-
Nuts-2	176	210	265
Nuts-3	829	1093	1284

Kaynak: KALAYCI, İrfan, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 451

AB içindeki ülkeler arasındaki farklılıkları belirtmek gerekirse, kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla oranlarına ve işsizlik oranlarına bakmamız yeterli olacaktır. İlk olarak kişi başı GSYİH oranlarını inceleyelim(Tablo 16).

Tablo 16
AB Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Kişi Başı GSYİH Oranları(%-2004)

Lüksemburg	223	Yunanistan	82	AB Adayı Ülkeler	
İrlanda	139	Kıbrıs	82	Türkiye	29
Danimarka	122	Slovenya	78	Romanya	32
Avusturya	122	Macaristan	61	Bulgaristan	30
Hollanda	120	Slovakya	52		
İngiltere	119	Estonya	50		
Belçika	119	Litvanya	48		
İsveç	116	Polonya	47		
Finlandiya	115	Letonya	43		
Fransa	111				
Almanya	109				
İtalya	105				
İspanya	98				

Kaynak:KALAYCI, İrfan, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 460

Tablodan da anlaşıldığı gibi ülkeler arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır.. Örneğin, Lüksemburg'un kişi başı GSYİH oranı %223 iken Letonya'da bu oran %43, Litvanya'da %48, Macaristan'da ise %61'dir. Bu verilere baktığımızda sırasıyla en yüksek üç ülke; Lüksemburg, İrlanda ve Danimarka'dır. En düşük üç ülke ise sırasıyla; Letonya, Polonya ve Litvanya'dır.

Tablo 17
AB Üyesi Ülkelerde ve Türkiye'deki İşsizlik Oranları(%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AB-25	8.6	8.4	8.8	9.0	9.1	8.7
AB-15	7.7	7.3	7.6	8.0	8.1	7.9
Belçika	6.9	6.6	7.5	8.2	8.4	8.4
Çek Cum.	8.7	8.0	7.3	7.8	8.3	7.9
Danimarka	4.3	4.5	4.6	5.4	5.5	4.8
Almanya	7.2	7.4	8.2	9.0	9.5	9.5
Estonya	12.8	12.4	10.3	10.0	9.7	7.9
Yunanistan	11.3	10.8	10.3	9.7	10.5	9.8
İspanya	11.1	10.3	11.1	11.1	10.6	9.2
Fransa	9.1	8.4	8.9	9.5	9.6	9.5
İrlanda	4.3	4.0	4.5	4.7	4.5	4.3
İtalya	10.1	9.1	8.6	8.4	8.0	7.7
Kıbrıs	4.8	3.9	3.6	4.1	4.7	5.3
Letonya	13.7	12.9	12.2	10.5	10.4	9.0
Litvanya	16.4	16.5	13.5	12.4	11.4	8.2
Lüksemburg	2.3	2.1	2.8	3.7	4.8	5.3
Macaristan	6.4	5.7	5.8	5.9	6.1	7.2
Malta	6.7	7.6	7.5	7.6	7.3	7.3
Hollanda	2.8	2.2	2.8	3.7	4.6	4.7
Avusturya	3.6	3.6	4.2	4.3	4.8	5.2
Polonya	16.1	18.2	19.9	19.6	19.0	17.7
Portekiz	4.0	4.0	5.0	6.3	6.7	7.6
Slovenya	6.7	6.2	6.3	6.7	6.3	6.3
Slovakya	18.8	19.3	18.7	17.6	18.2	16.4
Finlandiya	9.8	9.1	9.1	9.0	8.8	8.4
İsveç	5.6	4.9	4.9	5.6	6.3	6.3
İngiltere	5.4	5.0	5.1	4.9	4.7	4.7
Türkiye	6.5	8.3	10.3	10.5	10.3	10.3

Kaynak: <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1842> (27.09.2006)

Tablodan işsizlik oranlarına baktığımızda, ilk olarak AB üyesi ülkelerin ortalama işsizlik oranlarına bakarsak, 2005 yılında % 0.4'lük bir azalma görülüyor(Tablo 17). Almanya % 9.5, Yunanistan % 9.8, İspanya % 9.2, Fransa

% 9.5, Letonya % 9.0, Polonya % 17.7, Slovakya % 16.4'lük işsizlik oranlarıyla ilk sıralardadır. Bunlardan en kötüsü ise, Polonya ve Slovakya'dır.

Bütün ülkelerde işsizlik oranları azalırken, Kıbrıs, Lüksemburg, Macaristan, Hollanda, Avusturya ve Portekiz'de işsizlik oranları artmıştır. Türkiye'de ise bu oran 2005 yılında % 10.3'dür. Yani, Polonya ve Slovakya'nın çok altındadır. Aşağıdaki tabloda ise; 2002 yılı verilerine göre, AB ortalaması 100 olarak kabul edildiğinde kişi başı GSYİH en geri kalmış ve en gelişmiş bölgeler gösterilmiştir(Tablo 18).

Tablo 18

(NUTS 2 Bölgelerine Göre)

En Gelişmiş 10 Bölge			En Geri Kalmış 10 Bölge		
1	London(UK)	315	1	Lubelskie(PL)	32
2	Bruxelles(BE)	235	2	Podkarpackie(PL)	33
3	Luxemburg	213	3	Warmi, sko-	34
4	Hamburg(DE)	188	4	Mazurskie(PL)	35
5	Île de France(FR)	176	5	Podlaskie(PL)	36
6	Wien(AT)	173	6	Wi- tokryskie(PL)	37
7	Berkshire,		7	Észak	37
	Buckinghamshire&Oxfordshire(UK)	162	8	Magyarország(HU)	38
8	Provincia Autonoma Bolzano(IT)	160	9	Opolskie(PL)	39
9	Stockholm(SE)	158	10	Eszag-Alföld(HU)	39
10	Oberbayern(DE)	158		Východné	
				Slovensko(SK)	
				Latvia	

Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> news release 47/2005- 7 April 2005(27.09.2006)

Sonuçta, bu yapısal fonlar ülkelerarası farklılıkları tam olarak kapatamasa da başarılıdır. Çünkü son genişlemede bünyesine kattığı ülkelerin kalkındırılması zaman alacaktır. Kısaca bölgesel politika, Avrupa Birliği içerisinde önemini giderek arttırmaktadır. İlerleyen yıllarda da bu yapısal fonların önemi giderek artacaktır.¹⁸⁹

II. AB BÖLGESEL POLİTİKA ARAÇLARI VE DİĞER MALİ ARAÇLAR

Avrupa Birliği bölgesel politika araçlarına geçmeden önce Avrupa Komisyonu tarafından Berlin zirvesinde (24-25 Mart 1999) kararlaştırılan yapısal fonların hangi hedef bölgelere aktarılacağını inceleyelim. Daha sonra ise; aday ülke olan Merkezi ve Doğu Avrupa Devletleri için geliştirilen yapısal uyum araçlarını belirttikten sonra günümüze kadar AB desteğiyle uygulanan bölgesel programları açıklayalım.

2000 yılına kadar hedef bölgeleri yedi kritere göre ayıran Avrupa Birliği, 2000 yılından itibaren bu kriterleri üçe indirmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca Avrupa Komisyonu 2000-2006 yılları arasında fonlardan bu bölgelere 213 milyar Euro 'luk yardım edileceğini belirtmiştir. Sonuçta AB Bölgesel Politikası'nın işleyişinde gelişmeler yapılmaktadır.¹⁹¹ Komisyon'un belirlediği üç hedef ise;

¹⁸⁹ ERÇİN, Erhan, a.g.e, s. 16

¹⁹⁰ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60014.htm> (28.09.2006)

¹⁹¹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefond.html> (22.08.2006) s.61

Hedef 1:

Hedef 1 çerçevesinde, gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerin kalkındırılması ve yapısal uyumu amaçlanmıştır. Bu çalışmalar Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu tarafından desteklenmektedir.¹⁹²

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından, kişi başına GSYİH'sı AB ortalamasının % 75'inden daha az olan bölgeleri kapsar.¹⁹³ Aşağıda Avrupa Birliği Komisyonu tarafından AB ülkelerinin Hedef 1 kapsamındaki bölgeleri belirtilmiştir. Bu bölgeler, 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren yedi yıl geçerlidir. Ancak bu bölgelerde birtakım sorunlar mevcuttur. Bunlar; yetersiz altyapı veya enerji, yenilenemeyen sanayiler, göç, işsizlik gibi sorunlardır. Ayrıca bu bölgelerde yaşayanların dörtte biri adalarda yaşamaktadır.¹⁹⁴ Aşağıdaki tabloda ise, AB ülkelerindeki Hedef 1 bölgeleri gösterilmiştir (Tablo 19).

¹⁹² BİRCAN, İsmail, “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye ve AB Bölgesel Gelişme Politikaları ve Uygulamaları”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 36, Aralık, 2000, s. 1022

¹⁹³ KARLUK, Rıdvan, a.g.e, s. 524

¹⁹⁴ MOUSSIS, Nicholas, Avrupa Birliği Politikaları Rehberi, Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul, 2004, s. 231-232

Tablo 19

Ülkeler	Hedef 1 Bölgeleri ve Desteklenen Bölgeler
Almanya	Brandenburg, Mecklenburg-Batı Pomerania, Saxony, Saxony-Anhalt, Thuringia; Desteklenen Bölge:Doğu Berlin
Avusturya	Burgenland
Belçika	Desteklenen Bölge: Hainault
İspanya	Galicia, Asturias, Castile-Leon, Castile-Le Mancha, Extremadura, Valencia, Andalusia, Murcia, Ceuta-Melilla, Kanarya Adaları
Finlandiya	Batı ve Kuzey Finlandiya, Merkezin bazı bölümleri
Fransa	Guadeloupe, Martinique, Reunion Desteklenen Bölgeler: Corsica, Valenciennes, Douai ve Avesnes
Yunanistan	Thrace, Thessaly, Epirus, Ionian Adaları, Yunanistan'ın doğusu, Peloponnese, Attica,kuzey Aegean, Güney Aegean, Crete
İrlanda	Border; Desteklenen Bölgeler: Batı ve Güney İrlanda
İtalya	Campania, Apulia, Basilicata, Calabria, Sicilya, Sardinia Desteklenen Bölgeler: Molise
Hollanda	Desteklenen Bölgeler: Flevoland
Portekiz	Kuzey ve merkez Portekiz, Alentejo, Algarve, Azores, Madeira; Desteklenen Bölgeler: Lizbon and Tagus vadisi
İsveç	İsveç'in kuzeyi ve merkezi, Norland'ın merkezi

Kaynak: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24203.htm> (28.09.2006)

Hedef 2 :

Bu bölümde yer alan bölgeler ise; sosyal ve ekonomik değişim geçiren, yapısal güçlük içerisindeki bölgeler olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca yapısal fonların %11.5'i bu bölgelere dağıtılmaktadır. Yani bu oran 22.5 milyar Euro'dur. Almanya'ya 3.510 milyar Euro, Avusturya'ya 680 milyon Euro, Belçika'ya 433 milyon Euro, Danimarka'ya 183 milyon Euro, İspanya'ya 2.651 milyar Euro, Finlandiya'ya 489 milyon Euro, Fransa'ya 6.050 milyar Euro, İtalya'ya 2.522 milyar Euro, Lüksemburg'a 40 milyon Euro, Hollanda'ya 795 milyon Euro, Birleşik Krallıklara 4.695 milyar Euro ve İsveç'e 406 milyon Euro yardım yapılmıştır.¹⁹⁵ Ayrıca Hedef 2 kapsamındaki kaynaklardan yani Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu'ndan faydalanmak için birtakım kriterler bulunmaktadır. Bunlar;

- Sanayi bölgelerinde: AB ortalamasının üzerinde bir işsizlik oranı ve birlik ortalamasının üzerinde bir sanayi istihdam oranı gereklidir.
- Kırsal kesimde: Düşük nüfus veya tarım sektöründe yüksek iş gücünün bulunması, kırsal kesimden göç.
- Şehirlerde: Uzun süreli işsizlikler, çevre sorunları, suçluluk oranının yüksekliği ve eğitim düzeyinin düşük seviyede olması gereklidir.

Ayrıca bu bölgelerin belirlenmesinde AB Bölgesel Politikasının tüzüğünde birtakım sınırlamalar getirilmiştir. Bu hedef kapsamındaki fonlardan faydalanacak bölgelerin toplam nüfusu, birliğin toplam nüfusunun %18'ini geçemez. İşsizlik oranlarına da bir sınırlama getirilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24206.htm> (28.09.2006)

¹⁹⁶ KOÇAK, Süleyman Yaman, Avrupa Birliği'nde Yapısal Fonların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: İrlanda, İspanya ve Yunanistan Örnekleri, İKV, İstanbul, 2005, s. 60-61

Hedef 3:

Bu hedefte ise; eğitim, mesleki eğitim ve istihdam politikaları ile sistemlerinin modernizasyonu ve uyumu dikkate alınmaktadır. Yalnızca belirli konularda hazırlanan projeler sayesinde destek alınabilecektir. Bu projeler ise;

- İşsizliğin azaltılması amacıyla hazırlanan projeler
- Eğitim programları aracılığıyla istihdam olanaklarının artırılması yönündeki projeler,
- Ekonomik ve sosyal değişimlerin önceden belirlenmesi amacıyla geliştirilen projeler,
- Kadın-erkek eşitliğine ilişkin projeler,
- Göç edenlerin topluma kazandırılmasına ilişkin projelerdir.¹⁹⁷

Yapısal fonların % 12.3'ü bu bölgelere aktarılmaktadır. Almanya' ya 4.581 milyar Euro, Avusturya'ya 528 milyon Euro, Belçika'ya 737 milyon Euro, Danimarka'ya 365 milyon Euro, İspanya'ya 2.140 milyar Euro, Finlandiya'ya 403 milyon Euro, Fransa'ya 4.540 milyar Euro, İtalya'ya 3.744 milyar Euro, Lüksemburg'a 38 milyon Euro, Hollanda'ya 1.686 milyar Euro, Birleşik Krallıklar'a 4.568 milyar Euro, İsveç'e 720 milyon Euro yardım yapılmıştır. Toplam olarak 24.50 milyar Euro'dur. (Avrupa Birliği 15 üye ülkesi için). Ayrıca Çek Cumhuriyeti'ne 52.2, Kıbrıs'a 19.5, Slovakya'ya 39.9 milyon Euro yardım yapılmıştır. Yeni üye olan 10 ülke içinse; 1 Mayıs 2004–31 Aralık 2006 tarihleri için toplam 14.15 milyar Euro yardım yapılmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁷ KOÇAK, Süleyman Yaman, a.g.e, s. 61

¹⁹⁸ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24207.htm> (28.09.2006)

Yukarıda açıkladığımız hedef bölgelere AB, aşağıdaki bölgesel politika araçları yoluyla kaynak aktarmaktadır.

A-Yapısal Fonlar

1 Ocak 1989 tarihinde Avrupa Tek Senedi ile kurulan yapısal fonların başlıca hedefleri şunlardır.

- Kalkınmada yavaş ilerleyen bölgelerin ekonomik yönden diğer bölgelerle uyumlaştırılmasını sağlamak,
- Gerilemekte olan ekonomik alanları ekonomiye yeniden kazandırmak,
- Nüfusun özellikle gençlerin işsizlikle karşı karşıya kalmalarını önlemek,
- Sanayide, üretim tesislerindeki değişimlere işçilerin uyumunu sağlamaktır.¹⁹⁹

Yapısal fonlar AB'nin en önemli araçlarıdır. Bunu da AB'nin bu fonlara aktardığı paraların miktarına bakarak anlayabiliriz. Avrupa Konseyi, 1989-1993 arası bu fonlara toplam 68 milyar Euro, 1994-1999 arası 145 milyar Euro, 2000-2006 arası 195 milyar Euro aktarmıştır.²⁰⁰

Ayrıca Avrupa Birliği 2007 yılı itibariyle yapısal fonlardan Türkiye'ye yapacağı yardım miktarında önemli bir artış gerçekleştirmiştir. AB, Türkiye'ye öncelikle bölgesel kalkınma ve gelişmişlik farklarının giderilmesi amacıyla en az

¹⁹⁹ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html> (23.09.2006)

²⁰⁰ GENÇKOL, Metin, Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye, DPT Uzmanlık Tezi, Eylül, 2003, s. 12

7 milyar Euro'luk yardım yapacaktır. Yani ortalama yıllık 1 milyar Euro mali yardımda bulunacak, Türkiye ise bu yardımları 2007 ile 2013 yılları arasında kullanacaktır. İlk olarak 4 ana yapısal fon açıklandıktan sonra diğer yardımcı mali fonlar açıklanacaktır. Yapısal Fonlar 4'e ayrılır.

1- Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu

Avrupa Konseyi'nin 724/25 sayılı tüzüğüyle 1975 yılında kurulan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, üye ülkelerde bölgesel gelişime yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.²⁰¹

Fon, Avrupa Birliği'nin dört yapısal fonundan bir tanesidir. Fon, yapısal zorluklar yaşanan bölgelerde ekonomik ve sosyal yapının iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde kullanılır. Bu fon; işsizlikle mücadele eder, bu amaçla da iş konusunda yeni fikirlerin ortaya çıkarılmasını destekler. Örneğin, bölge turizm sektörüne uygunsa bu konuda yardımlarda bulunur, çalışacak firmaları araştırır ve çalışacak istihdam gücünü belirler. Ayrıca kentsel ve zorluk yaşayan kırsal bölgelerde düzenlemeler yapar. Bu bölgelerde yaşam standartları arasındaki farklılıkları gidermeye çalışır.

Bölgede tarım sektörünün geliştirilmesi, tarım ürünlerinin işlenmesi, tarım ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi, su kaynaklarının kullanılması, köylerin yenilenmesi, ormancılık ve tarım açısından çevrenin korunması konularında da çalışır.

²⁰¹ UĞURLU, Necla, a.g.e, s. 17

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fon'unun 2000-2006 dönemi için amaçları arasında ise şunlar yer almaktadır. İş konusunda imkanlar yaratmak, var olan imkanları geliştirmek. küçük ya da orta ölçekli firmaların çalışmalarına ve bölge içindeki küçük birimlerin gelişimine yardımcı olmak, iletişim, enerji, eğitim, balıkçılık gibi konulara destek vermek amaçlanmıştır.²⁰²

Ayrıca bir ülkenin Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'ndan(ABKF) yararlanabilmesi için kişi başına GSYİH'sı birlik ortalamasının %75'inden az olmalıdır. Aksi takdirde fondan yararlanamaz.²⁰³

2- Avrupa Sosyal Fonu

Topluluğun en eski fonu olan Avrupa Sosyal Fon'u Roma Antlaşması'nın 123.maddesine göre 1958'de kurulmuştur. Ayrıca bu fonun yönetimi Avrupa Komisyonu'na aittir. Bu fon ise; bir komite tarafından yürütülür. Komitede hükümet ile işçi ve işveren sendikalarının temsilcileri bulunur, başkanlığını ise komisyonun bir üyesi yürütmektedir.²⁰⁴

Bu fon; yeterince gelişmemiş bölgelerdeki işsizlik ve eğitim sorunlarını destekler. Uzun süredir işsiz kalanlara bir iş becerisi kazanması için eğitim desteği sağlar. Kadınların da iş hayatında yer edinmesini amaçlar.

²⁰² <http://www.europa.eu/scadplus/leg/fr/lvb/l60015.htm> (29.09.2006)

²⁰³ GENÇKOL, Metin, a.g.e, s. 23

²⁰⁴ TEKİNALAP, Gülören - TEKİNALP, Ünal, Avrupa Birliği Hukuku, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 293

İş alanlarındaki eşitsizliğin giderilmesi ve uygulanacak yeni girişimleri destekler. Firmaların teknolojik açıdan gelişmesini sağlar.

Fon, firmalara küçük çaptaki projeleri için süresi 36 ayı ve finansmanı 23.000 Euro'yu geçmemek üzere yardım eder. Söz konusu ödeneğin tamamının projede kullanılmasını zorunlu tutar. Bu fonun, 2000–2006 yılları arasında Avrupa Birliği'nin tamamı için toplam 60 milyar Euro bütçe ayırmıştır. Bu yardımlar öncelikli bölgelere göre sıralanmaktadır.²⁰⁵

3- Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu

1962 yılında 25/1962 sayılı tüzük ile kurulmuş olan Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu(ATYGF),Ortak Tarım Politikası(OTP)'nin finansal aracı olup, AB'nin ortak tarım politikasını yürütmektedir. Amaçları arasında, tarımın modernleştirilmesi, üretimi ve fiyatların istikrarlı olması gelmektedir. Ayrıca AB'nin en büyük fonudur.²⁰⁶

Bu fonun desteklediği çalışmalar iki bölüme ayrılır. Bunlar garanti ve yönlendirme bölümleridir.

Fonun Garanti Bölümü: Tarım konusundaki organizasyonları destekler. Mesela, tarım ürünlerinin üçüncü dünya ülkelerine ihraç edilmesini destekler. Tarım konusunda birtakım kurallar, düzenlemeler yapar.

²⁰⁵ <http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60016.htm> (29.09.2006)

²⁰⁶ ÇAKMAK, Haydar, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri, Platin Yayınları, 1. Baskı, Mart, Ankara, 2005, s.34

Veterinerlik konusunu, hayvan hastalıklarının giderilmesi ve engellenmesi gibi çalışmalarla ilgilenir. Erken emekliliğe yardım eder. Tarım arazilerinin ağaçlandırılmasını teşvik eder.

Fonun Yönlendirme Bölümü: Tarım ürünlerinin ve tarımsal besinlerin kalitesinin yükselmesini hedefler. Köylerin yenilenmesi ve gelişmesi, kırsal mirasın korunması ve çevrenin korunması konularına önem verir.²⁰⁷

Avrupa Birliği 2000–2006 yılları için Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'na ayrılan payın %95'ini Garanti Bölümü, geriye kalan % 5'lik kısmı da Yönlendirme Bölümü için ayırmıştır. Toplam bütçesi ise; yıllık ortalama 43.39 milyar Euro'dur.²⁰⁸

4- Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı

1993 yılında kurulan bu fon, Avrupa Birliği'nin balıkçılık alanındaki finans aracıdır. Fon'un iki temel görevi vardır. Balıkçılık Ortak Politikası hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak ve kıyı bölgelerin sosyal ve ekonomik yapılarını güçlendirmektir.

Daha geniş açıdan bakılırsa: balıkçı gemilerini iyileştirmek, denizdeki çalışma koşullarını ve güvenliğini arttırmak, gemileri yeni teknolojilerle

²⁰⁷ <http://www.europa.eu/scadplus/leg/fr/lvb/l60024.htm> (29.09.2006)

²⁰⁸ ATAY, Ahmet, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracının Hedef, Kapsam ve Yöntemlerinin İrlanda Örneği Çerçevesinde İncelenmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Mayıs, 2004, s. 8

tanıştırmak, balıkçılık konusundaki kaynakların korunmasına destek vermek ve deniz ürünlerinin değerlendirilmesine destek vermek olarak sayılabilir.

Fon, daha çok az gelişmiş bölgeler için kullanılır. Yapısal olarak ise, yine Avrupa Komisyonu ile çalışır. Bölge yetkilileri, komiteler, ülke ve katılımcıları temsil edenler tüm çalışmalarını takip etmekle sorumludurlar.²⁰⁹

Bu amaç çerçevesinde oluşturulan fona 2000–2006 yılları arasında toplam 3.7 milyar Euro kaynak tahsis edilmiştir. Bu miktarın 2.6 milyar Euro'su Hedef 1 bölgeleri için, diğer kalan 1.1 milyar Euro'su da diğer Hedef bölgelere ayrılmıştır.²¹⁰

B- Diğer Mali Araçlar

1- Uyum Fonu

Avrupa Birliği, bünyesinde bulundurduğu fakir ülkeleri kalkındırmak amacıyla yapısal fonlar dışında 30 Mart 1993 tarihinde EEC 792/93 sayılı Konsey tüzüğüyle Uyum Fonu'nu kurmuştur.²¹¹

Fondan, yalnızca kişi başına GSYİH oranının birlik ortalamasının %90'ından daha düşük olan ülkelerin yararlanabileceğini açıklamıştır.

²⁰⁹ <http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60017.htm> (29.09.2006)

²¹⁰ Avrupa Birliği'nin Ortak Balıkçılık Politikası ve Türkiye'nin Uyum, İKV, Eylül, İstanbul, 2003, s.21

²¹¹ GENÇKOL, Metin, a.g.e, s. 24

Bu kapsamda uyum fonundan İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda yararlanacaktır.²¹² Yararlanacakları oranlar ise;

- İspanya: %62 ile %63.5 arasında,
- Yunanistan: %16 ile %18 arasında,
- İrlanda : %2 ile %6 arasında,
- Portekiz: %16 ile %18'dir.

Özetle İspanya 11.160 milyar Euro, Yunanistan 3.060 milyar Euro, İrlanda 720 milyon Euro, Portekiz ise 3.300 milyar Euro faydalanabilecektir. Yani toplam 2000–2006 arasında yardım miktarı 18 milyar Euro'dur.²¹³

Ayrıca fondan, yeni üye olan 10 ülke için 1 Mayıs 2004–31 Aralık 2006 tarihleri arasında kullanılmak üzere toplam 7.59 milyar Euro kaynak tahsis edilmiştir. Ancak fon, değerlendirilen projelerin en fazla % 80–85 kadarını finanse etmektedir. Çevre veya alt yapı projeleri de bu kurala dahildir.²¹⁴

2- Avrupa Yatırım Bankası Kredileri

Avrupa Yatırım Bankası (AYB), 1958 yılında Roma Antlaşmasıyla kurulan ve AB içerisinde bağımsız olan bir kuruluştur. Görevi, AB'nin dengeli bir şekilde büyümesi amacıyla oluşturulan yatırım projelerine kredi sağlamaktır.

²¹² <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.html> (22.08.2006) s.116

²¹³ KARLUK, Rıdvan, a.g.e, s. 486

²¹⁴ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60018.htm> (30.09.2006)

AYB'nin hiçbir kar amacı yoktur ve finansmanını üye ülkelerden sağlamaktadır. Öncelikli kredi verdikleri alanlar; ulaştırma, haberleşme, çevre, enerji, sanayi, tarım ve hizmet sektörleridir.²¹⁵

Avrupa Yatırım Bankası(AYB) tarafından finanse edilen projelerin büyük bir çoğunluğu, AB içerisinde ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasıyla ilgili projeler oluşturur. Sonuçta AYB kredileri yapısal fonları desteklemektedir. Desteklenecek projelerin sınır-ötesi niteliğe sahip olması tercih edilmekte ve kredi oranı genel olarak projenin toplam yatırım maliyetinin %50'sini aşmaması amaçlanmaktadır.²¹⁶

1999 tarihinde Bakanlar Konseyi kararıyla Avrupa Yatırım Bankası, MDAÜ'ye yönelik Şubat 2000-Ocak 2007 arasında toplam 9.280 milyar Euro yardım yapacağını açıklamıştır.²¹⁷ Halen Türkiye'de AYB'nin verdiği katılım öncesi kredilerden yararlanmaktadır. AYB tarafından bugüne kadar finanse edilen projeler ise şunlardır:

Bursa, Adana, Mersin, Diyarbakır, İzmit ve Tarsus atıksu arıtma tesisleri, Eskişehir kent kalkınma projesi, Yeniköy enerji santralindeki makinalar ve çok sayıda enerji-ısıtma santrallerinin inşası bulunmaktadır. Türkiye'ye yönelik hazırlanan projelerin finansmanına yönelik bugüne kadar verilen kredi

²¹⁵ <http://www.deltur.cec.eu.int> (21.09.2006)

²¹⁶ <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1002> (21.09.2006)

²¹⁷ <http://www.deltur.cec.eu.int> (21.09.2006)

ise, toplam 2.5 milyar Euro'dur.²¹⁸ 2000–2006 yılları arasında Türkiye'nin AYB'den faydalandığı kredi miktarları ise tabloda gösterilmiştir(Tablo 20).

Tablo 20

Dönem	Mali çerçeve	Kredi tutarı
2000-2003	Terra	600 milyon Euro
2000-2006	Avrupa akdeniz ortaklığı	6.425 milyar Euro
2001-2006	akdeniz ortaklığı paketi	1.000 milyar Euro
2000-2004	Yeni kredi paketi	450 milyon Euro
2000-2003	Katılım öncesi paketi	8.500 milyar Euro

Kaynak:KÖSTEPEN, Can, AYB ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkanları, İKV No:166, Ekim, İstanbul, 2001 s. 37

1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olan 10 yeni ülke ile bütün üyelerin AYB sermayesine yaptıkları katkı oranları değişmiştir. AYB'nin sermayesi toplam olarak 163.7 milyar Euro'dur. Belçika 7.387 milyar Euro, Çek Cumhuriyeti 1.259 milyar Euro, Danimarka 3.740 milyar Euro, Almanya 226.650 milyar Euro, Estonya 118 milyon Euro, Yunanistan 2.004 milyar Euro, İspanya 15.990 milyar Euro, Fransa 26.650 milyar Euro, İrlanda 935 milyon Euro, İtalya 26.650 milyar Euro, Kıbrıs 183 milyon Euro, Letonya 152 milyon Euro, Litvanya 250 milyon Euro, Lüksemburg 187 milyon Euro, Bulgaristan 1.191 milyar Euro, Malta 70 milyon Euro, Hollanda 7.387 milyar Euro, Avusturya 3.667 milyar Euro, Polonya 3.411 milyar Euro, Slovenya 398 milyon Euro, Slovakya 428 milyon Euro, Finlandiya 2.107 milyar Euro, İsveç 4.901 milyar Euro, Birleşik Krallıklar 26.650 milyar Euro AYB sermayesindeki paylarıdır.²¹⁹

²¹⁸ <http://www.abmfuar.com/images/EUfundingPDF/Turkiye-ABmaliisbirligi.doc> 19.09.2006)

²¹⁹ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24221.htm> (30.09.2006)

3- Yeni Topluluk Aracı

1978 yılında faaliyete başlayan Yeni Topluluk Aracı, AYB'nin kaynaklarını kullanmaktadır. Amacı, üye ülkeler arasında ekonomik açıdan bütünleşmeyi sağlamak, yeni teknolojilerle ürünlerin gelişimini ve birlik üyesi ülkelerin sanayilerinin rekabet gücünü arttıracak projelere kaynak tahsis etmektir.²²⁰

AB üyesi ülkeler içinde Yeni Topluluk Aracı kaynaklarından İtalya ve Yunanistan yararlanmaktadır. AYB kaynaklarından borçlanarak bu ülkelerin altyapı, enerji ve verimli olabilecek sektörlerine kaynak tahsisi yapılmaktadır.²²¹

4- Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Kredi ve Yardımları

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) komisyonu aracılığıyla kömür ve çelik sanayiinde yatırım programlarının gerçekleşmesi için düşük faizle kaynak sağlanmıştır. AKÇT Komisyonu ayrıca, kömür ve çelik sanayii işçilerinin konut ihtiyacı için borç sağlamıştır. İster kömür ve çelik sanayii olsun, isterse farklı bir alanda olsun yeni faaliyete geçecek işletmelere yardım etmiştir.²²²

²²⁰ İNECİ, Barbaros, Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar, Kasım, 1993, s. 179

²²¹ KOÇAK, Süleyman Yaman, a.g.e, s. 89

²²² MGK,a.g.e, s. 415

Kömür ve çelik sektöründe işsiz kalanlara iş buluncaya kadar yardım yapmış, mesleki eğitim ve erken emeklilik gibi konularda yardım sağlamıştır. Ancak 50 yılığına kurulan bu topluluk 2002 yılında sona ermiştir ve 1997 yılından itibaren AKÇT tarafından yardım yapılmamıştır.²²³

AB Bölgesel Politika ve uyum kapsamında 2007-2013 yılları arasında birtakım yenilemeler yapacaktır. AB'nin yeni politikasında üç temel öncelik belirlenmiştir. Bu öncelikler "Hedef bölge"lerin yerine geçecektir. Bunlar:

Yakınlaştırma: Hedef 1'e benzeyen bu öncelik, GSYİH'sı AB ortalamasının %75'inin altında olan bölgelere yönelik destek verecektir. Genellikle yeni üyelerin destekleneceğı vurgulanmıştır. İnsan kaynaklarına yönelik yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdamın iyileştirilmesini hedeflemektedir. Toplam bütçesi 264 milyar Euro'dur.

Bölgesel rekabet gücü ve istihdam: Birinci önceliğın dışında kalan tüm bölgelerde kentsel ve kırsal alanlarda rekabet gücünün artırılarak ekonominin canlandırılmasına katkıda bulunulması, iş kalitesi ve verimliliğın artırılması gibi konulara destek vermektedir. Bütçesi, 57.9 milyar Euro'dur.

Avrupa bölgesel işbirliğı: Ülkeler arası ve Avrupa çapında işbirliğının desteklenmesi için oluşturulmuştur. Bütçesi ise, 13.2 milyar Euro'dur.²²⁴

²²³ KOÇAK, Süleyman Yaman, a.g.e, s. 87

²²⁴ ODABAŞI, Arzu, Avrupa Birliğı'nde Kobi Destek Mekanizmaları ve Türkiye, İKV, Yayın No:188, Ağustos, 2005, s. 61

C-AB'ye Aday MDAÜ'nin Katılım Öncesi Mali Yardım Kapsamında Faydalandıkları Programlar

Avrupa Birliği, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri(MDAÜ) ile ekonomik, ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan da bu ülkelere yardım yapmaktadır. Bu amaçla, Phare, Ispa ve Sapard programlarını kurmuştur. Ancak 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın ise devam eden projelerinin finansmanının bu programlardan yararlanmamasına karar verilmiştir. Bu ülkeler AB'nin yapısal fonlarından faydalanacaklardır.

1- PHARE Programı (Poland and Hungary: Assistance for Reconstructing their Economies)

Konsey, 18 Aralık 1989 tarihinde aldığı kararla ve Avrupa Parlamentosu'nun da görüşünü aldıktan sonra "EEC3906/89" sayılı tüzüğü yayımlamıştır. Böylece Phare Programı faaliyete geçmiştir.²²⁵

Phare Programı, Sapard ve Ispa programlarının içermediği alanlarda, KOBİ'lerin geliştirilmesine ilişkin projelere ve bölgesel kalkınma politikalarıyla ilgili projelere finansman sağlayan bir programdır. 2000-2006 yılları için toplam 10.920 milyar Euro kaynak aktarılmasına karar verilmiştir.²²⁶

²²⁵ KAVALLALI, Murat, Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri, DPT, Ekim, 2005, s. 33

²²⁶ SÜLÜN, Dilara, a.g.e, s. 40

2- ISPA Programı (Pre-accession Instrument for Structural Policies)

ISPA programının amacı, ulaştırma ve çevre alanındaki yatırımlara finansman desteği sağlamaktır. Bu çerçevede MDA ülkelerine yılda 1.040 milyar Euro olmak üzere, 2000-2006 yılları arasında toplam 7.28 milyar Euro kaynak aktarmıştır. Çevre kapsamında, aday ülkelerin AB standartlarına uyumuna yönelik altyapı projelerini destekler. Ulaştırma içinse; aday ülkeler ile AB arasında kurulması gereken ulaşım ağına yönelik altyapı projelerini destekler. 1 Mayıs 2004 tarihinde, birliğe üye olan 8 MDA ülkesi Ispa programından çıkarılmıştır.²²⁷

3- SAPARD Programı (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development)

21 Temmuz 1999 tarih ve 1268/99/EC sayılı Konsey tüzüğü ile kurulmuştur. Amacı, tarımın modernizasyonu ve kırsal kalkınma konusundaki faaliyetleri desteklemektir.²²⁸

Sapard programının yıllık bütçesi, 2000-2006 arası 10 MDA ülkesi için yıllık 520 milyon Euro olarak tespit edilmiştir. Ancak 2004'te sekiz ülkenin AB'ye tam üye olmasından dolayı, bu bütçe yıllık 225.2 milyon Euro olarak

²²⁷ Aday Ükelere Yönelik AB Fonları, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Eylül, 2004, s. 12

²²⁸ <http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc> (03.05.2006)

düzenlenmiştir. 2007 yılından itibaren Avrupa Birliği bu tür programları IPA başlığı altında birleştirmiştir.²²⁹

D- AB'nin Türkiye İçin Uyguladığı Mali Yardım Programları

1- Doğu Anadolu Kalkınma Programı

Doğu Anadolu Kalkınma Programı, AB destekli uygulanan bir programdır ve Van, Hakkari, Bitlis ve Muş illerini kapsar. Program kapsamında iki önemli amaç belirlenmiştir:

- Bölgesel kalkınma ve projelerin uygulanması amacıyla bölgede kapasitenin güçlendirilmesi,
- Belirtilen illerde tarım ve kırsal kalkınma, KOBİ'lerin gelişimi, turizm ve çevre ile sosyal konularda bölgenin kalkındırılmasıdır.

Ayrıca bölgenin kalkındırılması için, bölge halkından ve kaynaklarından faydalanılması kararı verilmiştir. DPT faaliyetlerin yürütülmesinde yetkili organdır. Program süresi ise; Ocak 2004'te başlayıp Ocak 2007'de bitecektir. Bu bölgesel kalkınma programına toplam 45 milyon Euro bütçe ayrılmıştır.²³⁰

²²⁹ KAVALLI, Murat, a.g.e, s. 36

²³⁰ Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Aralık, 2003, s. 3

2- TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop), TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat), TRA1 (Erzincan, Erzurum, Bayburt) Bölgeleri Kalkınma Programı

Bu program toplam 10 ili kapsamaktadır: Amasya, Bayburt, Çankırı, Çorum, Erzincan, Erzurum, Kastamonu, Samsun, Sinop ve Tokat'tır. Programın toplam bütçesi ise; AB bütçesinden 40 milyon Euro, Türkiye bütçesinden 12.33 milyon Euro olmak üzere toplam 52.33 milyon Euro'dur.²³¹

Program 4 Nisan 2005 tarihinde faaliyete geçmiştir. Programın amacı, uygulanan bölgelerde yerel kalkınma girişimlerinin, KOBİ'lerin, küçük ölçekli altyapının desteklenmesi için hibe programlarını ve programın uygulanabilirliğini sağlayacak teknik yardım hizmetini uygulamaya koymaktır.²³²

3- TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars), TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli), TR52 (Karaman, Konya) ve TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgeleri Kalkınma Programı

TRA2, TR72, TR52 VE TRB1 bölgelerinde yürütülen kalkınma programında; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Elazığ, Iğdır, Karaman, Kars, Kayseri, Konya, Malatya, Sivas, Tunceli ve Yozgat olmak üzere toplam 13 il

²³¹ ŞEN, Ali, Ön Ulusal Kalkınma Planı Çerçevesinde Kullanılabilecek Ekonomik ve Sosyal Uyum Amaçlı AB Fonları ve Bölgesel Kalkınma Programları Kapsamında KOBİ'lere Yönelik Fonlar, DPT, Temmuz, 2004, s. 95

²³² http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/Programlar/SKE_bilgi.html (03.10.2006)

bulunmaktadır. Programın hazırlık çalışmalarına Nisan 2004'te başlanmıştır. Uygulama dönemi ise, 2005-2007 olarak belirlenmiştir.

Programın bütçesi ise, 70 milyon Euro'su AB'den ve 20.67 milyon Euro'su da Türkiye bütçesinden olmak üzere toplam 90.67 milyon Euro'dur. Bu program dahilinde faaliyet göstermesi amacıyla da "Program Uygulama Birimleri" kurulmuştur. 2005 yılının son aylarında program faaliyete geçmiştir.

Ayrıca bu program çerçevesinde; Tarım ve Hayvancılık için 8.17 milyon Euro, KOBİ'lere destek için 24.5 milyon Euro, Küçük Ölçekli Altyapı için 36.75 milyon Euro, Teknik Yardım için 8 milyon Euro ve Yönetim Yapılarına Destek için 1 milyon Euro tahsis edilmiştir.²³³

4- Interreg III/A Türkiye ve Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı

Türkiye ile Yunanistan'ın sınır illeri arasındaki mevcut işbirliğini Avrupa Birliği kaynaklarıyla desteklemek ve geliştirmek amacıyla oluşturulan bir programdır. 2004–2006 yılları arasında uygulanan bir programdır. Programın kapsadığı alan ise; Edirne, Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın ve Muğla illerimizdir.

²³³ DPT, Aday Ülkelere Yönelik AB Fonları, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Eylül, 2004, s 5

Interreg III/A Türkiye ve Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı'nın bütçesi ise; 15 milyon Euro'su AB'den ve 4.4 milyon Euro'su Türkiye bütçesinden olmak üzere toplam 19.4 milyon Euro'dur.²³⁴

Programın amaçları arasında bölgede ekonomik faaliyetlerin güçlendirilmesi, işsizliğin giderilmesi için girişimlerin teşvik edilmesi, insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve insanlar arasında iletişimin geliştirilmesi yer almaktadır.²³⁵

5- Türkiye ve Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı

Avrupa Birliği tarafından desteklenen bu program kapsamında Türkiye'den Edirne ve Kırklareli, Bulgaristan'dan Hasköy, Yambol ve Burgaz illeri yer almaktadır. Program 2004 yılında uygulanmaya başlanmış ve 2000-2006 yıllarını kapsamaktadır.

Genel amacı ise;

- Türkiye-Bulgaristan arasındaki sınır bölgesinin bölgesel kalkınma ilkeleri çerçevesinde desteklenmesi
- İki sınır dahilinde işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesidir.

²³⁴ ODABAŞI, Arzu, Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Fonları ve Kullanım Koşulları, İ.K.V, Yayın No:180, Haziran, 2004, s. 21

²³⁵ Türkiye'de Avrupa Komisyonu Hibeleri, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Ocak, İstanbul, 2006, s. 52

Programın bütçesi ise; 15 milyon Euro'su AB'den, 4.5 milyon Euro'su da Türkiye bütçesinden olmak üzere toplam 19.5 milyon Euro'dur. Program dahilinde çevrenin korunması, geliştirilmesi ve yönetimi, kişisel/toplumsal faaliyetlerin uygulanması ön plandadır.²³⁶

III. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI, AB'DEKİ BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE TÜRKİYE

A- Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)

Bölgesel kalkınma ajansları, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla kurulmuş ajanslardır.²³⁷

Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'ne (EURADA) göre BKA; sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirler, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptar ve bu çözümleri geliştiren projeleri destekler.²³⁸

BKA'nın esas amaçları arasında; bölgelerin sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikayla bölgedeki ekonomiyi canlandırmak ve bölge halkının gelişmeye yardımcı olmasını sağlamak gelir.²³⁹ Ayrıca, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu bir şekilde bölgenin

²³⁶ DPT, Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Şubat, 2005, s. 40-41

²³⁷ <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kjans.pdf> (1.10.2006)

²³⁸ <http://www.eurada.org/whatwedo.php?menu=2> (1.10.2006)

²³⁹ <http://www.sayistay.gov.tr.yayin.dergi.icerik.pdf> (1.10.2006)

gelişmesini hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölgelerarası farklılıkları azaltmak hedeflenmiştir.²⁴⁰

BAK'lar, dünyada 1930'lu yıllardan itibaren kurulmaya başlanmıştır. Önemli bir bölümü de Avrupa'da bulunmaktadır. Avrupa'da ise, 1950'li yılların başından itibaren kurulmaya başlanmış, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 1990'lı yılların sonlarında kurulmaya başlanmıştır.

Kurucularına göre bakıldığında dört çeşit BAK vardır:

- Merkezi hükümetler tarafından kurulan BAK'lar,
- Yerel yönetimler tarafından kurulan BAK'lar.
- Yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan BAK'lar
- Kamu özel ortaklıkları ile kurulmuş BAK'lar²⁴¹

BAK'ların personel yapılarına baktığımızda ise;

- Genel kurul
- Yönetim kurulu,
- Yönetim kurulu başkanı ve yardımcısı,
- Genel sekreter,
- Genel sekreterlik personeli,
- Hesap ve bütçe uzmanları'ndan oluşur.²⁴²

²⁴⁰ <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf> (3.12.2006)

²⁴¹ MAÇ, Nazlı, Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, Konya Ticaret Odası, Sayı: 117/76, Şubat, 2006, s. 2

²⁴² www.tepav.org.tr/tur-admin-dotabul-07.05.2006.pdf (02.10.2006)

Yönetim şekilleri açısından ise; her ülkede farklılık göstermektedir. Örneğin; Almanya’da sınırlı sorumlu şirketler/kamu hukuku organizasyonları, İspanya’da kamu özel hukuk kuruluşları, Fransa’da karma ekonomi şirketleri, Belçika’da belediyelerarası ajanslar, Romanya’da vakıflar, Portekiz ve Polonya’da kamu-özel sektör ortaklık şirketleri, İsveç’te limited şirketler, Çek Cumhuriyeti’nde anonim şirketler, Hollanda, İtalya ve İrlanda’da kamu limited şirketleri şeklinde yapılanmıştır.

BKA’larına faaliyetleri açısından bakıldığında ise ikiye ayrılmaktadır. Birincisi “zayıf ajanslar”, ikincisi ise “kuvvetli ajanslar” dır. Zayıf ajanslar, yalnızca bölgeye dışarıdan yatırım çekme amacı taşıyan kurumlardır. Kuvvetli ajanslar ise; zayıf ajanslara ek olarak bölgesel ekonomi ve iş hayatının gelişmesi, bölgesel kentleşme ve çevrenin düzenlenmesi, istihdamın artırılması gibi görevleri de yürütür.²⁴³

BKA’ların finansman kaynakları ise, genel bütçeden ve özel fonlardan oluşmaktadır. Ajanslara devlet ilk olarak nakit para ve bina, teçhizat gibi sermaye tahsis etmektedir. Diğer yandan, ajanslar sanayileşmeyi desteklemek amacıyla devlete sundukları projeler sayesinde kredi almaktadırlar. AB ülkeleri özellikle “Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu”ndan yararlanmakta, aday ülkeler ise, “Ön Katılım İçin Yapısal Araç Fonu”ndan faydalanmaktadırlar.²⁴⁴

²⁴³ TURAN, Menaf, Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Paragraf Yayınevi, 1.Baskı, Ankara, 2005, s. 186

²⁴⁴ www.kamuyonetimi.org.pdf (22.09.2006)

B. AB Üyesi Bazı Ülkelerdeki Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye

1- İngiltere

İngiltere’de ilk olarak 1965 yılında İskoçya, Galler, Adalar ve Kuzey İrlanda bölgelerinde bölgesel planlama amacıyla kurulan örgütler, 1980’lerin sonlarına doğru AB politikalarının etkisiyle bölgesel politika belirleme ihtiyacı duymaya başlamışlardır.

1991 yılında 8 adet İBB belirlenmiş ve bu bölgelerde 1994 yılında Sanayi ve Ticaret, Çevre, Ulaştırma, Eğitim ve Çalışma Bakanlıklarının bölge düzeyinde faaliyet gösteren tüm birimler “bölge idaresi” adı altında toplanmıştır. 1998 yılına gelene dek İngiltere’de BKA bulunmaktaydı fakat bunlar bölge idareleri ile işbirliği içinde çalışmaktaydılar, hükümetlerle ilişkileri yoktu. Ancak 1998 yılında çıkarılan bir yasayla bu ajanslar hükümetten önemli bir kaynak sağlamaya başladılar. 1999 yılında ise; Londra ve Güney Batı İngiltere Kalkınma Ajansları kuruldu.

2002’den itibaren 6 bakanlıktan sağlanan fonlar tek bir kaynaktan toplanmaya başlandı. Bu kaynaklar 1999-2000 döneminden, 2004-2005 dönemine kadar % 100 arttırıldı. Merkezi hükümet tarafından aktarılacak fonlar ise; 2006-2007 bütçesinde 2 milyar 256 milyon sterlin, 2007-2008 bütçesinde ise 2 milyar 309 milyon sterlin olarak belirlendi.²⁴⁵

²⁴⁵ www.tepav.org.tr tur admin dotabul 07.05.2006.pdf (02.10.2006)

2- İrlanda

1973 yılından beri AB üyesi olan İrlanda, bölgesel politikalarını AB Bölgesel Politika'larına uygun olarak hazırlamaktadır. Bu amaçla kurduğu en önemli kurumlardan biri "Yatırım ve Kalkınma Ajansı"dır. Diğer biri ise, 1994 yılında kurulan "Forbairt"tir. Bu kurum İrlanda' da sanayinin kalkınması amacıyla kurulmuştur.

Ancak son yıllarda İrlanda'da hızlı büyümenin olumsuz etkileri sonucunda bölgeler arasındaki farklar giderek artmaktadır. Bu amaçla hükümet 2000-2006 yılları için ulusal kalkınma planı hazırlamıştır.

Bu plan çerçevesinde 1998 yılında kapatılan Forbairt yerine "İrlanda Girişim" kurulmuştur. Ayrıca hükümet Shannon bölgesinin eski stratejik öneminin kazandırılması amacıyla "Shannon Kalkınma Ajansı"nı kurmuştur. Ayrıca Nordmilano BKA'da faaliyet göstermektedir.²⁴⁶

3- Avusturya

Avusturya ekonomisinde sanayi sektörünün ağırlığı yüksektir. Bundan dolayı günümüzde iki bakanlık sanayi politikalarıyla ilgilenmektedir. Bu amaçla "Avusturya Sanayi Araştırma Fonu ve Avusturya Bilim Fonu kurulmuştur.

²⁴⁶ KAYASÜ, Serap - PINARCIOĞLU, Melih -YAŞAR, Senem, DERE, Sencer, Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:8, 2003, s. 48-49

Son yıllarda ise; ülkede bölgeselleşme hareketleri merkezden bölgelere doğru kaymaktadır. Bu amaçla illerde danışmanlık, teknoloji ve sanayi altyapısı oluşturma ile ilgili bağımsız BKA'ları kurulmaktadır. İlk kurulan BKA ise, 1991 yılında kurulan ve bağımsız yarı kamu kuruluşu olan “Stryia Ekonomik Kalkınma Ajansı”dır.²⁴⁷

4- İtalya

İtalya’da 1900’lerin başından itibaren sanayi ve yatırım politikaları devlet tarafından yürütülmüştür. Özellikle 1950’li ve 1960’lı yıllardaki kalkınma, kamu yatırımlarıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra ise; 1977 yılındaki hükümet bölge idaresi oluşturmuştur. Bu bölge idarelerine bölgesel planlama yapılması, eğitim, sağlık gibi hizmetlerin sunulması gibi yetkiler verilmiştir. Ayrıca bu kurumlar devletin denetimine tabi tutulmuştur.

Bu nedenle İtalya’da birçok BKA kurulmuştur. Sonuçta; ortakları belediyeler, sanayi ve ticaret odaları ve üniversiteler olabilmektedir. Bununla birlikte 1990’larda AB fonlarından daha çok yararlanmak amacıyla “Ulusal Kalkınma Ajansı” kurulmuştur.

İtalya’da kurulan BKA’lar ise; İtalya’ya yatırım çekmek ve girişimcilerin desteklenmesi amacıyla kurulan “Sviluppo Italia Ulusal Kalkınma Ajansı”dır.

²⁴⁷ KAYASÜ, Serap - PINARCIOĞLU, Melih -YAŞAR, Senem, DERE, a.g.e, s. 54-55

Diğeri ise; KOBİ'lere ve zanaat firmalarına dayalı bölge ekonomisini geliştirmek üzere kurulan “Emiglia Romagna Bölgesel Kalkınma Ajansı”dır.²⁴⁸

5- Türkiye

Ülkemizde planlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla 1961 yılında DPT kurulmuş ve 1963 yılında beş yıllık kalkınma planlarına geçilmiştir. Bu kalkınma planları günümüzde de devam etmektedir. Yine aynı dönemde DAP, DOKAP, Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi, Zonguldak-Bartın Bölgesel Gelişim Projesi gibi projelerde hazırlanmıştır. Ancak esas önemli değişiklik 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile gündeme gelmiştir. Bu planda bölgesel politikaların Avrupa Birliği'ne uyumlaştırılmasına değinilmiştir. Bundan dolayı BKA'lar AB kaynaklıdır ve 2001 Katılım Ortaklığı Belgesinde de orta vadede atılması gereken adımlardan biri olarak yer almıştır. Ancak 2005 yılı İlerleme Raporuna baktığımızda Avrupa Birliği, Türkiye için bölgesel politika alanında hiçbir çalışmanın yapılmadığı kanısına varmıştır. Bundan dolayı Türkiye, BKA'ların kurulması için çalışmalarını hızlandırmıştır.

25 Nisan 2003 tarihinde Kamu Yönetimi Reformu için hazırlanan kanun tasarısının içerisinde 25 madde ile Bölge Kalkınma Ajanslarının kurulması istenmiştir. Ancak daha sonra kanun metninin içerisinde çıkarılmıştır. 2003 yılının sonunda da “Bölge Kalkınma Ajanslarının Kurulması Hakkında Kanun Tasarı Taslağı” adıyla yeniden gündeme getirilmiştir. 2005 yılında ajansın başındaki “bölge “ kelimesi çıkarılarak gündeme getirilmiştir.

²⁴⁸ www.tepav.org.tr tur admin dotabul 07.05.2006.pdf (02.10.2006)

21 Nisan 2005 tarihinde Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından kabul edilip TBMM Genel Kurulu'na sevk edilmiştir.²⁴⁹ TBMM Genel Kurulu'nda 5449 sayılı kanunla 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilip, 8 Şubat 2006 tarihinde de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Kurulacak olan BKA'ları, toplam 26 adet olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBB) Düzey 2 bölgeleri için oluşturulacaktır. DPT koordinatörlüğünde gerçekleştirilecektir. Örgütlenme biçimleri; "Kalkınma Kurulu", "Yönetim Kurulu", "Genel Sekreterlik" ve "Yatırım Destek Ofisleri" şeklinde olacaktır.

Finansman kaynakları ise:

- Bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının bir yıl önceki kesinleşmiş bütçe gelirlerinden %1 oranından alınan pay,
- Genel bütçe vergi gelirlerinden ve belediyeler ile İl Özel İdarelerinin bütçe gelirlerinden aktarılacak paylar,
- AB ve diğer uluslar arası fonlardan sağlanacak kaynaklar, ulusal ve uluslararası kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar ile bir önceki yıldan devreden gelirlerden sağlanacaktır.²⁵⁰

Kalkınma Ajansları'nın nasıl bir statü içinde olduğu da, diğer bir önemli konudur. 5449 sayılı Kanununda Kalkınma Ajansları'nı "tüzel kişiliğe sahip

²⁴⁹ TURAN, Menaf, "Bölge Kalkınma Ajansları ve Belediyeler", YAYED Yayınları, Sayı: 1, Temmuz, 2005, s. 47

²⁵⁰ www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar/KA_internet.pdf (02.10.2006)

ancak özel hukuk hükümlerine tabi olduğu” belirtilmiştir. Bu yaklaşım kimilerine göre “kamu yönetimi” kavramının çarpıtıldığı görüşündedir.²⁵¹

Bölgesel kalkınma ajanslarının görevlerine baktığımızda; fiziki bölge planlarını hazırlamak ya da hazırlatmak, özel sektör, STK ve kamu kesiminin katılımı ile bölge stratejilerini belirlemek; il gelişme planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak; bölge planını uygulanmasını izlemek, değerlendirmek; AB fonlarını yönetmek, kullanmak ya da kullandırmak, bölgede merkezi idare ve yerel yönetimler tarafından yürütülen projeleri izlemek, değerlendirmek gibi mkonularda ilgili kuruluşlarla işbirliğine giderek, destek sağlamaktır.²⁵²

Ancak Türkiye’de BKA’ları yeni ortaya çıkan bir oluşum değildir. İlk adımlar 1990’lı yıllarda başlamıştır. Lakin bu uygulamaların çoğu proje aşamasında kalmıştır. Bunlar: GAP-Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri(GİDEM), Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı, Mersin Kalkınma Ajansı ve Doğu Anadolu Projesi Ekonomik Kalkınma Ajansı Öneri’sidir.²⁵³

Kalkınma ajanslarına yönelik birtakım eleştirilerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bölge kaynaklarının doğrudan doğruya uluslararası sermaye gruplarının hizmetine girmesine aracılık etmesidir. İkincisi ise; BKA’lar ile oluşturulan kamu gücünün devlet dışında bir el tarafından yönetilmesinin doğuracağı sakıncalardır. Son eleştiri ise; BKA’ların bölgecilik eğilimlerine yol açabileceği sonuçlar ile ilgilidir. Yani; AB’ye karşı savunmasız olan Türkiye’nin

²⁵¹ OYAN, Oğuz, “Kalkınma Ajansları: Amaç Gerçekten Kalkınma Mı?”, Yerel Yönetimler Dergisi, Sayı: 12, Temmuz, 2006, s.27

²⁵² <http://rega.basbakanlik.gov.tr/Eskiler/2006/02/20060208-1.htm> (10.01.2007)

²⁵³ BERBER, Metin -ÇELEPÇİ, Ebru, “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, 13-14 Ekim, 2005, s.152-153

bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesi konusunda çokta fazla bağımsız hareket edemeyeceği vurgulanmaktadır.

Günümüzde; 6 Temmuz 2006 günü Resmi Gazete’de yayınlanan ve 2006/10550 sayılı karara göre, TR62: Adana-Mersin ile TR31: İzmir Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Adana-Mersin’de kurulan ajansların kalkınma kurulu’nun 100 üyesinden 40’ı kamu, 60’ı özel-sivil kesimden oluşacaktır. İzmir Kalkınma Ajansı’nın ise, 30’u kamu 70’i özel-sivil kesimden oluşacaktır.²⁵⁴

Ayrıca; 4 Temmuz 2006 tarihinde 5223 sayılı kanunla yürürlüğe giren **“Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı”** kurulmuştur. Ajansın görevi; ülkenin ekonomik kalınmasına gereksinim duyulan yatırımların artırılması için yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanmasıdır. Merkezi Ankara’dadır. Diğer amaçları arasında: yatırımcıların karşılaşılabilecek engel ve sorunları tespit ederek çözmek, yatırımların tamamlanmasına yönelik faaliyetleri takip etmek, görev alanına giren konularda türkçe ve yabancı dillerde basılı ve elektronik yayınlar çıkarmaktır.²⁵⁵

²⁵⁴ http://www.yayed.org/resimler/ekler/349_ek.doc?tipi=9&turu=X&sube=0 (02.10.2006)

²⁵⁵ KAYASÜ, Serap –YAŞAR, Suna, a.g.e, s 12

IV - TÜRKİYE’NİN AB BÖLGESEL POLİTİKASINA UYUMU

Türkiye’de bulunan 7 coğrafi bölge arasında bir çok açıdan önemli farklılıklar olduğu açıktır. Bu sebepten ötürü Türkiye, AB üyeliği yolunda birçok faaliyetler yürütmektedir. Bunun neticesinde AB her yıl yayınladığı İlerleme Raporlarında ve Katılım Ortaklığı Belgelerinde Türkiye’deki sorunları, eksiklikleri ve alınması gereken önlemleri belirtmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi’nin “bölgesel politika ve yapısal araçların eşgüdümü” ile ilgili bölümünde öngörülen çalışmaları şöyle sıralanmıştır:

- Topluluk kurallarına uygun bir NUTS(Hedef bölgeler) sınıflandırmasının hazırlanması,
- Etkili bir bölgesel politikanın geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi,
- Türkiye'nin planlama sürecinde projelerin seçiminde bölgesel politika ölçütlerini kullanmaya başlaması.²⁵⁶

2001 İlerleme Raporunda ise şunlar belirtilmiştir; Türkiye’nin bölgesel farklılıklarla mücadele konusunda kapsamlı ve uzun vadeli bir stratejisinin bulunmadığı vurgulanmış. Bu nedenle geri kalmış bölgelerin Topluluk

²⁵⁶ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html (04.10.2006)

standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi amacıyla etkili ve modern bir bölgesel politika oluşturulmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Ayrıca; altyapı farklılıklarını azaltmayı, özel sektör yatırımları için cazip ortam oluşturmayı, insan kaynaklarını geliştirmeyi amaçlayan kamu yatırımları yapılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁷

2002 İlerleme Raporunda da; AB'ye uygun bir bölgesel sınıflandırma sisteminin kurulmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Avrupa Birliği'nde bölge sınıflandırılması, kişi başına GSYİH, nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu gibi kriterlere göre yapılmaktadır. Ancak ülkemizde böyle bir durum söz konusu değildir. Kamu yatırımlarının bölgesel dağılımı ve bölgesel yardımların öncelikli alanlarının AB rekabet kurallarına uygun şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁵⁸

Türkiye ise; AB Bölge Politikaları'na uyum konusunda Eylül 2002 yılında üç hedef bölge belirlenmiştir. 2004-2006 yıllarını kapsayan, ekonomik ve sosyal uyum alanında mali yardımlarla desteklenecek orta vadeli öncelikli alanların belirlenmesi için "Ön Ulusal Kalkınma Planı" Aralık 2003 tarihinde onaylanmıştır. Bu plan çerçevesinde birtakım programlar uygulanmaya başlanmıştır (TR82, TR83, TRA2, TR72 v.b) Ön Ulusal Kalkınma Planı sonrası, DPT bünyesinde bölgesel politika alanında yeni birimler oluşturulmuştur.

²⁵⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle01.pdf#search=%222001%20ilerleme%20raporu%22>
(04.10.2006)

²⁵⁸ ERÇİN, Erhan, a.g.e, s. 22

Ayrıca Şubat 2006 tarihinde bölgesel gelişmeyi hızlandırmak ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla “Kalkınma Ajanslarının Kurulması” hakkında kanun yayımlanmıştır. Temmuz 2006’da da; yatırım yapılmasını özendirmeye yönelik stratejilerin belirlenmesi ve uygulanmasına yönelik “Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı” kurulması hakkında kanun çıkarılmıştır.²⁵⁹

Fakat şu da bir gerçektir ki; bölgesel sorunlar sadece bölgesel politikalarla ilgili konularda yapılacak faaliyetlerle çözülemez. İşsizlik sorunu, enflasyon gibi sorunların çözülmesi öncelikli olmalıdır. Özellikle de kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması Türkiye için çok önemlidir.²⁶⁰

²⁵⁹ KAYASÜ, Serap - YAŞAR, Suna, a.g.e, s.11-12

²⁶⁰ BRASCHE, Ulrich, Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyum, İKV, İstanbul, Kasım, 2001, s. 101

SONUÇ

Görüldüğü üzere, bölgelerarası farklılıklar ülkemizde bulunduğu gibi tüm dünyada da bulunmaktadır. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan bölgeler arası gelişme farklılıkları ilk olarak hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan bölgeler lehine yaramıştır. Ülkeler belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaştıktan sonra bu ilerleme diğer bölgelere de kaymaya başlamıştır. Ancak nüfusun ilk olarak gelişmeye başlayan bölgelere göç etmesi sonucunda bölgelerarası farklılıklar tekrar artmaya başlamıştır.

Bu yüzden ülkeler artık kendi ülke şartlarına uygun bir bölgesel politika izlemek ve uygulamak mecburiyetinde kalmışlardır. AB ve Türkiye’de kendi bölgelerinin özellikleri ve sorunları çerçevesinde bölgesel politikalar geliştirip uygulamaktadırlar. Bölgesel politika uygulamaları, ilk olarak 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile ortaya çıkmıştır. Halen de Ortak Tarım Politikası’ndan sonra Avrupa Birliği’nin en büyük ve en kapsamlı politikası niteliğindedir. Bundan kasıt; AB içindeki ülkelerin ve aday ülkelerin katılım öncesi ve sonrası entegrasyonunda ortaya çıkabilecek sorunları en aza indirmektir.

Bu amaçla AB, düzenlediği yapısal fonlar yardımıyla üye ülkeler ve aday ülkeler için mali yardımlarda bulunmaktadır. Bu yapısal fonlar sürekli olarak revizyona uğrayarak, AB’nin genişlemesine uygun olarak genişletilmiş ve büyütülmüştür.

Ülkemizde ise, bölgelerarası farklılıklar gün geçtikçe azalmaktadır. Ancak objektif olarak bakıldığında, bu gelişmeler hiç te yeterli değildir. Yapılan beş yıllık kalkınma planları, gelişmekte olan bölgelere verilen teşvikler v.b politikalar bu farklılıkların giderilmesinde çokta başarılı olmamıştır. Çünkü, yeterli derecede bu farklılıkların giderilmesi için çalışan kurum eksikliği bulunmaktadır. DPT aracılığıyla uygulanan proje ve çalışmalar ise, kısmi olarak başarılı olmuştur. Ayrıca başa gelen hükümetler bölgesel politika konusunda kendi yöntemlerine göre hareket etmişlerdir. Bu da; birtakım çarpıklıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ayrıca AB, 1930'lı yıllardan bu yana az gelişmiş veya gelişmemiş bölgelerini kalkındırmak amacıyla Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı (BKA) kurmuştur. Bu ajanslar kısmen başarılı olmuşlardır. AB'ye aday statüsünde olan ülkemizde de AB Bölgesel Politikaları'na uyum sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır. Çünkü hiçbir ülkede bölgeler arası farklılıkların tek başına çözülmesi kolay değildir. AB; tek para birimine geçerek, bütçe disiplini sağlayarak ve ekonomik sorunlarını çözerek bölgelerarası farklılıkları çözmeye çalışmaktadır.

Sonuçta; Türkiye'de de ilk olarak ekonomik sorunlarını çözülmesi, sanayinin ekonomide etkin bir hale getirilmesi gereklidir. Ayrıca büyük bir sorun haline gelen işsizlik önlenmelidir. Bunun için, istihdam olanakları geliştirilmeli, doğu ve güneydoğu bölgelerimizde yeni iş olanakları geliştirilmelidir. Aksi takdirde bu bölgelerimizde hem ekonomik hem de siyasi açıdan kutuplaşmalar ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle ÷lkemizde gerekli reformların yapılması ve kayıtdışı ekonominin derhal kayıt altına alınması şarttır. Ayrıca AB'den sağlanacak mali yardımların gerekli yerlerde ve gerektiği kadar kullanılması, israf edilmemesi gereklidir. Bunun içinde gerekli kurumların kurulması ve çalışmalara başlanması şarttır.

KAYNAKÇA

AÇMA, Bülent, “Güneydoğu Anadolu Projesi”, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 10, Sayı 1-2, 1992

AÇMA, Bülent, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Sanayileşme”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı 11, Kasım, 1990

AKTAR, Cengiz, Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002

Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, Mayıs, 2002

ARI, F.Aylan, Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler, İstanbul, 2006

ATAY, Ahmet, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracının Hedef, Kapsam ve Yöntemlerinin İrlanda Örneği Çerçevesinde İncelenmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Mayıs, 2004

ATO, “Yatırımlarda Devlet Yardımları İle İlgili Mevzuat”, Yayın No:11, Haziran, 2000

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Avrupa Birliği’nin Türkiye’de Desteklediği Programlar, Aralık, 2003

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Türkiye’de Avrupa Komisyonu Hibeleri, Ocak, İstanbul, 2006

BERBER, Metin - ÇELEPÇİ, Ebru, “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, 13-14 Ekim, 2005

BİRCAN, İsmail, “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye ve AB Bölgesel Gelişme Politikaları ve Uygulamaları”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 36, Aralık, 2000

BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, 1990

BRASCHE, Ulrich, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumı, İKV, İstanbul, Kasım, 2001

ÇAKMAK, Haydar, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri, Platin Yayınları, 1. Baskı, Mart, Ankara, 2005

ÇELEBİ, Kemal, "Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici Vergi Politikasının GAP ile Bütünleştirilmesi", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:3, 1992

ÇİLOĞLU, İsmail, "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü", Hazine Dergisi, Sayı 13, Ocak, 2000

DİNÇER, Bülent, ÖZASLAN, Metin, KAVASOĞLU, Taner, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT No:2671, Mayıs, 2003

DİNLER, Zeynel , Bölgesel İktisat, Bursa, 1998

DİNLER, Zeynel, Bölgesel İktisat, 2005, Yedinci Basım, Ekin Kitabevi, Bursa

DPT, "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967", 1963, Ankara

DPT, "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)", 1967

DPT, "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977)", 1973

DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983)", 1979

DPT, "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994), 1990

DPT, "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000)", 1995

DPT, "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,1998 Yılı Programı", 1998

DPT, "Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005", Haziran, 2000

DPT, "VIII BYKP,Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Nisan, 2000

DPT, "Doğu Anadolu Projesi Ana Planı", Atatürk -Fırat-İnönü- Kafkas ve Yüzüncüyıl Üniversiteleri, 2000

DPT, "Doğu Anadolu Projesi Ana Planı", Yönetici Özeti, 2000

DPT, "Plan ve Türkiye’de Planlı Kalkınma", 1984, Ankara

DPT – JICA, "Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) Nihai Rapor, Yönetici Özeti", Cilt I, Ağustos, 2000

DPT - JICA, "Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, Nihai Planı", Cilt :1, Yönetici Özeti, Ağustos, 2000

DPT, "Bölge Planlama", Yayın No:561, Mart, 1998

DPT , "Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara , 2000

DPT, Aday Ülkelere Yönelik AB Fonları, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Eylül, 2004

DPT, Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Şubat, 2005

DURAN, Mustafa, "Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)", Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aralık, 1998

DURAN, Mustafa, "Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Diğer Teşvikler ve Etkinliği", Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No:19, 2002

ERÇİN, Erhan, Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı(İ.K.V), No:4, İstanbul, Ekim, 2003

ERDEM, Şükrü AYKIN - Sibel Mehter, Avrupa Birliği ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, 1. Baskı, Antalya, Ağustos, 2003

ERDOĞAN, Selim, "Türkiye’de Planlı Dönemde Bölgesel Dengesizlik", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı 2, 1999

ERKAL, Mustafa, Bölge Açısından Az Gelişmişlik, İstanbul , 1990

ERKAL, Mustafa, Sosyoloji, Karadeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Yayınları, No:2, Fakülte Yayın No:1, Trabzon, 1982

ERYILDIZ, Semih, "Bölge-Kent ve Çevreye Kültürel Yaklaşım Avrasya Megapolü Olarak İstanbul", Kültür Bakanlığı Yayınları No:1543, 1982

FREYSSINET, Jacques, “Az Gelişmişlik İktisadı”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Çev: Tezer ÖÇAL, Mehmet Ali KILIÇBAY, Yayın No:36, Ankara, 1985

GENÇKOL, Metin, Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye, DPT Uzmanlık Tezi, Eylül, 2003

GÜNAYDIN, Osman, “Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye’de Bölgesel Yönetim”, İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi, Sayı:447, Haziran, 2005

GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, “Türkiye’de Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Politikalar, Güneydoğu Anadolu Projesi Örneği”, Banka ve Yorumlar Dergisi, Sayı:6, Haziran, 1990

HAN, Ergün, “Kalkınmada Altyapı Yatırımları”, Eskişehir İ.T.İ.A, Yayın No:127/77, 1975

Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, “Genel Teşvik, Kobi ve Enerji Desteği Mevzuatı”, 2005

İKV, Avrupa Birliği’nin Ortak Balıkçılık Politikası ve Türkiye’nin Uyumu, Eylül, İstanbul, 2003

İNECİ, Barbaros, Avrupa Topluluğu ve Türkiye’de Sübvansiyonlar, Kasım, 1993

İSBİR, Eyüp, Şehirleşme ve Meseleleri, Gazi Büro Yayınları, Ankara, 1991

KALAYCI, İrfan, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006

KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayın, 7.baskı, İstanbul, 2003

KARLUK, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Beta Basın Yayım Dağıtım, 5.Baskı, İstanbul, 1997

KAVALALI, Murat, Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri, DPT, Ekim, 2005

KAYASÜ, Serap - PINARCIOĞLU, Melih - YAŞAR, Senem - DERE, Sencer, Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:8, 2003

KAYASÜ, Serap - YAŞAR, Suna, Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları:Yasal ve Kurumsal Dönüşümler, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Ankara, Eylül, 2006

KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, Ocak, 2000

KEPENEK, Yakup - YENTÜRK, Nurhan, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 6 Baskı, 1994

KEYDER, Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye(1923-1929), Yurt Yayınları, Ankara, 1982

KILIÇ, Sibel, "Türkiye'de Bölgesel Planlama ve Bölgesel Örgütlenmeye İlişkin Sorunlar", Şehir Plancılar Odası Yayınları, Sayı:27, 2004

KOÇAK, Süleyman Yaman, Avrupa Birliği'nde Yapısal Fonların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: İrlanda, İspanya ve Yunanistan Örnekleri, İKV, İstanbul, 2005

KONGAR, Emre, 21.Yüzyılda Türkiye,2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, Kasım, 1998

KÖSTEPEN, Can, AYB ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkanları, İKV No:166, Ekim, İstanbul, 2001

MAÇ, Nazlı, Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, Konya Ticaret Odası, Sayı: 117/76, Şubat, 2006

MGK, "Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri", No: 2, Ankara, 1993

MOUSSİS, Nicholas, Avrupa Birliği Politikaları Rehberi, Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul, 2004

MUTLU, Servet, "Bölge Gelişmesinde Temel Etkenler ve Türkiye'de Durum", TODAİE, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:25, Sayı:3, Ankara, 1992

ODABAŞI, Arzu, Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Fonları ve Kullanım Koşulları, İ.K.V, Yayın No:180, Haziran, 2004

ODABAŞI, Arzu, Avrupa Birliği'nde Kobi Destek Mekanizmaları ve Türkiye, İKV, Yayın No:188, Ağustos, 2005

ORTAÇ, Rıfat, "VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri ve 1993 Bütçesi", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, 1993

OYAN, Oğuz, "Kalkınma Ajansları: Amaç Gerçekten Kalkınma Mı?", Yerel Yönetimler Dergisi, Sayı: 12, Temmuz, 2006

ÖZGÜR, Hüseyin - PARLAK, Bekir, Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler, Aktüel Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 2006

ÖZKÜTEN, Sema - ERGÜNAL, Mehmet, Avrupa Topluluğu'nun Bölgesel Politikası, Araştırma-İnceleme Dizisi, Ankara, Ekim, 1992

POROY, Hüseyin, "Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi", Türkiye İktisat Kongresi , 2004

SARICA, İsmail, "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2001, Sayı 1

SARICA, İsmail, "Bölgesel Planlamaya Genel Bakış ve Doğu Anadolu Projesi Ana Planı", DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Pamukkale Üniversitesi Sempozyumu, 10-12 Eylül, Denizli, 2003

SORGUÇ, Nevin, "Güneydoğu Anadolu Projesi'ne Bakış (1988-2001",)DPT Planlama Dergisi , 42.yıl Özel Sayısı, 2002

STILWILL, FRANK J.B, "Bölgesel İktisat Politikası", Akbank Yayınları, Çeviren:Sevgi GÜRAN, 1980

SÜLÜN, Dilara, Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Esasları, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2005

ŞAHİNKAYA, Serdar, "Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere Üzerine Bazı Gözlemler", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt:.XVII, Ocak, 1993

ŞAHİN, Mehmet, "Bölgesel Dengesizlikleri Giderici Maliye Politikaları ve Türkiye Uygulamaları", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),1994

ŞEKER, Murat, Güneydoğu Anadolu Projesi, Mayıs, 1.Baskı, 1987

ŞEN, Ali, Ön Ulusal Kalkınma Planı Çerçevesinde Kullanılabilecek Ekonomik ve Sosyal Uyum Amaçlı AB Fonları ve Bölgesel Kalkınma Programları Kapsamında KOBİ'lere Yönelik Fonlar, DPT, Temmuz, 2004

ŞEN, Zelal, Türkiye' nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Mayıs, 2004

TAMER, Mustafa, “Bölge Kalkınması ve Yerel Yönetimler”, İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi, Sayı:396, Eylül, 1992

TEKELİ, İlhan, Bölge Planlama Üzerine , İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul, 1972

TEKELİ, İlhan, “Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, “Uygulamaya Girerken Türkiye’de Devletçiğin Oluşumu”, ODTÜ Yayınları, 1982

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, “1929 Dünya Bunalımında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları”, ODTÜ Yayınları, 1977

TEKİNALAP, Gülören - TEKİNALP, Ünal, Avrupa Birliği Hukuku, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000

TEKMEN, Mustafa, “İl Özel İdareleri ve Bölgesel Kalkınma”, İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi, Sayı :380, Ankara,1988

TODAİE, “Yerinden Yönetim ve Kalkınma”, Birleşmiş Milletler Araştırma Grubu Raporu, , Çev:Selçuk YALÇINDAĞ, Necil ULUSAY, Ankara

TODAİE, MADDICK, Henry, “Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeye Temel Yönetimlerin Katılması”, Çev: Semay BÜYÜKDAVRAS, Sayı:2, Haziran , 1973

TOKGÖZ, Erdinç, “Türkiye’nin Kalkınmasında Bölgesel Dengesizlikler ve Güneydoğu Anadolu Projesi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1-2, 1985

TOMANBAY, Mehmet, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Projenin Fırat Sularının Komşu Ülkeler İle Ortak Kullanımında Belirleyiciliği Üzerine Kimi Düşünceler”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 5, sayı 1-2, 1989

TUNBUL, Mete, “Bölge Planlama Çalışmaları İçin Geçerli Olabilecek Bir Bölge Ayırımı Önerisi”, DPT, Nisan, 1991

TURAN, Menaf, Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Paragraf Yayınevi, 1.Baskı, Ankara, 2005

TURAN, Menaf, “Bölge Kalkınma Ajansları ve Belediyeler”, YAYED Yayınları, Sayı: 1, Temmuz, 2005

TUTAR, Erdinç, “Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesinin Türkiye ve Avrupa Topluluğu Tarımlarının Uyuşturulmasına Etkisi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir, 1991

UĞURLU, Necla, Avrupa Topluluğu Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar ve Bu Fonlardan Türkiye’nin Yararlanma Olanakları, DPT, Yayın No:2295, Ocak, 1992

YAVUZ, Fevzi - KELEŞ, Ruşen - GERAY, Cevat, “Şehircilik- Sorunlar Uygulama ve Politika”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 358, Sayı 13, Ankara, 1973

YERELİ, Burçin, “Vergisel Bir Teşvik Olarak Yatırım İndirimi ve Türkiye Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 1991

İnternet Kaynakları:

www.dpt.gov.tr

www.yesilirmak.org.tr

www.byegm.gov.tr

<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2005/04/tiv.4.xls>

<http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup99/il99.html.kamuy>

www.dpt.gov.tr/pub/ekutup99/il99-08.xls

www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/dg/nufus.htm

www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/eg/butcesabit.htm

www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/sq/saglik.htm

<http://www.ibb.gov.tr/IBB/Doclib/word/abbirliqi/abekonomi.doc>

<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html>

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1002>

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1842>

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60014.htm>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.html>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24203.htm>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24206.htm>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24207.htm>

<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html>

<http://www.europa.eu/scadplus/leg/fr/lvb/l60015.htm>

<http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60016.htm>

<http://www.europa.eu/scadplus/leg/fr/lvb/l60024.htm>

<http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60017.htm>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.html>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60018.htm>

<http://www.deltur.cec.eu.int>

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1002>

<http://www.deltur.cec.eu.int>

<http://www.abmfuar.com/images/EUfundingPDF/Turkiye-ABmaliisbirligi.doc>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24221.htm>

<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc>

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbb/Programlar/SKE_bilgi.html

<http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kjans.pdf>

<http://www.eurada.org/whatwedo.php?menu=2>

<http://www.sayistay.gov.tr.yayin.dergi.icerik.pdf>

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf>

www.tepav.org.tr/tur-admin-dotabul-07.05.2006.pdf

www.kamuyonetimi.org.pdf

www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar/KA_internet.pdf

http://www.yayed.org/resimler/ekler/349_ek.doc?tipi=9&туру=X&sube=0

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle01.pdf#search=%222001%20ilerleme%20raporu%22>

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/mehmetkirmic.pdf>

[http://www.bilecik.gov.tr/koydes.htm\(10.01.2007\)](http://www.bilecik.gov.tr/koydes.htm(10.01.2007))

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007.pdf> (10.01.2007)

[http://www.maliye.gov.tr/mm/smmudurlugu/duyurular/20061229M1-1.butce.htm\(10.01.2007\)](http://www.maliye.gov.tr/mm/smmudurlugu/duyurular/20061229M1-1.butce.htm(10.01.2007))

ÖZET

Avrupa Birliği 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu, tarihinin en büyük genişlemesiyle 10 yeni ülkeyi bünyesine katmıştır. Söz konusu ülkeler her ne kadar belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkeler ise de; kendi içlerindeki bölgelerarası farklılıkları tam olarak giderememişlerdir. Ayrıca, 1 Ocak 2007 tarihiyle birliğe üye olan Bulgaristan ve Romanya neticesinde ülkemizin durumu daha da zorlaşmıştır. Bu yüzden Türkiye'nin bu hedef doğrultusunda bölgesel farklılıkların giderilmesinde başarılı olması için gerekli çalışmaların hızlı ve dikkatli yapması şarttır.

Çalışmada Türkiye'de mevcut olan bölgesel farklılıklar ele alınmış ve hükümetlerin bu farklılıkların giderilmesi amacıyla uyguladıkları politikalar ele alınmıştır. Ayrıca, bu bölgesel farklılıkların giderilmesi için ülkemizin AB fonlarından ne kadar ve hangi bölgelere yardım sağladığı ve AB Bölgesel Politikasına uyum sürecinde gerçekleştirdiği reformlar ele alınmıştır.

Tez genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çeşitli bölge tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca bölgesel dengesizlik çeşitleri ve sakıncalarından bahsedilmiştir. Daha sonra ise; bölgesel kalkınma politikası ve stratejileri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; 1923'lü yıllardan (plansız dönemlerden) günümüze yani planlı dönemlere kadar gerçekleştirilen reformlar ele alınmış (projeler, uygulanan reformlar, verilen teşvikler) ve son olarak ta, geçmişten günümüze kadar olan çeşitli sosyo–ekonomik farklılıklar tablolar yardımıyla anlatılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise; AB'nin kendi iç bölgesel politikası açıklanarak üye ülkelere, aday ülkelere ve diğer ülkelere hangi kaynaklardan yardım edildiği açıklanmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin AB fonlarından faydalanarak yürüttüğü projeler ve AB Bölgesel Politikasına uyum amacıyla uyguladığı reformlar (kalkınma ajansları, eğitim programları v.b.) ele alınmıştır. Son olarak, Türkiye'nin AB Bölgesel Politikasına ne kadar uyum sağlayıp, sağlayamadığına değinilmiştir.

ABSTRACT

Ten new countries were converged to the European Union in May 1st, 2004, with the largest enlargement of the Union. In spite of the fact that these countries are considered as developed countries to some extent, they could not eliminate differences in terms of regional development in the country. On the other hand, by the accession of Bulgaria and Romania in January 1st, 2007, Turkey's position is getting more difficult. Hence, Turkey has to be more timely and careful in her studies to be successful in eliminating regional differences.

This study deals with the regional differences in Turkey and the policies that have been put forward by the government so far. Besides, this study examines the amount of the aids that have been obtained from the European Union in order to eliminate regional differences and in which regions these aids have been used. This study also examines the reforms that have been realized in Turkey in the harmonization process to EU Regional Policies.

This study consists of 3 chapters in general. In the first chapter, there are several regional definitions. Besides, samples of regional imbalances and their drawbacks are mentioned; and then the regional development policies and strategies are explained. In the second chapter, the reforms (in terms of projects, execution programs, promotion) that have been realized between 1923's (the un-planned terms) and today (planned terms) are mentioned and socio-economical differences are explained by help of several tables. In the third and the last chapter, EU's regional policy is explained and the origins of the aids that are used for member countries, accession and other countries, on the other hand, the projects that are executed in Turkey by help of EU funds, and the reforms (development agencies, education programs) that are implemented in Turkey in order to harmonized to the EU Regional Policies are clarified. Lastly, it is mentioned how Turkey is accorded to the EU Regional Policies.